

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

**GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMDS
ÅRSBERÄTTELSE**

FÖR

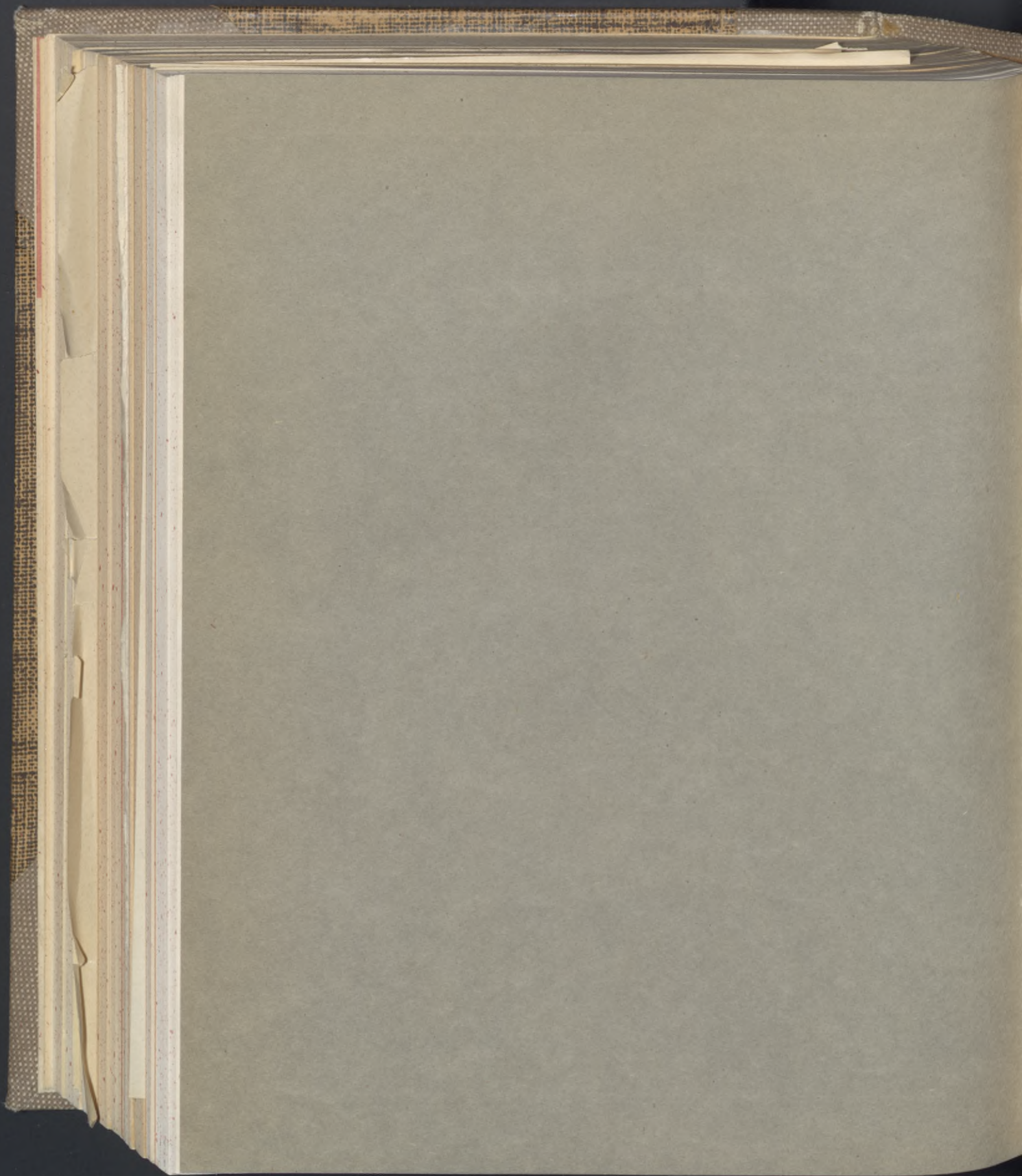
1915

UTARBETAD AV

KARL JOH. GEZELIUS
FÖRSTE STADSLÄKARE

GÖTEBORG 1916
GÖTEBORGS LITOGRAFISKA AKTIEBOLAG
(AVD. BONNIERS)

GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMDS
ÅRSBERÄTTELSE

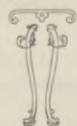
FÖR

1915

UTARBETAD AV

KARL JOH. GEZELIUS

FÖRSTE STADSLÄKARE

GÖTEBORG 1916
GÖTEBORGS LITOGRAFISKA AKTIEBOLAG
(AVD. BONNIERS)

GÖTEBORGS
HÄLSÖVÄRDSDSÄMÅND
ÄRSBERÄTTELSE

1912

KARL JOH. GÖTTSCHEW

Utgivningsort: Göteborg
Utgivningsår: 1912

Innehåll.

I. Hälsovårdsnämnden med därunder hörande personal och inrättningar sid.	1
II. Hälsovården:	
Stadsgrundens renhållning	» 5
Stadens förseende med vatten	» 6
Bostadsinspektionen.....	» 7
Tuberkulosbyråns verksamhet	» 16
Direkta åtgärder för hindrande av smittosjukdomars spridning	» 18
Matvarukontrollen	» 21
Kemiska analyser	» 25
Andra ärenden	» 41
III. Sjukvården	» 60
IV. Befolkning och dödlighet	» 63
V. Väderlek	» 64
VI. Smittosjukdomar och dödsorsaker	» 64

Innehåll

I	Hälsöförändringar med hänsyn till hänsyns person och förhållanden sid	1
II	Hälsöförändringar	
1	Stadsrådets verksamhet	1
2	Stads förvaltnings med utvald	2
3	Postförvaltnings	3
10	Tabakförvaltnings verksamhet	10
15	Direktion förvaltnings för hälsöförändringar av samhällets hälsöförändring	15
21	Matförvaltnings	21
22	Kommunals förvaltnings	22
41	Andra förvaltnings	41
60	Stadsförvaltnings	60
63	Folkning och förvaltnings	63
64	Välstånd	64
64	Samfundslidanden och förvaltnings	64

Förteckning å tabeller.

- Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1915.
- » 2. Renhållningsanordningarna i Göteborg 1915, samt stall, fähus och svinstia i varje stadsdel.
  - » 3. Oskadliggjorda födoämnen år 1915.
  - » 4. Bagerier, kött- och mjölklokaler vid slutet av år 1915.
  - » 5. Sammandrag av resultaten från under år 1915 utförda undersökningar av oskummad (ej »kontrollerad») mjölk samt kaffebrädde.
  - » 6. Översikt av födda i Göteborg år 1915, med fördelning på månader.
  - » 7. Översikt av födda i Göteborg år 1915, med fördelning på församlingar.
  - » 8. Befolkningens rörlighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1915.
  - » 9. Dödsfall och dödlighet för månad bland kyrkoskrivna i Göteborg åren 1911—1915.
  - » 10. Dödligheten inom Göteborg år 1915 för olika stadsdelar bland mantalsskrivna befolkningen.
  - » 11. Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1915.
  - » 12. Sammandrag över de smittosamma sjukdomarna i Göteborg år 1915.
  - » 13. Översikt av smittosamma sjukdomar i Göteborg åren 1906—1915.
  - » 14. Sammandrag över sjukligheten i Göteborg år 1914, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.
  - » 15. Gångse sjukdomar i Göteborg år 1915, fördelade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.
  - » 16. Dödsorsakerna år 1915 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden avlidna (efter ålder och kön).
  - » 17. Dödsorsakerna år 1915 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden avlidna; (fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal).

- Tab. 18. Dödsorsakerna år 1914 bland i Göteborg kyrkoskrivna, fördelade på stadsdelar.
- » 19. Dödsorsakerna bland i Göteborg kyrkoskrivna, som år 1914 avlidit utom staden.
  - » 20. Dödsorsakerna år 1914 bland i Göteborg sig uppehållande främlingar.
  - » 21. Jämförande översikt av antalet dödsfall i folksjukdomarna samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1905—1914.
  - » 22. Sammandrag av barnmorskornas böcker för åren 1913—1915.
  - » 23. Av bostadsinspektionen omhändertagna osunda bostäder åren 1911—1915.

Förläggning & tryckeri.

•••••

1.	Sammandrag af folksjukdomarna i Göteborg 1914	1
2.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
3.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
4.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
5.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
6.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
7.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
8.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
9.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
10.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
11.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
12.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
13.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
14.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
15.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
16.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1
17.	Översikt af dödsfallen i Göteborg 1914, samt stadsdelar och utom staden	1

I. Hälsovårdsnämnden med därunder hörande personal och inrättningar.

Såsom *ledamöter* av Nämnden ha under året tjänstgjort:

fördelningsläkaren d:r CARL LAMBERG, ordförande,
polismästaren M. KJELLIN, vice ordförande,
handlanden OTTO PLATIN, kassaförvaltare,
FÖRSTE STADSLÄKAREN,
kapten TH. GLOSEMEIJER,
rådmannen PER DALÉN samt
professor HANS HEDLUND.

Såsom sekreterare har tjänstgjort e. o. hovrättsnotarien B. A. Wallinder.

Nämnden har under året haft 18 sammanträden och därvid behandlade ärenden hava registrerats i 345 paragrafer. Enligt diariet inkommo 483 skrivelser och enligt brevböckerna utgingo 300. Härtill komma ansökningar och tillståndsbervis för idkande av handel med mjölk och med charkuterivaror, vilka handlingar föras i särskilt register av stadsveterinären, samt anmälningar om svinhållning likaledes i särskilt register upptagna å nämndens kontor.

Distriktsläkarne.

Nytt förordnande på 3 år såsom distriktsläkare har under året meddelats förutvarande distriktsläkarne Johan Ahlfors och Cl. Gust. Warholm från 1 januari 1916.

Bostadsinspektionen och dispensärverksamheten

behandlas av sundhetsinspektören under särskilt kapitel.

Epidemisjukhuset.

Förordnande för doktor Hj. Wennerberg att vara överläkare vid sjukhuset förnyades för en tid av 3 år från den 1 juli.

Då oaktat upprepade ledigförklaranden av biträdande läkarebefattningen vid sjukhuset ingen sökande anmält sig, utan densamma hela tiden från 1 sept. 1914 måst upprätthållas på förordnande av ute i staden boende läkare, beslöt hälsovårdsnämnden på sammanträde den 2 juni, på förslag av förste stadsläkaren, att tillsvidare höja arvodet för befattningen, som utgått med 3,000 kronor kontant

samt fri bostad och kost, med 1,000 kronor samt åter omedelbart anslå platsen ledig. Vid ansökningstidens utgång hade fortfarande ingen sökande anmält sig, men slutligen lockade befattningen dock en sökande, i det med. lic. Cl. Carlström anmälde sig. Han antogs med tillträde den 1 oktober, men dessförinnan inkom en ansökan från överstyrelsen för svenska röda korset, att han måtte beviljas tjänstledighet från befattningen under en tid av två månader för att kunna fortsätta det av honom förut innehavda uppdraget att vara besiktningsläkare i Sassnitz för krigsinvalidier.

Sedan överläkaren vid sjukhuset den 30 september anmält, att antalet vårdplatser å sjukhuset inom de närmaste dagarne skulle komma att visa sig otillräckligt, för den händelse tillströmningen av sjukdomsfall (särskilt difteri) fortsatte i samma grad, som då var förhållandet. Med anledning av denna anmälan överenskomms med Sahlgrenska sjukhuset, att dess isoleringspaviljong skulle upplåtas för tyfoidfieberfall samt med Majornas sjukhus att tjänstgöra som konvalcentavdelning för difteripatienter, sedan en del arbeten fått vidtagas för sjukhusets apterande för sådant ändamål. Då emellertid behovet sjukplatser icke kunde anses tillfredsställt med dessa relativt små avdelningar, ingick hälsovårdsnämnden till drätselkammarens andra avdelning med begäran, att kammaren ville söka anskaffa ytterligare lokaler.

Ehuru kammaren, av diskussionen vid dess sammanträde att döma, icke ansåg sig ha skyldighet att vid tillfälle såsom det föreliggande hjälpa hälsovårdsnämnden i fråga om lokalanskaffande, vilket vore hälsovårdsnämndens sak, upplät den dock genom fastighetskamrerarens ingripande förra handeslinstitutets lokaler, som för tillfället disponerades av ett kompani värnpliktige. Sedan nämnden av stadsfullmäktige erhållit medel för iordningställande och drivande av denna avdelning, togs den i bruk för epidemisjukhusets behov från den 4 november.

Då det emellertid icke kan låta sig tänka, att hälsovårdsnämnden vid hotande utbredning av en epidemi, som kunde kräva ökat lokalutrymme, skulle kunna reda sig genom att tillfälligtvis förhyra någon lokal ute i staden, som kunde vara ledig, beslöt nämnden att vidtaga åtgärder för att skyndsammast skaffa reservutrymme och uppdrog därför åt den byggnadskommitté, förstärkt med förste stadsläkaren, som omhändertog nybyggnaden av sköterskepaviljong vid epidemisjukhuset, att inkomma med förslag till provisoriska byggnader å epidemisjukhusets tomt eller annorstädes för c:a 100 patienter.

Upptagningsanstalten för sinnessjuka.

Antalet underhållsdagar för å avdelningen vårdade sjuke uppgick för året till 25,477 mot 25,725 föregående år. Nämndens utgifter uppgingo till 50,954 kronor för vård av patienterna och till 562:88 kronor för fastigheters underhåll. I ersättning för betalande patienter har influtit 10,629 kronor.

Poliklinikerna.

I gamla Sahlgrenska sjukhuset har under året åt stadens medellösa fortfarande meddelats kostnadsfri läkarebehandling i kvinnosjukdomar, ögonsjukdomar, öronsjukdomar och tandsjukdomar. Även sjukgymnastik och massage meddelas året om.

Vid polikliniken i Församlingshyddan (Masthuggsbergen) fortgår arbetet såsom förut under ledning av läkaren i 8:de distriktet.

Över vid de olika poliklinikerna utövad läkareverksamhet meddelas rapport under kapitel III, Sjukvården.

Sjuktransportväsendet.

Under året ha 1,470 transporter verkställt mot 1,468 under föregående år, och av dem ha 654 gällt obemedlade personer och sålunda verkställt utan ersättning, under det att för transport av 816 betalande patienter avgift erlagts till ett belopp av 2,608: 50 kr. Utgifterna för transportväsendet ha uppgått till 5,019: 50 kr. med följande huvudposter: ersättning till 2 brandkarlar samt utfordring av hästar 3,998: 81 kr., underhåll av vagnar, seldon m. m. 1,020: 70 kr.

Transportvagnarne ha varit upptagna under 1,581 timmar och ha därunder gått 10,304 km.

Skyddskoppymningen.

Den kostnadsfria offentliga skyddskoppymningen har fortgått under maj, juni och september månader, samt verkställt kostnadsfritt med animalt ympämne av läkare å offentliga möten på 5 olika lokaler i staden. Närmare uppgifter angående antal ympade och därmed i samband stående frågor behandlas under kap. II.

Fosterbarnsvården.

Vid 1915 års ingång stodo 1,077 fosterbarn under 7 års ålder under fosterbarnsinspektionens tillsyn. Under året ha nyanmälts 314 och avförts 387. Av dessa ha 68 uppnått 7 års ålder, 176 återtagits av föräldrar eller andra målsmän, 13 lämnats till fattigvården, 11 intagits å barnhem, 5 tagits utan ersättning som egna barn, 19 avlidit under 1 års ålder, 9 avlidit över 1 års ålder, 86 flyttat från staden.

Vid årets slut kvarstodo 1,004 barn under inspektionen.

Förbud att vidare mottaga fosterbarn har utfärdats för 8 fosterhem. Från olämpliga fosterhem ha flyttats 15 barn.

För uraktlåtenhet att anmäla fosterbarn ha 9 personer ådömts böter.

Barnmorskorna.

Jämlikt föreskrifterna i § 5 av gällande reglemente för barnmorskor hava 107 härstädes praktiserande barnmorskor inkommit med föreskrivna utdrag ur dagböckerna för år 1915. Av dessa framgår, att 16 barnmorskor under nämnda tid icke haft någon förrättning att utföra. På de 91 övriga barnmorskorna fördela sig de utförda förrättningarna på följande sätt:

32	hava	vardera	haft	1— 10	förrättningar
17	»	»	»	11— 20	»
8	»	»	»	21— 30	»
12	»	»	»	31— 40	»
8	»	»	»	41— 50	»
12	»	»	»	51—100	»
2	»	»	»	över 100	»
Summa 91 barnmorskor				2,737 förrättningar	

I tab. 22 lämnas ett sammandrag av barnmorskornas dagböcker för åren 1911—1915.

Hälsopolisen.

Summarisk redogörelse för hälsopolisens arbeten återfinnes i tab. I. Ett större antal anmälda felaktigheter ha blivit avhjälpta efter anmaning av polisen, vilken anmaning i regel göres skriftligt efter fastställt formulär, utan att därvid Hälsovårdsnämnden behövt ingripa. Så ha t. ex. 251 felaktigheter, som anmälts mot gårdar, på detta sätt blivit avhjälpta, 260 avträden och 198 urinkurar blivit istandsatta. Mot sopbaljor ha i 146 fall anmärkning gjorts; 121 stallar, 18 fåhus och 31 svinhus ha behörigen iordningställts. De anmärkningar, som gjorts i fråga om matvarukontrollen av de på avdelningen för matvarukontrollen tjänstgörande tillsyningsmännen, samt de av bostadsinspektionen gjorda anmärkningarna ingå icke i dessa uppgifter, utan återfinnas under redogörelserna från dessa båda avdelningar.

På grund af framställning av kommissarien vid hälsopolisen beslöt hälsovårdsnämnden, att i samband med avgivande av budgetförslag för år 1916 ingå till stadsfullmäktige med förslag, att tjänstetiden för pensions erhållande för kommissarie och tillsyningsmän måtte nedsättas från förutvarande 35 till 30 år, samt den för pensions erhållande stadgade levnadsåldern i samband därmed från 65 till 60. I sin till nämnden avgivna skrivelse påvisade kommissarien omöjligheten av att upprätthålla kravet på full kraft och rörlighet, vare sig fysisk eller psykisk, hos personalen sedan den överskridit 60 års ålder. Erfarenheten från nu förefintlig personal har visat att efter denna ålder arbetsförmågan är så nedsatt och hälsotillståndet så försämrat, att extra personal måst användas i en utsträckning, som varit ofördelaktig i både ekonomiskt avseende och med hänsyn

till tjänstegöromålen tillfredsställande fullgörande. Stadsfullmäktige hänvisade emellertid ärendet till den beredning, som förut tillsatts för omreglering af stadens befattningshavares avlönings- och pensionsförhållanden, vadan frågan torde för en längre tid vara undanskjuten.

Lagen om arbetareskydd.

Att tjänstgöra såsom kommunalt tillsyningsorgan enligt denna lag har hälsovårdsnämnden uppdragit åt 5 av de ordinarie hälsopoliserna. Rapport om deras verksamhet har avgått till yrkesinspektionen.

Centralisering av stadens sjukvård.

Sedan det av ny beredning framlagda förslaget till central förvaltning av stadens sjukvård antagits av stadsfullmäktige den 7 januari 1915 och detsamma underställts Kungl. Maj:ts prövning, blev förslaget på grund av vissa av medicinalstyrelsen gjorda erinringar åter föremål för beredningens handläggning enligt stadsfullmäktiges uppdrag den 26 augusti.

En förnyad överarbetning av förslaget godkändes av stadsfullmäktige den 11 november och återgick till Kungl. Maj:t.

II. Hälsovården.

Stadsgrundens renhållning.

Stadens renhållningsstyrelse ombesörjde vid årets slut renhållningen inom 2,713 fastigheter mot inom 2,586 vid föregående års slut. I inbetalda avgifter till renhållningsverket inflöto 263,509: — kr. mot 247,581: — kr. föregående år och försåldes gödningsämnen till ett nettobelopp av 70,931: — kr.

Stadens kloakledningar hava under året utvidgats med 10,352 meter allmänna ledningar och 206 gatubrunnar.

Vid årets slut funnos av staden utförda:

allmänna ledningar	144,432 meter
sidoledningar.....	70,049 »
gatubrunnar	4,709 stycken
nedstigningsbrunnar.....	1,294 »
ventilationsbrunnar	1,424 »
spolningsluckor.....	142 »
avstängningsluckor	8 »

Stadens förseende med vatten. (*Kapten Th. Glosemeijer*).

Antalet vattenserviser, som vid årets början utgjorde 4,312, har under året ökats med 91. Rörnätets längd har ökats med 5,407 meter och utgjorde vid årets slut 194,633 meter.

Vid *Delsjön* har filtreringen fortgått dygnet om under hela året med undantag av tillfällen för rensning, då ett filter i sänder varit tömt, samt under 12 dygn, då ett filter varit satt ur verksamhet för omläggning av sandbädden med ny sand. Filterhastigheten har i medeltal varit 3,26 meter i dygnet eller 136 mm. i timmen och maximum, då två filter varit försatta ur verksamhet, uppgått till 6,18 meter i dygnet eller c:a 258 mm. i timmen.

De *täckta filterna vid Alelyckan* (älvvatten) hava likaledes varit i verksamhet hela året med undantag av de kortare perioder, som åtgått för rensning och sandpåfyllning. Den regelbundna räkningen av bakteriekolonier visar, att dessa i medeltal uppgått till 808 kolonier per cm.³ i det ofiltrerade älvvattnet med maximum 4,780 stycken, under det att efter filtreringen i medeltal funnits 41 och såsom maximum 137 st. Vid 21 tillfällen har antalet överstigit 100. Härvid är dock att märka, att vattnet vid vissa tillfällen tagits i bruk redan 2:dra eller 3:dje dagen efter filterrensningen, då ännu bakteriehalten är större än normalt. Filterhastigheten har i medeltal varit 88 mm. per timma eller 2,11 m. per dygn.

Af de två *öppna filterna vid Alelyckan* (älvvatten) har det äldre under hela året och det nybyggda allt sedan den 31 augusti varit i användning med undantag av de korta tider, som åtgått för filterrensning. Bakteriekolonierna i det filtrerade vattnet hava varit i medeltal 44 samt maximum 227 stycken. Vid 20 tillfällen har antalet överstigit 100. Filterhastigheten har i medeltal varit endast 39 mm. per timma eller 0,94 m. per dygn.

Naturfilter med grundvattenbrunnar vid Lerjeholm.

Naturfilterna hava varit i verksamhet året om med undantag av 90 dygn, då de varit tömda för rensning eller luftning. Filterhastigheten har varit 38 mm. per timme eller 0,91 m. per dygn. Konstgjort grundvatten från 47 brunnar har uppfordrats till luftningsbassängen, där bakteriologiska prov på vattnet tagits med det resultat, att vid 281 undersökningar vattnet varit sterilt i 186 fall och i 95 fall växlat med 1—5 kolonier per cm.³

Årets *nederbörd* utgjorde vid *Delsjön* 678 mm., motsvarande en vattenmängd av 6,197,000 m.³, då sjöns nederbördsområde beräknas till 914 har. Vid årets slut var *Delsjöns* vattenstånd + 75,78 mot + 76,19 vid 1914 års slut; under året hade åtgått 357,000 m.³ av det i sjön magasinerade vattnet.

Av hela vattentillgången har 59 % konsumerats i staden och 41 % förlorats genom avdunstning. Årets medeltemperatur vid *Delsjön* var + 5,2° C.

Förbrukningen av Delsjövatten har i medeltal varit 10,595 m.³ pr dygn eller 123 liter i sekunden med maximum den 5 maj (156 liter) och minimum den 23 december (41 liter). Av konstgjort grundvatten har använts 4,493 m.³ pr dygn d. v. s. 52 sekundliter och av filtrerat älvsvatten 7,559 m.³ pr dygn eller 87 sekundliter, och har således av hela förbrukningen, som utgjort 8,267,000 m.³ 47 % tagits från Delsjön, 20 % av konstgjort grundvatten och 33 % av filtrerat älvvatten.

Medelförbrukningen av vatten pr individ och dygn har uppgått till 129 liter, som approximativt kunna fördelas på hushållsbehov (incl. läckning och andra förluster) 86 liter, för industriella ändamål 36 liter och för allmänna ändamål 7 liter.

Årets *kostnader* för drift och underhåll hava i runt tal utgjort 294,900 kr. eller 3,56 öre pr m.³ förbrukat vatten.

Bostadsinspektionen. (Dr. Göthlin).

Den bostadsbrist, för vilken hälsovårdsnämnd och bostadsinspektion sedan flera år varnat, har under året framträtt på ett mycket hotande sätt. Att världskrisen härvidlag medverkat, är givet. Men dess verkningar hade ingalunda blivit så ödesdigra för bostadsmarknaden, om nödiga åtgärder kunnat vidtagas redan, när bostadsbristens första symptom gjorde sig gällande.

En av anledningarna till det bristande förutseende staden visat torde få sökas däri, att vår kommunalstatistik åtminstone för tillfället anger bostadstillgången större än den i verkligheten är. Den tager nämligen ingen hänsyn till bostädernas beskaffenhet, varför massor av undermåliga och utdömningsbara bostäder i statistiken ingå som fullgod vara, vartill kommer, att den i synnerligen stor utsträckning skeende familjesammanflyttningen och det allt mer överhandtagande inneboendeväsendet ej beaktas i vår bostadsstatistik. Människomaterialet har en mycket stor förmåga att rätta sig efter förhandenvarande förhållanden och bristen på bostäder kompenseras i nödig utsträckning genom sammanflyttning. Över huvud taget förmår vår statistik följa lägenhetsminskningen endast till 0 % överskott. Frånsett att redan denna siffra för normala förhållanden faktiskt betyder c:a 3 % underskott, kan bakom densamma dölja sig hela den brist, som motsvarar sammanflyttade familjer. Ej minst ur statistisk synpunkt hava vi mer än någonsin saknat en bostadsförmedlande institution, som genom sin organisation och sin kontakt med det faktiska lägenhetsbehovet kan skänka kommunalrepresentationen statistiskt sett ofrånkomlig anledning till nödiga åtgärder.

Särskilt vid de större flyttningsperioderna har bostadsinspektionen haft synnerligen starka känningar av det stora underskottet på smålägenheter, i det att massor av familjer i sin hjälplösa belägenhet vänt sig till densamma. Att det

visat sig vara i första hand de mindre skötsamma familjerna, som drabbats av uppsägningar, är ju givet, men såsom tidigare visats, har även barnrikedomen gjort hyresgästerna mindre gerna sedda. I stor utsträckning hava till hälsovårdsnämnden ingått ansökningar om tillstånd att ånyo få taga i bruk såväl utdömda som efter frivillig överenskommelse avstädda undermåliga lägenheter. På de senare har bostadsinspektionen rent av måst giva anvisning, vilket bättre än mycket annat karakteriserar situationens allvar. Att dylika förhållanden inverka ruinerande på hälsovårdsnämndens och bostadsinspektionens arbete, behöver ej framhållas. Den senare har praktiskt taget sedan flere år måst upphöra med den på grund av inträdd mindervärdighet nödiga beskränningen av bostadsstocken och att på frivillighetens väg, särskilt när utdömningsshotet av omständigheternas makt blivit ineffektivt, åstadkomma nödiga rättelser, har stött på allt större svårigheter, alldenstund hyresgästerna i den hårda konkurrensen om befintliga bostadsmöjligheter måst stillatigande taga det, som till äventyrs bjudits.

Hälsovårdsnämnden har under året till och med måst sätta ifråga att i marknaden utsläppa de olagliga och nästan uteslutande människoovärdiga utrymmen, som under de senare åren i mycket måttlig utsträckning utdömts. En i all hast gjord undersökning visade dock, att detta, utom i ett enda fall, där en i övrigt fullt olaglig källarbostad genom diverse reparatoriska åtgärder gjorts möjligen temporärt beboelig, skulle vara oförenligt med även mycket måttliga anspråk på bostadshygienisk ansvars känsla. Över huvud taget kan sättas ifråga, huruvida bostadsinspektionens taktik att i viss mån falla undan för den pockande bostadsbristen, åtminstone i frågans tidigare skede, varit fullt lycklig. Genom att lugnt fortgå efter programmet och i fullt nödig utsträckning rödja undan allt mindervärdigt, akutiseras visserligen en bostadskris, men å andra sidan framstå då de hotande farorna tidigare, medan ännu en viss reserv av låt vara dåliga f. d. bostäder finnes. Nu ha dessa så småningom glidit ur reserven ut i dagsmarknaden, innan preventiva åtgärder hunnit eller kunnat vidtagas.

Bostadsinspektionens arbete har i övrigt fortgått enligt den utstakade planen med i huvudsak följande verksamhetsområden: slutbesiktning av ny- och större ombyggnader, besiktning av och utredning angående anmälda eller påvisade osunda bostäder samt systematisk besiktning av smålägenheter.

Slutbesiktning av ny- och ombyggnader. För hälsovårdsnämndens räkning har sundhetsinspektören, tillsammans med förste och andre stadsarkitekten, slutbesiktigat årets nybyggnader (rumsantal etc. se byggnadsnämndens berättelse). Olagliga anordningar ävensom mera betydande missförhållanden hava omedelbart beivrats. Men därjämte hava ock mindre väsentliga detaljer kritiserats, där så ansetts nödigt, bl. a. för att söka förhindra, att mindre goda anordningar upprepas vid kommande byggen. Erfarenheterna från dessa slutbesiktningar

giva i stort sett vid handen, att förbättrade byggnadsplaner och sundare anordningar i allt större utsträckning vinna terräng.

Här nedan antecknas en del huvudsakligare anmärkningar med därav föranledda anvisningar.

Fukt. Ett avsevärt antal fastigheter voro vid flyttningsterminerna försenade och ofullbordade, varför rätt starka fuktolägenheter flerstädes kommit till synes. Att man på otillbörligt sätt nedprässat byggnadstiden för särskilt landshövdingehusen är uppenbart. Det är numera ej ovanligt, att uppförandet påbörjas i maj—juni, varefter inflyttning sker 1 okt. För att under dylika förhållanden undvika fukt i särskilt stenvåningen, krävas så extraordinära åtgärder, att de sällan torde bli vidtagna. Då det ej minst under nuvarande förhållanden torde vara ogörligt att förhindra inflyttning, söker hälsovårdsnämnden mildra fuktolägenheterna genom att framtvinga fritt bränsle under lämplig tidsrymd. Stora fördelar kunna vinnas, därest, som är att hoppas, hälsovårdsnämnden så småningom lyckas framtvinga full boisering av fria brandmursväggar ävensom av väggar mot portgångar och prång. I ett fall (fristående villabyggnad) befanns grunden otillräckligt dränerad och ett par fall av otäta brandluckor ävensom otillräckligt ombonade vindsutrymmen hava påträffats.

Belysning. De förr så vanliga och på grund av falsk deklaration å byggnadsritningarne även godkända helmörka bostadsrummen av vanlig typ synas numera ej ifrågasättas. Däremot är den mörka »hallen» på modet och dess bekämpande är förenat med stora vanskligheter, alldenstund den döljer sig under benämningen tambur. Stor uppmärksamhet har under besiktningarne ägnats dessa tamburhallar och har det visat sig, att de så gott som alltid äro omsorgsfullt och ofta hemtrevligt möblerade, varför de ock, vilket utan omsvep erkännes, bliva en omtyckt och flitigt använd uppehållsplats för familjen. Otilllåten bör varje sekundärbelyst hall vara i den mindre lägenheten och lagstiftningen borde över huvud taget taga upp begreppet hall för att skaffa till stånd ändamålsenliga bestämmelser.

Jungfrukammare och kök äro ej alltid fullt lyckligt lottade beträffande belysningen.

Nödig hänsyn tages ingalunda alltid till balkongers och balkongpassagers menliga inverkan på belysningen. Där så kräves, bör glasbetong komma till användning.

I vår kuperade terräng krävas av och till betydande undansprängningar eller schaktningar för att erhålla nödigt kvantum ljus och luft. I ett fall hade detta ej vederbörligen beaktats.

Ventilation. Erfarenheterna angående centralventilation med gemensamt intag från husets bottenplan och över taket stigande utsugningspipor äro fortfarande gynnsamma, där anläggningen konstrueras enligt fullgoda principer.

Fullt förkastligt är att, som skett, placera intaget över dörren till en i botten-våningen inbyggd urinoir eller ett bagerifönster. I flertalet fall torde det med fördel kunna ledas från en portgång, som är fri från avträden eller andra luft-förorenande anordningar. Alltjämt brister man uti centralluftkanalernas isolering. Där murade och putsade kanaler ej kunna komma till användning, torde falsade, lödda plåtrör eller på nätduk allsidigt putsade, omsorgsfullt byggda trärummor vara av nöden. På flere ställen gå illa isolerade eller med öppenstående eller otäta rensluckor försedda lufttrummor genom källare, pannrum, verkstäder e. d., varför luftförsämning ligger nära till hands.

Beträffande utsugningsventilernas placering råder stor förbistring. Sedan korresponderande uttag upptill och nedtill kommit nästan ur bruk, synes den generella regeln böra vara, att rum med stark luftförsämning och mindre värme-krav (kök, skafferier, badrum, W.C., tamburer, verkstäder etc.) förses med utsugning nära taket, under det att utrymmen med ömtåligare värmeekonomi (egentliga boningsrum etc.) utsugas längre ned. Trots ventilationskanalernas trängsel i murarne måste större omtanke nedläggas på uttagens riktiga placering i sidoled (ej på goda möbelväggar eller där generande drag lätt uppstår). Trots faran för icke-bruk av dylika ventilationsanordningar måste nog flertalet in- och utsugningsmynningar förses med stängningsmöjligheter. Undantag synes mig endast klosettens utsugningsmynning kunna utgöra.

Fullt förkastligt är, att badrummens och klosettens utsugningskanaler i källare och å vindar förfärdigas av på sin höjd falsade, oisolerade plåtrör. Enär den starka avkylningen menligt inverkar på deras sugningsförmåga, böra de isoleras eller förfärdigas av mindre värmeledande material (ex.-vis mjuk golv-massa, som gjutes eller formas till rör). Vidare anmärkes, att olägenheter av samtidigt upp- och nedgående luftförande luftströmmar flerstädes yppat sig däri-genom, att utsugningskanalerna styckevis varit gemensamma för flere våningar.

Väggventiler saknas numera sällan i bostadsrum eller kök, men kunna an-märkningar ofta framställas mot deras soliditet och ändamålsenliga konstruktion. Det samma kan med skäl sägas om de numera ganska allmänt återinförda kakel-ugnsventilerna, vilka dessutom, av pedagogiska skäl, böra av byggherren förses med dragkedjor.

Uti en fastighet med smålägenheter har försök gjorts med dubbelbågade fönster, men synes detsamma så tillvida hava slagit mindre väl ut, som dessa lägenheters större luftfuktighet medfört så stark svällning av bågarna, att fönstren till stort förfång för uttorkningen långa perioder ej kunna öppnas.

Där köken ligga till huvudtrappan och även annorstädes, skulle en perman-entventilation av trapphuset upptill kunna sättas ifråga.

Uppvärmning, spisar, gasapparater. Där värmeledning installeras, komma numera evakueringspipor till utförande. Dock uteslutas de av och till i även

helt små jungfrukammare, där de bäst skulle behövas. Ut i enstaka fall erhåller sistnämnda utrymme sin värme från köket, något som ej bör tolereras, helst som den allt vanligare gaskokningen är otillräckligt rumsvärmande. Att, som av utrymmesskäl sker, förse jungfrukammaren med järnkaminer i stället för kakelugn, bör motarbetas. Gasmätarens placering upp under taket tillåtes numera och står i överensstämmelse med hyresgästernas önskningsar. Att däremot gömma undan den i garderob el. dyl. synes ej vara att tillråda.

Badrum. Ventilation se ovan. Som golvbeläggningämne borde endast ifrågakomma asfalt eller motsvarande. Åtskilliga i handeln förekommande golvmassor böra med skäl misstros och torde med tiden komma att orsaka stora obehag. Silplattor saknas mycket ofta å golvsifonerna.

Vatten, avlopp. Ehuru tätning kring rörpassager genom trossbotten numera sker vida omsorgsfullare än förr, förekommer dock av och till anledning till anmärkning. Den starka benägenheten för kondensering främst kring vattenledningsröret med efterföljande golvröta gör, att förhållandet ingalunda saknar betydelse.

Avträden, urinoirer, W.C. Sedan hälsovårdsnämnd och byggnadsnämnd enats om att söka fordra större antal avträden, hava i detta avseende förbättrade förhållanden börjat inträda, men svårigheterna med de dryga engångsavgifterna för vattenklosetter kvarstå alltjämt. Det kommer en gång att fällas en hård dom över dem, även om avgifterna med tiden försvinna, ty den starka begränsning i klosettrummens antal, som kännetecknar det nuvarande ombyggnadsskedet, kommer sent eller aldrig att kunna gottgöras genom nyinstallationer. För att undvika allt för stora kostnader måste dylika anläggningar ske i ett sammanhang. Av och till gör byggherren inskränkning uti det fastställda antalet klosetter eller placeras de å ställen, som ej skulle vinna byggnadsnämndens godkännande. Att sådant kan ifrågakomma, är rätt belysande för den ringa vikt man tidigare tillmätt frågan om avträdet. Nyttillkomna försök att förlägga avträdeslängan till portgången avvisas numera i regel av byggnadsnämnden, men ha dock i enstaka fall, till förfång för trevnad och snygghet i fastigheten, vunnit godkännande. Förbudet att i vissa kvarter förlägga avträdesbyggnad till gården har medfört, att aborterna måste ryckas in i fastigheten. För smålägenheter sker detta bäst genom förläggning till trappsvalen, men böra W.C., med iakttagande av vissa av hälsovårdsnämnden föreslagna bestämmelser, utan allt för stora olägenheter kunna ifrågakomma även i källaren. Man får nämligen ej förbise, att anläggningskostnaderna härigenom kunna rätt avsevärt nedbringas. Klosettrum och W.C. böra i snygghetens intresse förses med golv av för väta ogenomträngligt ämne samt läggas möjligast ljust. Helst bör automatisk elektrisk belysning installeras. Mot nu nämnda regler syndas ofta. Trappsvalarnes klosettrum hava flerstädes visat otillfredsställande isolering mot bredvidliggande bostäder.

Urinoirerna medföra ofta stora olägenheter för de närboende, varför de kräva god konstruktion och skötsel. Ingalunda alltid äro de till nödig höjd klädda med tjänligt ämne. Inbyggda urinoirer böra utan untantag förses med porslinskärl. Att, såsom stundom sker, förlägga dem i gemensamt rum med inbyggda avträden, är ur luktsynpunkt att avråda. Förkastligt ur alla synpunkter är att, som verkligen skett, leda klosettventilationsrör av plåt genom ovanför liggande skafferier, även om landshövdingehusens planer och utrymmesförhållan- inbjuda härtill.

Se vidare under Ventilation.

Kök. Se specialundersökning över kokvråar, ävensom under Belysning. Mot imspjällens konstruktion kunna alltjämt vägande anmärkningar framställas. Horisontalspjäll och imkupor, vilka nu äro i det närmaste utrotade, måste anses lika otidsenliga. Vertikalspjällen kunna dock erhålla en lika ogynnsam konstruktion. I princip skall en god spjällmodell kunna öppnas och stängas utan krångel, erbjuda luften ständigt fri passage (inga igendammade, finmaskiga galler!) samt fånga nedrasande sot och skorstensgrus.

I kokvråar och kök hava på sista tiden insatts spisstorlek n:o 45, vilken får anses vara otillräcklig att uppvärma de mera ogynnsamt belägna, vartill kommer, att den endast med svårighet tillåter den viktiga hembakningen. I vissa kokvråar hava installerats endast gasspis. För att undvika kallrumskondensering bör i dylikt fall dörr ej få insättas mellan kokvrå och bredvidliggande rum.

I flera kök hava diskbänkarne borttagits, givetvis till stort förfång för hyresgästen. Undre fönsterkantens höjd över golvet har i ej så få fall ökats, så att fönsterstående möbler ej hindra öppnandet av innanfönster.

Skafferier. Ofta fattas lämpligt anbrakta fönsterkrokar. Ut i något enstaka fall har skafferiet förlagts på ogynnsamt sätt eller ock saknats (spisrum). Givetvis skall ett spisrum i alla avseenden behandlas som ett kök (målade väggar, impipa, ventilerbart skafferi, vattenledning etc.).

Soprum, sopstörtningstrummor. På senare tiden har man i viss utsträckning i bottenvåningen byggt in rum för köks- och gårdsavfallet. Lämpligheten härav kan nog diskuteras. Att såsom stundom skett underlåta noggrann asfaltering eller tjärstrykning ävensom anordnandet av god evakuering genom över yttertaket stigande pipa, få givetvis ej ifrågakomma. För att undvika vakuum bör ständigt verkande väggventil insättas.

För sopstörtningstrummorna hava ej tillkommit några förmildrande omständigheter. Nästan utan undantag är nedre mynningen oriktigt konstruerad. Trummor för köksavfall torde i längden ej kunna av hälsovårdsnämnden godkännas, enär en ur rengöringssynpunkt betryggande konstruktion knappast är genomförbar.

Tvättstugor. Byggnadsnämnden tillåter numera tvättstugas förläggande i källaren till landshövdingehus. I princip fastställda villkor beträffande minimihöjd, belysning och isolering följas dock ej alltid.

Källare. Det tidigare påpekade behovet av särskild evakueringspipa från densamma tillgodoses så gott som aldrig. Jämväl underlåter man understundom att med dörr och täta trappsteg avstänga källaren från trapphus eller svale, något som ur trevnadssynpunkt är oundgängligen nödvändigt.

Jungfrukammare. På senare tiden har byggnadsnämnden sökt upprätthålla en minimifordran på 15 kbm., vilken strävan bör livligt understödjas. Våra jungfrukammare hava hittills varit sällsynt vanlottade beträffande storlek, belysning, uppvärmning och nödiga bekvämligheter. Se i övrigt under Ventilation, Belysning och Uppvärmning.

Misstänkta, olagliga, olämpliga utrymmen. Sedan byggnadsnämnd och hälsovårdsnämnd börjat tillämpa strängare bestämmelser, hava de olagligt använda utrymmena starkt minskat i antal. I några fall hava tamburer och skrubbar inretts till synnerligen olämpliga kokvråar. Uti ett fall anträffades en av flere personer bebodd, helmörk tambur.

Diverse. Uti ett mindertal fall kan alltjämt konstateras brist på respekt för av byggnadsnämnden fastställda ritningar. I flere fall har man kunnat påvisa lägenhetsklyvningar uti landshövdingehus, så att olagligt antal lägenheter uppstått pr trappa. Över huvud taget borde lägenhetsklyvningar ej få ske utan tillstånd, enär den absolut nödiga kontrollen av anordningarnes lämplighet annars äventyras. Upprensning av gårdsplan och källare från byggnadsavfall låter ofta allt för länge vänta på sig. I några fall ha balkonger saknat asfaltbeläggning. Mattpiskningsstängerna sättas gärna för nära bostadsfönster. Enär skåp och smärre utrymmen inom lägenheterna ej dragas upp till taken, skapas över dem ohygieniska dammgömmor. Fasta stegar till brandluckan saknas stundom.

Besiktning av och utredning ang. anmälda eller anträffade osunda bostäder. Till denna kategori hörande bostadsärenden hava under året handlagts till ett antal av 573 stycken, vartill komma 48 från föregående år kvarstående, vilka ej hunnit eller kunnat slutbehandlas. Materialet omfattar sålunda summa 621 ärenden. Uti 1,8 % av årets ärenden har husägaren genom sin hänvändelse till bostadsinspektionen varit föranledande part, i 28 % hyresgästen och i 70,1 % annan mellankommande intressent (bostadsinspektion, tuberkulosbyrå, byggnadsnämndens tjänstemän, läkare etc.). Uti sistnämnda siffra äro ej inräknade de mycket talrika småanmärkingar, som bostadsinspektionen vid utförandet av de systematiska besiktningarne måst muntligen eller skriftligen framställa, men väl de större sanitära brister, som vid desamma anträffats. Uti 4 fall (0,64 %) har klagomålet efter utredning befunnits vara ogrundat, varför ärendet avskrivits.

Uti 1 fall (0,16 %) har frågan befunnits höra under annan myndighet och dit överlämnats. I 24 fall (3,9 %) har muntlig eller skriftlig utredning begärts angående frågor, som falla inom bostadsinspektionens intressesfer, men där utredning kunnat lämnas utan besiktning. Frändragas dessa, återstå 592 fall. För dessa har missförhållandet kunnat avhjälpas uti 409 fall (69 %), endast delvis uti 55 fall (9,3 %). Där ändringar och rättelser åvägabrakts, hava dessa uti 405 fall (68,4 %) kommit till stånd genom husägarens, i 59 fall (9,9 %) genom hyresgästens åtgörande. Av de 620 av bostadsinspektionen behandlade fallen hava under året 460 (74,2 %) definitivt, 27 stycken (4,3 %) tills vidare slutförts. Till följande arbetsår kvarstå sålunda 133 stycken (21,5 %). Denna sistnämnda siffra är c:a dubbelt så stor som vanligt och torde den i sin mån kunna tjäna som uttryck för de svårigheter, som bostadsbrist och världskris ställt i vägen för bostadsinspektionens arbete.

Uti tabellbilagan återfinnes varje anmäld eller anträffad osund lägenhet endast en gång under den rubrik, som motsvarar huvudolägenheten, även om flere brister samtidigt anmärkts och avhjälpats. Uti ett fall har den påklagade bristen föranlett utdömning från hälsovårdsnämndens sida och gällde det ett litet mörkt, bofälligt kyffe i ett gårdshus till synnerligen trång gård. Uti 9 fall hava vederbörande efter anmodan från bostadsinspektionen frivilligt utrymt den bristfälliga bostaden, men torde de flesta av dessa senare ånyo vara bebodda.

Systematiska besiktningar. Sedan under året bostadsinspektion och tuberkulosvård så till vida skillts åt, att vardera verksamheten fått egna inspektriser, hava de systematiska besiktningarna kunnat bedrivas med något större intensitet, även om tillgängliga arbetskrafter ännu få anses otillräckliga. Besiktningarna omfatta småfolkets bostäder, vilka kvartersvis besökas och göras till föremål för hygienisk tillsyn. Där så kräves, beivras anträffade brister rörande bostädernas underhåll och utnyttjande och bedrives detta arbete till ej oväsentlig del som en hygienisk upplysningsverksamhet, avseende att gagna såväl hyresgäst som fastighet.

Diverse bostadsärenden.

Yttranden över dispensansökningar. Hälsovårdsnämnden har under året haft att yttra sig över 14 till Konungen ställda ansökningar om tillstånd att i bottenvåningen av sex våningars hus förlägga portvakts- (o. eldare)bostad. Frånsett tvänne fall, av vilka ett gällde en mycket mörk lägenhet och det andra avsåg eldarebostad, där lägenhet för portvakt tillstyrkts, har hälsovårdsnämnden på växlande villkor tillstyrkt ansökningarna. Principiellt sett hava följande villkor alltid medtagits: 1) att fri utsikt anordnats och vidmakthållits från bostaden

till husets entré; 2) att lägenheten upplåtits endast till husets portvakt med familj; 3) att nöjaktig belysning (fönsterytan minst $\frac{1}{10}$ -del av golvytan) anordnats och att fönstren skjutits så långt upp mot taket som möjligt; 4) att, därest källare ej anordnats under bostaden eller terrängen undanskaffats till minst 30 cm:s djup under golvet, mellan detta och grunden anbringats av asfalt eller motsvarande utförd, sammanhängande isolering, som på betryggande sätt förbundits med grundmursisoleringen; 5) att, om köket försetts med endast gasspis, extra värmekälla anordnats i detsamma; 6) att, därest värmeledning införts, från bostadsrummet(-n) dragits ventilationskanal(-er), som mynnat över yttertak; 7) att eventuellt erhållen dispens icke desto mindre inneburit skyldighet för sökanden att ingå till byggnadsnämnden med ritningar i och för granskning och fastställelse.

I tränne fall har dispensen gällt bostäder å vinden till sex våningars hus. Hälsovårdsnämnden har avstyrkt.

Slutligen har hälsovårdsnämnden, med tanke på frågans konsekvenser, avstyrkt dispens från byggnadsordningen i ett fall, där det gällt att inbygga en altan framför indragen bostadsvåning.

Inledning av kokgas i diverse utrymmen. Sedan det visat sig, att man, genom lättheten att anbringa gasspisar, uti ej få fall till kök inrett allehanda mörka eller endast sekundärbelysta utrymmen och skrubbar, vilka dessutom saknat imutsugning, har hälsovårdsnämnden i skrivelser till byggnadsnämnd och gasverksstyrelse påpekat missförhållandet och anhållit om, att lämpliga åtgärder måtte i anledning därav vidtagas.

Yttrande över den föreslagna hälsovårdsstadgan. Till det yttrande, som hälsovårdsnämnden avgivit över nämnda stadga, har sundhetsinspektören fogat en något mera ingående kritik av paragraf 8, som behandlar bostäderna, och går detsamma ut därpå, att en ganska väsentlig omredigering är av nöden, såvida hälsovårdsstadgan i denna punkt skall kunna bliva ett fullt tidsenligt underlag för särskilt bostadsinspektionens arbete.

Specialundersökning över bostäder med s. k. kokvrå. Sedan uti en del nyare landshövdingehus lägenheter med kokvrå börjat byggas, har bostadsinspektionen ansett lämpligt att söka bilda sig en föreställning om deras eventuella lämplighet framför äldre lägenhetstyper. Till den ändan hava 28 dylika lägenheter undersökts, bestående dels av ett, dels två rum, bägge med kokvrå. Denna senare var i så gott som alla fall av ordinär storlek samt direkt belyst. Avsikten med kokvrån har varit att tillföra lägenheten ett mindre, välbeläget utrymme för hushållsangelägenheter, så att det närmast köket belägna utrymmet kan utnyttjas som kombinerat mat- och arbetsrum och det eventuellt överskjutande utrymmet som sovrum. Det har emellertid visat sig, att matrummet nästan överallt blivit sovrum och det kvarvarande antingen ståtrum eller ock uthyres detsamma i andra hand. Den ursprungliga avsikten är i bägge fallen

förfelad, vartill kommer, att husmodern i många fall haft svårt att finna sig till rätta i kokvråns kyffiga förhållanden. Som allmän olägenhet får ock anses, att kokvråns ofta allt för snålt dimensionerade spis ej kunnat nöjaktigt värma bredvidliggande bostadskök. Särskild värmekälla i detta rum skulle däremot väsentligen öka anläggningskostnaderna.

Hittills vunnen erfarenhet talar alltså för, att typen med kokvrå mindre väl lämpar sig för arbetareklassen, så framt den ej med tillhörande bostadsrum avser att ersätta det otillfredsställande enkla spisrummet samt bebos av högst 1—2 personer.

Tuberkulosbyråns verksamhet.

Hälsovårdsnämndens strävan går alltjämt ut på att genom sin tuberkulosbyrå söka centralisera tuberkulosvården i staden. Efter frivillig överenskommelse med stadens tuberkulosvårdanstalter belägger byrån sedan flere år tillbaka nästan alla där tillgängliga vårdplatser. Undantag utgör endast Allmänna & Sahlgrenska sjukhusets tuberkulospaviljong (55 platser), vilken är avsedd för akut insjuknade, komplikationer etc. ävensom de fall av lungtuberkulos, från vilka sjukhusets allmänna salar måste befrias. Till denna avdelning kunna alltså lungsjuka direkt inremitteras. Byråns uppdrag att belägga stadens övriga vårdplatser har visat sig medföra avsevärda praktiska fördelar. För den praktiserande läkaren är det bekvämt att ej behöva med patienten avtala om lämpligt sjukhus, vartill kommer, att efter remissens ankomst till byrån densamma omedelbart omhändertager patienten och hemmet. Byrån har genomgående gjort den erfarenheten, att just dessa hem äro i största behovet av tillsyn och hjälp.

I övrigt erhåller byrån ett ej oväsentligt tillskott av hjälpbehövande genom samarbete med Första Majblommans tillfälligt arbetande understödsbyrå, som, ehuru ledd från privat håll, även under detta år varit förlagd till hälsovårdsnämndens lokaler.

Slutligen svarar byrån för beläggandet av de vårdplatser å Kustsjukhuset å Styrso, för vilka staden med ett belopp av intill 20,000 kronor pr år och högst 1 krona pr dag och barn iklätt sig betalningsskyldighet.

Det på så sätt vunna materialet har omhändertagits och övervakats i enlighet med de principer, som hittills följts. Huvudvikt har alltjämt lagts på ett intensivt hygienarbete i de sjukas hem. Dr G. Carlström har fortfarande biträtt byrån med undersökning av familjemedlemmar, främst barn, som med anmälda eller byrån tillfallande patienter kommit inom dess verksamhetsrayon. Understöd i form av utlånade hygieniska utensilier ävensom naturhjälp hava som hittills utgått till särskilt behövande. Sammanlagt hava 584 familjer erhållit någon form av naturaunderstöd. Med tillhjälp av kommunalanslag, fonder eller

privata gåvor har kortare eller längre tids sommarvistelse på landet kunnat beredas 215 barn ur tuberkulösa familjer ävensom 10 barn och 121 fullvuxna personer behäftade med tuberkulos. Minst 3 månaders kolonivistelse, oberoende av årstiden, hava 27 barn kunnat erhålla. På stadens bekostnad hava till Kust-sjukhuset å Styrso utsänts 86 skrofulösa barn.

Årets material har utgjorts av 555 personer med säker och 12 med suspekt lungtuberkulos, vartill komma 124 fall av skrofulos med växlande lokalisation.

Av årets lungfall voro 209 män (Turbans stadium I—III resp. 56, 82, 71), 277 kvinnor (I—III resp. 91, 86, 100) samt 69 barn (I—III resp. 22, 26, 21). För lungtuberkulos voro 4 män, 2 kvinnor och 6 barn suspekta. Utom tuberkulos i lungor förefanns annan anmärkningsvärd tuberkulös lokalisation i följande fall: ledgångar 13, larynx 9, pleura 8, bensystem 6, bukhåla 5, njurar 5, tarmar 3, meninger 1.

Tuberkulöstätheten i familjerna har förhållit sig sålunda. Ut i 58 familjer har mer än en tuberkulös person anträffats: 6 fall man + hustru tuberkulos samtidigt, 2 fall man + hustru + 1 barn, 10 fall fader + 1 barn, 2 fall fader + 2 barn, 14 fall moder + 1 barn, 3 fall moder + 2 barn, 1 fall moder + 3 barn, 18 fall 2 syskon och i 2 fall 3 syskon samtidigt.

Sambandet mellan tuberkulosen och inneboendefrågan har under året fått en nog så bjärt belysning, i det att i tuberkulösa hem träffats: 1 inneboende i 43 fall, 2 inneboende uti 27 fall, 3 uti 7 fall och 4 samtidigt inneboende i 1 fall. Dessa siffrors högst anmärkningsvärda storlek torde finna sin förklaring dels uti den sedan åtskilliga år växande bostadsnöden, dels uti under pågående världskris inträdda ekonomiska svårigheter. Av de inneboende hade ej mindre än 32 stycken själva tuberkulos. Slutligen må nämnas, att man i undersökta familjer träffat 7 friska och 5 med tuberkulos behäftade fosterbarn.

Tuberkulossystrarne hava i hemmen avlagt sammanlagt 7,575 besök. Erfarenheterna från detta trägna hemarbete äro alltjämt de bästa, i det att man i växande grad kunnat konstatera arbetets vikt och betydelse.

För jämförelsens skull hämtas fortfarande nedanstående sammanställningar ur årets undersökningsmaterial.

Årets arkivförda lungsjuka sovo i samma rum som:

Antal personer		% av samtliga	Antal personer		% av samtliga
0	uti	26,4	5	uti	9,1
1	»	10,8	6	»	2,6
2	»	16,6	7	»	2,1
3	»	15,7	8	»	0,9
4	»	15,9			

Procenttalet med lungsjuka sammanboende:

Lägenhetstyper	Den sjuke sammanbor med nedanstående antal personer										S:a %
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9 el. fler	
	uti nedanstående %										
1 Kök eller Spisrum	0,2	0,4	—	0,9	0,2	—	—	—	—	—	1,7
1 Bostadsrum	1,1	—	1,8	0,2	0,2	—	—	—	—	—	3,3
2 Bostadsrum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,0
1 Bostadsrum + kök	0,2	6,4	11,1	14,7	14,9	11,8	7,8	4,9	3,1	1,1	76,0
2 Bostadsrum + kök	—	0,2	0,9	2,4	3,8	2,4	2,2	2,9	1,6	1,3	17,7
3 Bostadsrum + kök	—	—	—	0,4	—	0,4	0,2	—	0,2	—	1,2
Summa %	1,5	7,0	13,8	18,6	19,1	14,6	10,2	7,8	4,9	2,4	99,9

De tuberkulösa hemmens tillstånd och skötsel:

	Bostadens allmänna karaktär	Bostadens skötsel	Barnens skötsel	Bostadens dager	Ventila-tions-möjlighet	Finnes	Finnes ej
	%	%	%	%	%	%	%
Mycket god	8,9	16,0	12,3	8,9	30,2	—	—
God	60,0	48,4	54,6	65,0	61,3	—	—
Mindre god	25,8	27,8	27,0	23,5	7,1	—	—
Dålig	4,2	6,4	4,7	1,6	0,7	—	—
Usel	1,1	1,3	1,3	0,9	0,7	—	—
Fukt	—	—	—	—	—	13,3	86,7
Kyla, drag	—	—	—	—	—	22,9	77,1
Bofällighet.....	—	—	—	—	—	4,9	95,1
Bristande underhåll	—	—	—	—	—	6,4	93,6
Tillräcklig luftkub	—	—	—	—	—	73,3	26,7

Direkta åtgärder för hindrande av smittosjukdomars spridning.

I tab. 13 redogöres för de under året förekommande fallen av smittosjukdomar, om vilkas förekomst *varje* läkare är skyldig göra anmälan hos hälsovårdsnämnden.

Sedan anmälan om sådant fall inkommit till nämnden, avlägges omedelbart besök i den sjukas hem av vederbörande desinfektör för vidtagande av för fallet lämpade desinfektionsåtgärder och lägges därvid särskild vikt på att av den sjuke använt linne, sängkläder, golvmattor o. d. noggrannt smittrenas samt att lägenheten grundligt rengöres. På samma gång upptages enligt formulär noggranna

uppgifter avsedda att underlätta spårandet av sjukdomsfallets uppkomst och härledning. Från förste stadsläkaren meddelas sedan till skolor och hem bestämt besked om hur lång tid de med den sjuke samboende skolpliktige skola avhållas från skolorna, från vilka de omedelbart avstängts av den läkare, som gjort anmälan om fallet.

I lägenhet, som varit bebodd av lungotspatient, har efter den sjukens frånfalle, förflyttning till sjukvårdsanstalt eller ombyte av bostad formalindesinfektion enligt Breslaumetoden verkställts i 753 fall.

Sammanlagda antalet desinfektioner, verkställda enligt ena eller andra metoden, hava uppgått till 2,977 och har därvid 3357 rum blifvit smittrenade.

Smittrening av offentligen genom auktionskammaren salubjudna begagnade kläder har verkställts i 98 fall.

Skyddskoppymningen. Genom 3 av nämnden avlönade läkare har å offentliga möten verkställts kostnadsfri ympning under maj, juni och september månader. 2,425 barn ha ympats vid dessa möten eller i samband med de undersökningar av folkskolorna, som gjorts för utrönande av ympningsförhållandena.

Av enskilda läkare och barnmorskor ha dessutom 2,750 ympningar verkställts, vadan sålunda hela antalet, omfattande såväl ympningar som förnyade ympningar, uppgått till 5,175.

Av dessa ha 938 varit förnyade ympningar och 150 första ympning å barn från annan kommun.

Antalet första ympning å barn från Göteborg ha sålunda uppgått till 4,087. Då antalet födda för 1914 uppgick till 4,340, utgjorde procenten ympningspliktige, som fullgjort ympning, 94,2 %.

Föregående år visade, att de ympningspliktige då i långt mindre utsträckning fullgjort ympningen, i det att år 1912 endast 36,7 % ympades, år 1913 72,2 % och år 1914 56,8 % av de ympningspliktige.

Ökningen för år 1913 stod i samband med den oro för smittkopporas spridning, som uppstod med anledning av en epidemi i Stockholm. 1915 års goda resultat torde bero på den farhåga, som allmänt hystes, att det pågående världskriget skulle kunna ge anledning till sjukdomens spridning, i likhet med vad förhållandet varit vid föregående större krigstillfällen.

Smittosamma könssjukdomar. Den anmälan av sådana sjukdomar, som sedan juli 1912 åligger varje praktiserande läkare, visar att under 1915 härstädes anträffats 390 fall av syfilis (288 män och 102 kvinnor) mot 391 år 1914, 1,346 fall av gonorrhoe (1,179 män och 167 kvinnor) mot 1,246 år 1914 samt 166 fall av ulcus molle (147 män och 19 kvinnor) mot 127 år 1914.

Av de i syfilis insjuknade voro enligt uppgift 170 män och 80 kvinnor infekterade här i staden, under det att 118 män och 22 kvinnor voro infekterade å annan ort. De i gonorrhoe insjuknade hade ådragit sig smitta här i staden i 1,048 fall (906 män och 142 kvinnor), under det att 273 män och 25 kvinnor ådragit sig sjukdomen å annan ort.

Från besiktningsbyrån meddelar andre stadsläkaren, att vid början av år 1915 antalet kvinnor, som voro ålagda allmän sundhetsbesiktning, utgjorde 42. Då under året 38 här förut inskrivna återkommit och 13 nya under året av poliskammaren ålagts besiktning, utgjorde sålunda antalet under året besiktigade 93 mot 108 föregående år. Vid slutet av året hade emellertid 7 av dessa kvinnor blivit befriade från besiktning, 12 avvikit från staden, 25 häktade (en del av dem bortdömda till tvångsarbete) och 5 intagna på anstalt, så att vid årets slut återstodo 44.

Under året ha dessutom 111 kvinnor av särskild anledning blivit undersökta utan att dock bli ådömda regelbunden besiktning, 72 av dessa voro behäftade med venerisk sjukdom och remitterades till Holtermanska sjukhuset.

Antalet under året verkställda besiktningar (3,126 år 1914) ... 2,658

Antalet besiktigade kvinnor (235 år 1914)..... 204

Till Holtermanska sjukhuset remitterade (86 år 1914)..... 88

av vilka 67 remitterats en gång och 21 två eller flera gånger, så att antalet remisser uppgick till 113.

Sjukdomstabla från besiktningsbyrån:

1915	Dröppel	Sjanker	Syfilis	Bulnad å köns- organen Bubo. Bartholin.	Sår av obestämd natur	Hudsjuk- dom	Summa
Januari	2	1	—	1	—	—	4
Februari	6	3	4	1	1	—	15
Mars	4	1	1	—	1	—	7
April	10	—	3	—	—	—	13
Maj	2	—	1	—	—	—	3
Juni	6	2	4	2	—	—	14
Juli	9	—	2	1	—	—	12
Augusti	4	3	3	—	—	—	10
September	4	—	2	—	—	—	6
Oktober	8	3	6	1	—	—	18
November	2	—	3	—	—	—	5
December	2	—	3	1	—	—	6
Summa	59	13	32	7	2	—	113

Från *andre stadsläkarens* verksamhet i övrigt meddelar han följande:

I skrifvelse av den 6 mars och den 29 maj har Göteborgs Rådstuvurätt infordrat utlåtanden om åtalade på fri fot varande personers sinnesbeskaffenhet, och har efter verkställda undersökningar detta utlåtande avgivits resp. den 20 april och 30 juni.

På förordnande av härvarande poliskammare hava under året förrättats 7 rättsmedicinska besiktningar och liköppningar. Enligt utlåtandena hava dessa fall varit följande:

Tre foster, därav ett nästan fullgånget, icke med liv framfött, delvis förbränt; det andra icke fullgånget men livligt, har gjort andningsförsök men ljutit kvävningsdöd genom slem samlat i luftvägarne; det tredje fullgånget och troligen med liv framfött, dess dödsorsak kan ej avgöras på grund av långt framskriden förruttelse. Två koloxidförgiftningar genom os. Ett självmord på grund av skottsår genom huvudet samt en avliden genom brandskador ådragna tydligen genom olyckshändelse.

I 87 fall har poliskammaren begärt utlåtande om dödsorsaken över hastigt avlidne, vilket skett efter verkställd obduktion utan att protokoll uppsatts.

Antalet besiktningar å lösaktiga kvinnor är betydligt mindre än under föregående år.

Diariet boken upptager 100 inkomna och konceptboken 98 utgångna skrivelser.

Matvarukontrollen. (*Stadsveterinär R. Ahlström*).

Av hälsopolisen ha under året utförts 66,502 (föregående året 61,869) besiktningar i de lokaler och på de platser, där matvaror till salu hållas och för försäljning förvaras eller bearbetas (Tab. 1). Därvid ha 56 partier födoämnen, utgörande förutom en del varor, som ej blivit vägda, 1,917 kg., på grund av förskämning eller annan orsak beslagtogs och oskadliggjorts (Tab. 3).

Enligt besiktningssluggarne i matvarulokalerna ha av hälsopolisen under året gjorts följande anmärkningar beträffande själva lokalen eller den däri bedrivna verksamheten:

I bagerier	ang. ordn., snygghet o. verksamh.	24,	ang. lok. underh.	103,	ang. ventilation	14,
I köttbutiker ...	» » » » »	17,	» » »	30,	» »	3,
I charkuterier..	» » » » »	21,	» » »	35,	» »	1,
I mjölklokaler..	» » » » »	74,	» » »	143,	» »	15.

Bagerierna voro vid årets slut till antalet 198 incl. sockerbagerier (tab. 4). Åtskilliga av dessa lokaler äro fortfarande mindre lämpliga för den däri bedrivna verksamheten och över huvud taget för all tillverkning av matvaror, då de genom otillräckligt utrymme, bristande naturlig belysning eller läge, i djupa källare, långt ifrån motsvara nutida hygieniska krav. Med hänsyn till de kostnader, som

nedlagts för lokalens inredande till bageri och som äro bortkastade vid lokalens omändring för annat ändamål har vid matvarustadgans ikraftträdande föreskrifterna angående bagerilokalernas beskaffenhet tillämpats så milt som möjligt ifråga om redan förut befintliga bagerier och sedermera ha av de kasserbara lokalerna i regel endast sådana kasserats, som efter innehavarens avflyttning eller nedläggande av verksamheten någon tid stått obegagnade. Sedan matvarustadgan nu varit i gällande kraft i flera år, bör det emellertid vara på tiden, att den fullt ut tillämpas även på ifrågavarande lokaler, så att bagerierna, vad lokalernas lämplighet beträffar, komma i jämnhöjd med övriga matvarulokaler.

Vid årets slut funnos 54 charkuteriverkstäder och 259 köttbutiker, incl. saluhallarne, mot resp. 53 och 261 föregående året (tab. 4).

Från utrikes ort ha hitförts och besiktigats 43 partier salt kött, utgörande tillsammans 67,412 kg. (år 1914 63,193 kg.). 55,730 kg. har utgjorts av salt nötkött, hitsänt från Amerika och 12,680 kg. av salt fårkött från Island. Allt det importerade köttet har varit av god beskaffenhet och utan någon anmärkning.

Mjölklokalerna voro vid årets början till antalet 389 och vid dess slut 397, nämligen 387 butiker, 3 mejerier och 7 lager- och tappningslokaler (tab. 4). 17 nya lokaler, samtliga avsedda till försäljning, hava under året godkänts. 40 förut godkända lokaler hava under året övertagits av nya innehavare, 8 butiker ha på olika tider innehafts av 2 och en butik av 3 olika innehavare. Förhållandet mellan antalet butiker och antalet innehavare var vid årets slut sålunda:

1 innehavare av	70 butiker
1 » »	44 »
1 » »	42 »
1 » »	17 »
1 » »	11 »
2 » » vardera 7 butiker = ...	14 »
1 » »	6 »
1 » »	5 »
1 » »	4 »
4 » » vardera 3 butiker = ...	12 »
6 » » » 2 » = ...	12 »
150 » » » 1 » = ...	150 »
170 innehavare av	387 butiker

Minutpriset för oskummad mjölk i butikerna var vid årets början 17 öre. De faktorer, som på hösten 1914 motiverade prisförhöjningen från, normalt 15 à 16 till 17 öre, nämligen höga foderpriser och decimering av kreatursstocken, påverkade i ökad grad prisbildningen under 1915 och tack vare producenternas

sammanslutning kunde deras krav på allt högre leveranspris utan nämnvärt motstånd från mjölkhandlarnes sida genomföras med resultat att minutpriset höjdes såväl i mars som i oktober med resp. 1 och 2 öre per liter och var vid årets slut 20 öre.

Liksom föregående år gjordes på hösten, i okt., undersökning över storleken av mjölktilförseln till staden under 1 dygn. Hela tillförseln pr järnväg och båt var 43,400 liter oskummad och 35,300 liter skummad mjölk (år 1914 resp. 48,300 och 23,900 och år 1911 33,500 och 32,000). Med en beräknad tillförsel per axel och av samma kvantitet som motsvarande tid förra året blir totalförbrukningen pr individ och dag $\frac{1}{2}$ liter således ungefär samma kvantitet som under normala förhållanden. Under senaste åren har konsumtionssiffran för oskummad mjölk visat tydlig tendens till stigning och förbrukningen av skummad mjölk i proportion minskats — ifrågavarande siffror voro för 1914 0,33 och 0,17 — men under 1915 har förhållandet varit det motsatta, i det att skummjölkförbrukningen väsentligt ökats på bekostnad av den oskummade mjölken, ett förhållande, som givetvis blivit en omedelbar följd av fördyringen. Mjölkrayonen var, åtminstone vid den tid, då ovannämnda undersökning ägde rum, till utsträckningen något mindre än föregående åren. Bortsett från enstaka leverantörer var största leveransavståndet i kilometer:

	år 1911	år 1914	år 1915
på Bergslagsbanan	56	56	43
» Boråsbanan	47	62	62
» Vestkustbanan	36	52	47
» Bohusbanan	110	119	69
» V. Stambanan	91	91	67
» Vestgötabanan	106	111	106

Antalet enskilda producenter, som pr järnväg eller båt hitsända sin mjölk, var ävenledes mindre än förut, men för att fylla behovet, framför allt av skummjölk, separerad mjölk, anlidades mejerierna i större utsträckning än förut.

Laboratorieundersökningarna av den till salu förda mjölken och grädden ha fortgått enligt samma plan som föregående åren och omfattar 7,280 — år 1914 6,954 — prov (tab. 5).

Medelfetthalten för den oskummade, icke »kontrollerade» mjölken var 3,09, den lägsta medelfettsiffran, som hittills här förekommit, sedan mjölkkontrollen började, år 1910. Under normala år, 1910—1913, har medelfetthalten varit lägst 3,30 men år 1914 sjönk den till 3,15 och är, som synes, fortfarande i fallande i lika brant kurva, som mjölkpriset drives i höjden.

Under de olika månaderna ha på 100 undersökta följande antal prov visat lägre fetthalt än 3 %: jan. 33, febr. 33, mars 32, april 38, maj 47, juni 31,

juli 34, aug. 36, sept. 33, okt. 20, nov. 19 och dec. 27. Till och med så låga fettsiffror som 2,0—2,2, vilka annars bruka betinga beteckningen »handskummad» eller åtminstone hushållsmjolk hava, särskilt under årets första månader, varit långt ifrån ovanliga och under maj månad, då medelfetthalten var som lägst, 2,98 %, ha icke mindre än 10,7 % av proven hållit lägre fetthalt än 2,5 %. Orsaken till den avsevärda kvalitéförsämringen är tydligtvis att söka i den under större delen av året rådande knappheten på stråfoder och i ekonomiseringen med kraftfodret, vilka båda faktorer inverkat så mycket mera på mjölkfettsekretionen som kreaturen i allmänhet redan sedan hösten föregående året fått otillräcklig näring för att kunna underhålla kroppens förråd av reservfett.

Undersökningarna på mjölkens tillstånd av hållbarhet utvisade att i 3 % av proven hållbarhetsgränsen var överskriden, så att mjölken var sur eller syrlig och kvagulerade vid kokning.

I över 20 % av proven innehöll mjölken bakterier i för hygieniskt god vara otillåten mängd och i 373 fall — 63 % av de undersökta — var mjölken att anse som kasserbar som barnföda.

Vid mjölkens undersökning på vissa sjukdomsbakterier visade den förberedande katalasprovningen att 3,3 % av proven voro särskilt misstänkta. Genom centrifugering och mikroskopisk undersökning konstaterades sjukdomsbakterier i proven från 9 olika ladugårdar med kreatursbesättningar på från 6 upp till 62 mjölkande kor. Då, sedan vid närmare undersökning dels av mjölken från varje ko dels av kreaturen, de djur, som ledo av för mjölken menlig sjukdom upptäckts — i 12 fall kronisk juverinflammation — vidtogos omedelbart isoleringsåtgärder till förhindrande av den hälsovådliga mjölkens hitförande och försäljning.

1,599 prov — 27 % av proven (år 1914 22 %) — innehöllo smuts i sådan grad, att tydlig bottsats bildades, men i endast 4 fall har den i matvarustadgan som maximum föreskrivna smutsgränsen överskridits.

Av 695 prov som »pasteuriserad» betecknad butiksmjolk ha 156 — 22 % av samtliga — givit Storch'ska reaktioner, angivande att mjölken icke ens varit upphettad till 80° C.

Medelfetthalten för 108 prov kontrollmjolk var 3,43 % (föregående års 3,4 %) och för skummad mjolk — separerad och blandning av separerad med oskummad — 0,7 %.

Av kaffebrände ha 1,254 prov undersökts på fetthalten. 190 prov — 16 % av samtliga — ha hållit en lägre fetthalt än den i matvarustadgan som minimum föreskrivna, 12 % och medelfetthalten var 14,1 % (åren 1913 och 1914 resp. 15,15 och 13,7 %).

Det har sedan länge varit ett önskemål att kunna utsträcka matvarukontrollen till att omfatta även den färska svamp, som under aug.—sept. plåga här torgföras i ej obetydliga kvantiteter och att på samma gång, som genom

kontrollen en viss trygghet ernås för såväl säljare som köpare, till en större allmänhet spridda kännedom om traktens svampflora och därmed bereda den möjlighet att i större utsträckning än förut förskaffa sig och utnyttja detta födoämne. Tack vare det intresse, som flera svampkännare visade för saken genom att erbjuda sitt biträde i kontrollarbetet, kunde tanken på en s. k. svampbyrå som en särskild avdelning under matvarukontrollen realiseras i slutet på augusti månad. Lokal för ändamålet uppläts av saluhallstyrelsen i den stora saluhallen vid Kungstorget till svamptidens slut, september månads utgång, pågick byråns verksamhet, bestående i dels besiktning och märkning av till torgen för försäljning införd svamp dels bestämning av från allmänheten inlämnade svampexemplar, ofta utgörande hela samlingar av skilda arter, hämtade antingen från närmaste trakten eller från avlägsnare orter. Så ofta möjlighet därtill fanns, anordnades på svampbyrån utställning såväl av de allmännare förekommande matnyttiga svamparne, åsatta det pris de i allmänna handeln vanligen betinga, som av de mindre allmänna arterna, ätliga och icke ätliga. Tvenne exkursioner under sakkunnig ledning och med liflig anslutning anordnades till svamprikare platser i närheten av staden och i samband med föredrag i svampkännedom demonstrerades av skolkökslärarinnor olika slags, huvudsakligen enklare tillagning av svamp och meddelades allmänheten recept på tillagningen.

Till åtal anmälda förseelser mot matvarustadgan ha under året varit 109, därav 48 för underhållig grädde och 24 för omhållning av mjölk utomhus. Böterna ha i regel liksom förut, då det gällt förseelser mot matvarustadgans bestämmelser angående mjölkhandeln, varit — 2 kr.

Kemiska analyser. (Stadskemisten, doktor J. E. Alén).

Under året hava 5,903 föremål inkommit till laboratoriet för undersökning

1) närings- och njutningsmedel	985	prov
2) vatten	127	»
3) kemikalier och kemiskt-tekniska produkter (incl. hyttprodukter och mekanisk trämassa)	3,426	»
4) fettartade substanser (incl. maskin- och lys- oljor, eteriska oljor, fernissor o. d.)	137	»
5) malmer, bärgarter, bränslen o. d.	82	»
6) foderämnen	214	»
7) gödslingsämnen	18	»
8) arsenikprov	831	»
9) divärse	83	»

Summa 5,903 prov

Det stora flertalet undersökningar hava utförts på:

trämassa: torra balar.....	2,096 prov	} = 3,146 prov = 53,3 %
våta »	1,040 »	
» rullar	10 »	
arsenikprov	831 »	= 14,1 »
smör	358 »	= 6,0 »
mjölk: oskummad	193 prov	} = 201 » = 3,4 »
skummad	8 »	
Summa 4,536 prov		= 76,8 %

För Göteborgs hälsovårdsnämnds räkning hava följande föremål under året undersökts:

	Antal prov		Antal prov
Korv	1	Apelsin	1
Mjök	4	Vin	1
Smör	1	Ättika	5
Äggpulver	5	Ättiksyra	1
Honing	9	Läskedryckspulver	7
Mjöl	60	Koksalt	11
Gryn	70	Salpeter	17
		Summa	193

Om dessa prov meddelas följande närmare uppgifter.

Korvprovet undersöktes, emedan det hade blivit känt, att vid dess beredning använts klorosyrat kali i stället för salpeter. Av de å vattenextrakt av provet gjorda bestämningarna beräknades, att korven innehöll:

kaliumklorat	1,49 %
kaliumnitrat.....	0,34 %
klornatrium	2,70 %

»Salpeter» hade av en engrossist härstädes av misstag blivit expedierad till tvänne detaljaffärer. Tre prov ur olika burkar från dessa affärer innehöll:

	1	2	3
kaliumklorat	87,8 %	79,1 %	81,9 %
kaliumnitrat	10,1 »	20,9 »	18,2 »
natriumklorat	2,2 »	—	—
	100,1 %	100,0 %	100,1 %

Två prov från engrossistens lager höllo:

	1	2
kaliumklorat	92,8 %	—
kaliumnitrat	7,2 »	90,6 %
klornatrium	—	9,2 »
	100,0 %	99,8 %

Det var således icke rent kaliumklorat, som kommit till användning vid korvfabrikationen, utan var det en blandning med en mindre mängd salpeter. Prov N:o 2 från engrossistens lager var, som synes, icke håller ren salpeter utan en blandning med koksalt.

Dessa undersökningar gävo anledning till, att flera salpeterprov sedan inköptes, varom mera här nedan.

Fyra mjölkprov undersöktes med följande resultat på fetthalt enligt olika metoder:

	1	2	3	4
Enligt Sichlers sinacidmetod	2,3 %	2,6 %	3,1 %	4,0 %
» Röse-Gottliebs metod	2,36 »	2,59 »	3,16 »	3,99 »

Smörprovet var icke misstänkt att utgöras av eller vara blandat med margarin.

I 1912 och 1913 års redogörelser meddelas en undersökning av Mehls »äggpulver». Några liknande »äggpulver» hava nu undersökts men även ett äkta äggpulver, benämnt »Colovo torrägg».¹⁾ Det senare har undersökts med följande resultat:

kvävehaltiga ämnen (= 6,25 × kväve)	38,50 %
fett (= eterextrakt)	50,45 »
kvävefria extraktämnen (= vad som brister i 100 %)	2,05 »
aska (= återstod efter glödning)	3,56 »
vatten (= förlust vid 100° C)	5,44 »
	100,00 %
lecitin-fosforsyra	1,56 %
lecitin (= 11,36 × lecitin-fosforsyra)	17,72 »

100 g av dessa torrägg kostade 70 öre. Samtidigt var partipriset för färska ägg 170 öre och för konsärverade ägg 135 öre per k, och minutpriset för ett tjog ägg resp. 200 och 150 öre. Under antagande, att ett tjog medelstora ägg

¹⁾ Förut har här i handeln funnits Colovo torrägg och Colovo torräggulor. Se årsberättelsen för år 1913!

väger 1100 g, att skalhalten i ett ägg är 11 %, och att torrsubstansen i färska ägg är 26,3 % (enligt König), har det beräknats, att 100 g ägg (utan skal) kosta:

i torrägg	19,5 öre
i färska ägg enligt partipris	19,1 »
i konserverade ägg enligt partipris ..	15,2 »
i färska » » minutpris	20,4 »
i konserverade » » »	15,3 »

Med dåvarande priser på ägg var det alltså icke fördelaktigt att köpa torrägg. Annorlunda ställde sig saken, då äggpriset senare blev 50 % högre, men priset på torrägg blev oförändrat.

De fyra andra äggpulvren äro undersökta med följande resultat:

	Engmans	Wimans	Lagerströms	Ahlgrens
natriumbikarbonat	58,47 %	64,45 %	63,46 %	24,20 %
natriumkarbonat	1,72 »	—	1,30 »	6,81 »
natriumsulfat	0,76 »	0,64 »	0,38 »	—
klornatrium	—	0,09 »	0,15 »	—
kaliumsulfat	—	—	0,30 »	—
klorkalium	0,15 »	0,15 »	—	—
kaliumbitartrat	—	—	—	9,64 »
fri vinsyra	—	—	—	16,11 »
stärkelse	30,51 »	28,10 »	28,14 »	32,58 »
äggviteämnen	3,63 »	3,63 »	3,13 »	3,25 »
fett	0,18 »	0,43 »	0,58 »	0,32 »
hygroskopiskt vatten... ..	—	—	—	3,39 »
vatten och ringa mängd färgämne ...	(4,58 »)	(2,51 »)	(2,56 »)	—
citronsyra, färgämne m. m.	—	—	—	3,70 »
	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

De tre första proven, som äro mycket lika varandra, utgöras av blandningar av ej fullt rent natriumbikarbonat och finsiktat vetemjöl, vartill kommer en ringa mängd av en tjärfärg. Det fjärde provet har en väsentligt avvikande sammansättning genom sina halter av kaliumbitartrat och fri vinsyra, varigenom detta prov kommer att likna en del vanliga bakpulver. Det skiljer sig dess utom från de övriga proven därigenom, att det i stället för vetemjöl innehåller ris mjöl eller möjligen havremjöl och icke är färgat med en tjärfärg.

Om Engmans äggpulver, som kostar 30 öre per burk, innehållande 17,6 g, meddelas bland annat, att det är »ersättning för ägg», och att »innehållet av en burk är lika med 15 äggulor». Om Wimans äggpulver, varav en burk, innehållande 44,2 g, kostar 25 öre, meddelas, att det är »en ersättning för ägg vid anrättningarna, vad utseende och smak beträffar». Av Lagerströms »Excelsior äggpulver», som kostar 25 öre per burk med ett innehåll av 65,5 g, beräknas

en tesked »motsvara c:a 3 å 4 ägg-gulor». Det »gör rätterna lättsmälta, höjer deras smak och utseende». Om Ahlgrens »koncentrerade äggpulver», varav 53 g, inneslutna i en kartong, kostar 25 öre, lämnas den upplysningen, att det icke är framställt av naturliga ägg och således icke har äggs näringsvärde, vidare att det är ett »ersättningsmedel för färska ägg i användningen 5 ggr billigare än ägg», och slutligen att man genom dess användning »sparar dessutom smör» (sic!).

Att kalla dylika »äggpulver» för *ersättningsmedel* för ägg är givetvis högst oegentligt. Man vinner ju genom deras användning — utom kolsyrebildningen — intet annat än en *gulfärgning* av matvarorna, varigenom de *skenbart* synas ha erhållit en tillsats av ägg. Det är något helt annat och riktigt, då man säger, att margarin är ett ersättningsmedel för smör, att Branakaffe eller Kathreiner maltkaffe är ett surrogat för äkta kaffe o. s. v.

Jämförande priser å äggpulvren:

	Colove	Engmans	Wimans	Lagerströms	Ahlgrens
pris pr 100 g	70 öre	170 öre	57 öre	38 öre	47 öre
ungefärliga värdet av ingredienserna i en burk eller kartong, kostande 30 öre (Engmans) å 25 öre ¹⁾	—	0,6 »	1,4 »	2 »	14 »

De nio honingproven äro undersökta med följande resultat:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
vatten.....	21,4 %	21,0 %	23,4 %	22,0 %	18,5 %	17,7 %	15,6 %	18,9 %	22,0 %
aska	0,33 »	0,61 »	0,55 »	0,71 »	0,37 »	0,58 »	0,19 »	0,47 »	0,60 »
polarisation före inversion ²⁾ .	— 2,3°	— 3,6°	— 3,6°	— 3,6°	— 0,6°	— 4,3°	— 0,1°	— 3,4°	— 3,7°
» efter » ²⁾ .	— 2,6°	— 4,0°	— 3,7°	— 3,8°	— 3,5°	— 4,0°	— 2,9°	— 3,6°	— 3,9°
rörsocker ³⁾	1,72 %	2,29 %	0,57 %	1,15 %	16,60 %	1,72 %	16,03 %	1,15 %	1,15 %
kväveföreningar (6,25 × kväve)	0,48 »	—	—	—	—	—	—	—	—
pris i ören, beräknat per 1 k	295 ⁴⁾	220 ⁴⁾	194 ⁴⁾	194	252 ⁴⁾	141	332 ⁴⁾	232	235

Alla provens askor höllo fosforsyra. Diastatiska ferment förekommo i alla proven. *Fiehes reaktion utföll positivt hos prov 1)*, negativt hos övriga prov. Dekstrin och tjärfärg ej påvisade i något av proven. Proven 1), 5) och 7) utgöras icke av äkta honing. Prov 1) är blandad med konstgjort invertsocker,

¹⁾ Beräknat efter de abnormt höga detaljpriser, som voro rådande vid tiden för provens inköp.

²⁾ 10 %-ig lösning. Rörlängd: 200 mm. Cirkelgrader.

³⁾ Beräknat enligt Lehmann och Stadlinger.

⁴⁾ incl. glasburk.

5) och 7) med sockersirap. Etiketterna till dessa prov lyda sålunda: 1) »Äkta Slungad Honung, Bigården, Lund. Biodlarnes honung. Äkta med denna etikett» m. m.; 5) »Renad brösthonung från Skandinaviska Honungsaffären Göteborg»; 7) »Slungad med sockerlag renad honung kvalitéen »Bris» Fritz Hartman Hallsberg.» m. m. Den sistnämnda etiketten synes innehålla en tydlig deklaration, att honingen icke är oblandad.

Det är väl att märka, att alla prov av äkta honing äro billigare än den blandade varan.

I följande tabell synes resultatet av mjölundersökningarna:

	R ä g m j ö l						Vetemjöl	
	Sam- malet 15 prov	Siktat					Sam- malet 9 prov	Fin- siktat 10 prov
		90 %-igt 3 prov	Top- siktat 1 prov	Bland- sikt 1 prov	Sam- sikt 1 prov	Fin- siktat 1 prov		
vatten i %, medeltal	13,49	14,50	13,1	14,1	15,5	14,7	13,82	14,30
högst	15,2	14,7	—	—	—	—	14,6	15,0
lägst	12,0	14,1	—	—	—	—	13,0	12,4
aska i %, medeltal	1,95	1,22	1,12	0,84	0,88	0,58	1,56	0,51
högst	2,36	1,28	—	—	—	—	1,72	1,04
lägst	1,68	1,18	—	—	—	—	1,22	0,36
pris, öre per k ¹), medeltal	32,8	32,0	48	36	36	44	40,0	39,0
högst	36	32	—	—	—	—	64	44
lägst	28	32	—	—	—	—	32	36

	Havre- mjöl 5 prov	Ärt- mjöl 1 prov	Potatis- mjöl 7 prov	Ris- mjöl 3 prov	Sago- mjöl 1 prov	Mai- zena 1 prov
vatten i %, medeltal	10,78	12,6	17,07	12,77	14,5	11,0
högst	12,4	—	18,9	13,5	—	—
lägst	8,2	—	15,6	11,7	—	—
aska i %, medeltal	1,53	6,58	0,25	0,63	0,20	0,28
högst	1,78	—	0,32	0,94	—	—
lägst	1,20	—	0,20	0,44	—	—
pris, öre per k ²), medeltal	59,2	52	47,4	66,7	100	151
högst	60	—	56	80	—	—
lägst	56	—	40	60	—	—

Om 100 k råg vid förmalning och siktning lämnar 90 k siktat mjöl, kallas detta 90 %-igt. Det var den enda siktning, som tilläts från den 9 mars. Om utbytet efter 100 k råg blir omkring 80 %, kallas det toppsikt, toppsiktat eller toppat rågmjöl. Med »blandsikt» har betecknats en blandning av 90 %-igt råg-

¹) Beräknat i allmänhet av priset på $\frac{1}{4}$ k.

²) Beräknat av priset på $\frac{1}{4}$ k.

mjöl och finsiktat vetemjöl, hälften av vardera. Den undersökta blandsikten var dock rent rågmjöl och synes med hänsyn till askhalt nära överensstämma med samsiktprovet. Med »samsikt» avses dels det samma som toppsikt, dels — och det skall nu vara det vanliga — en blandning av toppsikt och *efterprodukter* vid siktning av vetemjöl, en blandning, som bör vara billigare än oblandad 90 %-ig rågsikt. Den undersökta samsikten var köpt för att vara rågmjöl, men var en blandning av råg- och vete-mjöl. Om utbytet vid siktningen blir endast omkring 65 %, erhålles finsiktat rågmjöl. Talar man om rågsikt eller siktat rågmjöl, menar man vanligtvis finsiktad vara.

Vid siktning av vetemjöl kan man på samma gång erhålla tvänne sorteringar, dels ett skarpare siktat mjöl, kärnmjöl eller, som det numera vanligen benämnes, »patent»,¹⁾ dels ett s. k. flormjöl, florsikt eller florsiktat mjöl, bägge tillsammans utgörande ungefär 72 % av vetekornen. Om det vid siktningen icke skiljes på nämnda kvaliteer, erhåller man s. k. bagerimjöl.

Maizena utgöres av majsstärkelse.

Om mjölproven må för övrigt följande anmärkas.

Vattenhalten var över 15 % i två prov rågmjöl och över 18 % i två prov potatismjöl. Askhalten för hög i ett prov finsiktat vetemjöl (1,04 %). Or ha anträffats i fyra prov sammalet rågmjöl, ett prov blandsikt, två prov sammalet och ett prov finsiktat vetemjöl. Insektlarver påträffades i ett prov sammalet vetemjöl. Ett prov sammalet vetemjöl var en blandning av vete- och råg-mjöl likasom den ovannämnda samsikten. Underviktiga voro åtta prov. Spår av sand fans i alla prov utom ett prov av ärtmjöl, där sandhalten var så hög, att det gnisslade obehagligt i tänderna, då man tuggade det. Askhalten var 6,58 %. Ett tre månader senare i samma butik inköpt nytt ärtmjölprov höll 4,90 % aska. I saltsyra olöslig aska bestämdes i dessa prov till resp. 3,25 och 1,82 %. Detta plägar man beteckna som sand. Exakt är det dock icke. Genom slamning uppdelades det i saltsyra olösta uti sand och lera, och sandhalterna bestämdes sålunda till resp. 2,62 och 1,48 % och lerhalterna till resp. 0,63 och 0,34 %. Enligt Fischer och Grünhagen gör en halt av blott 0,4 % fin sand uti mjöl eller bröd detta onjutbart.²⁾

En utförlig analys på det förstnämnda provets aska gav följande resultat:

i saltsyra olöst av askan	49,35 %	Beräknat på i
härav i natriumkarbonat löslig kiselsyra	4,90 %	saltsyra löst aska
lerjord	1,67 »	3,30 %
järnoxid	3,69 »	7,28 »

¹⁾ Med »bakelsemjöl» menas dels det samma som »patent» mjöl, dels ett dyrare siktat vetemjöl från Ungern eller Amerika. Det ungerska fins nu givetvis icke i den svenska marknaden.

²⁾ Zeitschr. f. Unters. d. Nahr.- u. Gen.-mittel 1901, 757.

kalk	2,15 %	4,24 %
magnesia	4,65 »	9,18 »
natron	0,95 »	1,87 »
kali	18,61 »	36,74 »
fosforsyra	16,60 »	32,77 »
svavelsyra	2,47 »	4,89 »
klor	spår	spår
	100,14 %	100,27 %

De senare beräknade procenttalen överensstämja, utom vad halten av seskvioxider beträffar, vilka av saltsyran utlösts till största delen ur sanden och leran, nöjaktigt med Könings analyser av ärtaskor.¹⁾

Grynundersökningarna ha givit följande resultat:

	K o r n g r y n				Havregryn	
	Hela 5 prov	Krossade 14 prov	Präссade 1 prov	Korn- flingor 2 prov	Krossade 8 prov	Präссade 8 prov
vatten i %, medeltal	11,46	13,25	15,0	12,65	10,40	10,64
högst	13,2	14,2	—	13,4	13,8	11,4
lägst	10,5	12,4	—	11,9	8,5	9,6
aska i %, medeltal	1,18	1,30	1,08	1,39	1,82	1,72
högst	1,28	1,62	—	1,64	2,00	1,88
lägst	1,06	0,98	—	1,08	1,58	1,60
pris, öre per k ²), medeltal	49,6	50,6	82	69,5	49,5	49,5
högst	60	60	—	79	56	56
lägst	32	40	—	60	44	44

	Manna- gryn	Grift- gryn	Sägo- gryn, äkta	Sägo- gryn, röda	Stjärn- gryn	Ris- gryn	Majs- flingor	Tapioca- gryn
	13 prov	2 prov	1 prov	2 prov	1 prov	10 prov	2 prov	1 prov
vatten i %, medeltal	13,91	14,45	14,8	13,80	12,4	12,96	12,50	14,0
högst	15,6	14,5	—	15,3	—	14,4	12,5	—
lägst	12,9	14,4	—	12,3	—	11,7	12,5	—
aska i %, medeltal	0,63	0,62	0,32	0,34	0,44	0,79	0,38	0,16
högst	0,84	0,72	—	0,38	—	1,61	0,48	—
lägst	0,38	0,52	—	0,30	—	0,40	0,28	—
pris, öre per k ²), medeltal	65,5	66,0	72	68,0	160	54,0	60,0	180
högst	80	72	—	68	—	72	60	—
lägst	52	60	—	68	—	40	60	—

¹⁾ König, Chemie der menschl. Nahr.- u. Gen.-mittel 1904, II, 787.

²⁾ Beräknat i allmänhet av priset på 1/4 k.

Mannagrynen äro framställda dels av vete, dels av majs, griftgrynen, som likna mannagryn, av vete, stjärngrynen av vete.

Vattenhalt över 15 % fans hos två prov mannagryn och ett prov sagogryn.

I fyra prov risgryn med resp. 0,96, 0,98, 1,32 och 1,61 % aska bestämdes det i saltsyra olösta av askan till resp. 0,52, 0,46, 0,80 och 1,06 %. Det huvudsakliga härav utgjordes av talk.

Or anträffades i fem prov hela korngryn (= alla proven), i åtta prov krossade korngryn (= 57 % av proven), i fyra prov mannagryn och ett prov tapiocagryn. Levande insekter funnos i ett prov hela korngryn, och insektlarver i ett griftgrynprov. Spår av sand fans i alla grynprov, i ett prov större sandkorn. Intet av grynproven fritt från fränsiktbart mjöl.

Apelsinprovets röda färg var naturlig

Vinprovet, ett s. k. Tarragona-vin, kostande incl. glas 1 krona 35 öre per helbutelj, är undersökt med följande resultat:

egentlig vikt vid + 15° C.....	1,0077
alkohol	17,64 volym-%
»	14,00 g per 100 cm ³
extrakt	7,58 » » » »
socker före inversion	6,53 » » » »
» efter	6,55 » » » »
sockerfritt extrakt.....	1,03 » » » »
fri syra, ej flyktig, beräknad som vinsyra	0,16 » » » »
» » flyktig, » » ättiksyra.....	0,078 » » » »
glycerin	0,43 » » » »
aska	0,112 » » » »
sulfat, motsvarande kaliumsulfat	<0,2 » » » »
tjärfärg	närvarande

Svavelsyrlighet, borsyra, salicylsyra, stärkelsesirap, sackarin, metylalkohol, giftiga metallföreningar hava ej påvisats uti provet. Provet var fullkomligt klart, dess färg var röd (som hos vanligt portvin), dess lukt ej obehaglig.

Att det icke kan vara ett äkta vin, framgår redan av priset. Analysen visar det ock genom förhållandet mellan alkohol och glycerin, genom den låga halten av sockerfritt extrakt, den låga syre- och ask-halten. Det synes vara ett vin, som blivit blandat med mycket vatten och sprit, socker, kanske även glycerin m. m. Och då färgen genom dessa tillsatser blivit alltför svag, har man slutligen färgat produkten med en tjärfärg.

Proven av ättika och ättiksyra ha givit följande siffror:

	1	2	3	4	5	6
ättiksyra i %	5,10	3,69	3,98	5,10	5,76	47,50
pris, öre per l ¹⁾	22,7	20,4	27,0	21,3	23,9	250
» » » » 100 %-ig vara	445	553	678	418	415	526

Intet av proven var fullt klart. Ett ättik-prov avsatte en gråaktig botten-sats, vari funnos textil- och svamp-trådar. Ättikål upptäcktes ej i något av ättikproven. Giftiga metallföreningar, fria mineralsyror, flyktiga oljor och skarpa ämnen påvisades ej i något av proven. Enligt medicinalstyrelsens kungörelse av den 2 nov. 1911 skall matättika hålla cirka 5 % ättiksyra, om denna är framställd av alkohol, och cirka 4 %, om den är framställd av träättiksyra. Varför olika %-tal? Ättiksyreprovet utlämnades på en medicinflaska men utan den i giftstadgan föreskrivna påskriften: »Vätska, farlig att förtära outspädd.»

Resultatet av analyserna av läskedrycks-pulvren framgår av följande sammanställning:

	L e m o n a d p u l v e r						Engmans Lemon- Squash- pulver
	Tomtens Hallon	Sahlbergs konfektfabriks					
		Ananas	Apelsin	Citron	Hallon	Smultron	
fri vinsyra	25,0 %	24,3 %	22,3 %	24,2 %	21,9 %	22,9 %	0,9 %
» citronsyra	—	—	—	—	—	—	3,8 »
kaliumbitartrat	0,4 »	0,4 »	0,6 »	0,4 »	0,4 »	0,4 »	—
natriumtartrat	2,1 »	—	—	—	—	—	—
natriumkarbonat	16,2 »	10,9 »	8,6 »	12,7 »	10,5 »	12,0 »	—
natriumbikarbonat	—	8,6 »	9,6 »	2,0 »	6,6 »	2,9 »	—
rörsocker	53,1 »	52,2 »	55,5 »	—	—	—	90,9 »
invertsocker	1,1 »	1,7 »	2,1 »	—	—	—	4,7 »
totalsocker, beräknat som rörsocker	—	—	—	57,5 »	55,0 »	58,7 »	—
sackarin	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	från- varande
tjärfärg	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	n ä r v a r a n d e	»
färgnyangs	fblekt rödaktig	fblekt rödaktig	orange	blekgul	rödaktig	rödaktig	vit
pris per 100 g i ören ²⁾ ...	43,4	49,1	52,2	48,8	52,7	53,3	46,1
Ingrediensvärde per 100 g i ören ³⁾	25,2	23,8	22,5	23,4	21,6	22,5	10,3

¹⁾ Beräknat av priset på ungefär 1/4 l. Detta gäller ättikproven. Av ättiksyreprovet köptes blott 40 cm³.

²⁾ De seks första proven voro inneslutna i små bleckburkar, alla kostande 25 öre, det sista provet i en kartong, kostande 30 öre.

³⁾ Beräkningen grundar sig på de vid tiden för inköpen rådande höga detaljpriserna (vinsyra 80 öre, citronsyra 110 öre, bikarbonat 5 öre, (soda 2 öre och socker 64 öre), allt per 100 g). Sackarin och tjärfärg oberäknade.

Resultatet av koksaltanalyserna är följande:

	Fint salt 6 prov	Groft salt 5 prov
vatten i %, medeltal	2,93	5,51
högst	4,45	6,60
lägst	1,70	1,90
i vatten olöst i %, medeltal	0,025	0,204
högst	0,06	0,34
lägst	0,01	0,16
klornatrium i % ¹⁾ , medeltal	96,27	93,4
högst	98,0	96,5
lägst	94,7	91,3
pris, öre per k, medeltal	12,0 (3 prov)	9,5 (4 prov)
högst	12	12
lägst	12	8
pris, öre per l, medeltal	8,0 (3 prov)	6 (1 prov)
högst	10	—
lägst	6	—

Alla proven reagerade neutralt. Intet av dem innehöll giftiga metallföreningar. Bitter eller bärsk smak hade ej något av proven.

En avsevärd skillnad är det mellan litervikterna hos fint och groft salt. Av det fina saltet väger 1 l²⁾ ungefär 750 g, av det grova ungefär 1000 g. I medicinalstyrelsens kungörelse säges det i fråga om vattenhalten, att i groft salt »fuktigheten skall vara c:a 8 %». Detta synes vara en egendomlig bestämmelse, ty det kan icke vara meningen, att man skall kassera ett salt, som är vattenfritt eller håller t. eks. 1 % vatten. Måne det icke varit bättre, om där stått t. eks. »högst 8 %» i st. f. »c:a 8 %»?

Utom ovannämnda prov av salpeter hava tolv ytterligare inköpts för undersökning. Vid inköpen begärdes endast »salpeter», i tanke, att specerihandlare saluhöllo endast *kalisalpeter* för köttkonservering. Undersökningen visade sedan emellertid, att de flesta proven utgjordes av natronsalpeter, och att de två proven kalisalpeter innehöllo en avsevärd mängd koksalt. Användning av natronsalpeter vid konsärvering av kött bör för övrigt kunna tillåtas, om saltet är väl raffinerat och naturligtvis icke användes i för stor mängd³⁾.

¹⁾ Beräknat av funnen klor. Den sålunda angivna klornatriumhalten är antagligen något för hög, då klor även kan finnas i provet som t. eks. klorkalcium eller klormagnesium.

²⁾ Ej hopskakad.

³⁾ Enligt König bör man vid vanlig saltning av kött ej använda mer än $\frac{1}{80}$ så mycket salpeter som koksalt.

Undersökningsresultat:

	Kalisalpeter		Natronsalpeter		
	1	2	3	4	5
kaliumnitrat	86,42 %	—	—	—	—
natriumnitrat	—	—	99,39 %	99,94 %	98,24 %
klornatrium.....	12,97 »	11,52 %	0,04 »	spår	spår
natriumsulfat	0,05 »	spår	0	0	0
natriumperklorat	—	—	0,09 »	—	—
vatten	0,50 »	—	0	0,14 »	0,02 »
	99,94 %	—	99,52 %	100,08 %	98,26 %
Pris per 100 g i ören ¹⁾	23	35	14	5	43

De övriga sju natronsalpeterproven undersöktes blott kvalitativt. Intet av proven gav fullt klar vattenlösning. Någon större bottensats avsattes dock icke. Priserna äro som synes i högsta grad växlande. Det prov, som är nära 9 gånger så dyrt som det billigaste, visar sig dock vara något mindre rent än det billigaste.

Bland övriga prov, som på laboratoriet undersökts, må följande omnämnas: Ett prov skinka innehöll 0,006 % koppar.

Två prov köttbullar från Göteborgssystemets utskänkningsställen innehöllo:

	1	2
äggviteämnen	11,3 %	20,1 %
fett	6,6 »	15,3 »
stärkelse	12,5 »	1,8 »
koksalt	0,9 »	3,1 »
andra mineralämnen.....	0,5 »	0,8 »
vatten	66,5 »	58,0 »
kryddor m. m.	(1,7 »)	(0,9 »)
	100,0 %	100,0 %

Då bullarna vägde resp. 40,5 och 53 g, beräknas vardera bullen innehålla av de viktigaste näringsämnen:

	1	2
äggviteämnen	4,6 g	10,7 g
fett	2,7 »	8,1 »
	7,3 g	18,8 g

¹⁾ Beräknat av den mängd, som erhöles för 25 öre.

Alltså en betydlig skillnad mellan proven.

Ett prov mannagryn från ett sjukhus misstänktes vara för surt, emedan mjölken, vari de kokades, koagulerade. Då några analyser av mannagryn med hänsyn till syrehalt icke voro kända, inköptes tre andra prov för jämförande undersökning, som utfördes sålunda: 5 g gryn omskakades kraftigt upprepade gånger med dels 90 %-ig sprit, dels destillerat vatten. Efter 18 timmar bestämdes syrehalten i extrakten genom titrering, varvid följande resultat erhöles:

Inlämnat prov	Inköpta prov							
	1		2		3			
	Lösning i		Lösning i		Lösning i			
sprit	vatten	sprit	vatten	sprit	vatten	sprit	vatten	
5 g förbrukade $\text{cm}^3 \frac{N}{10}$ -alkali	2,3	4,7	1,0	1,5	1,2	1,6	0,9	1,7

Både sprit och vattenextrakten av det inlämnade provet äro således betydligt surare än de av de inköpta proven.

Ett prov sammalet vetemjöl var blandat med majsmjöl.

Två prov kakaopulver visade under 20 % fett och godkändes därför icke vid leverans till Tyskland. Ett prov höll 39,2 % fett, en så hög halt, att det nog kunde misstänkas, att förfalskning med främmande fett förelåg. Det blev dock ej vidare undersökt.

Tvänne prov konsärverad spenat innehöllo för mycket koppar, nämligen 15 och 19 mg i 100 g avrunnen vara.

Bland de 358 smörproven hava 344 tagits ur drittlar, avsedda för export. 14 av dessa senare undersöktes blott med hänsyn till pasteurisering. Av de övriga 330 exportproven höllo 61 (= 18,5 %) över 16 % vatten. Dessa undersökningar av exportsmör gjordes på uppdrag av dels kungliga lantbruksstyrelsen (167 prov), dels svenska smörprovningarna (127 prov), dels göteborgska smörexportörer (36 prov).

Följande tabell visar fetthalterna hos samtliga de prov, vilka under året för fettbestämning inlämnats och betecknats som oskummad mjölk:

5 prov med mindre än 2 %	= 2,6 %
5 » » 2,0—2,49 »	= 2,6 »
61 » » 2,5—2,99 »	= 31,6 »
105 » » 3 —3,49 »	= 54,4 »
17 » » minst 3,5 »	= 8,8 »
Summa 193 prov	100,0 %

Bland dessa prov ingår ej en del prov, som gratis blivit undersökta för »Mjölkdiröpparna».

Förfalskade voro följande mjölkprov:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
egentlig vikt vid + 15° C ...	1,023	1,024	1,025	1,023	1,026	1,026	1,018	1,035	1,029
fett i %	1,60	2,10	2,20	1,70	2,50	2,80	1,51	1,68	0,37

Proven 1—7 och 9 (detta prov var skummjolk) äro tydligen förfalskade genom vattenspädning och prov 8 genom skumning. Prov 7 var inlämnat från ett mejeri, de övriga proven från mjölkaffärer i staden.

Bland 27 undersökta gräddprov med en fetthalt växlande mellan 10,2 och 38,5 % var det 9 prov (= 33,3 %), som höllo mindre än 12 % fett.

Två prov halvfet ost, som skulle ha hållit minst 23 % fett i torrsubstansen, höllo resp. 15,7 och 21,3 %.

Ett prov honing var förfalskad med invertsocker.

Tre importerade partier sirap med över 15 % dekstros + dekstrin i torrsubstansen skulle dragit en tull av 23,5 öre per k i st. f. 5 öre och måste därför åter exporteras. De kunde dock icke gå till Tyskland, emedan de då enligt den tyska tullagstiftningen skulle ha dragit den höga sockertullen därför, att den totala sockerhalten i torrsubstansen, beräknad som rörsocker, var över 70 %. De blevo sedan exporterade till Norge.

Från ett regemente hava åtta prov hallonsaft blivit inlämnade för undersökning. Av dessa prov voro seks vattenspända och färgade med tjärfärg, och två prov innehöllo sackarin som ersättning för socker. Två andra fruktsafter voro ock färgade med tjärfärg samt spända med vatten.

Om en mjölkhandlare eller mjölkproducent blir åtalad för att ha sålt mjölk, som varit spädd med vatten, blir han dömd till böter. Om däremot en fabrikant av fruktsafter gör detsamma (späder saften med vatten) och därför åtalas, blir han frikänd. Så tolkas lagen, som dock säger, att man icke får sälja »mängt för omängt». Det kan t. o. m. hända, att »saften» icke innehåller spår av fruktsaft utan är en ren konstprodukt, framställd av vatten, socker, tjärfärg, organisk syra och essenser. En fabrikant, som säljer en sådan konstprodukt för att vara t. eks. »prima sockrad hallonsaft», han torde icke bliva dömd vid våra underrätter. Vid högre instanser torde ännu icke något »saftmål» ha förekommit till avgörande. Det är i alla fall tydligt, att en utvidgad näringsmedelagstiftning, sådan den föreslogs vid senaste riksdagen, är av behovet påkallad.

Tvåanne som svagdricka sålda maldrycker höllo för höga alkoholhalter: 2,44 och 3,30 % (i st. f. högst 2,25 %).

Resultatet av de undersökningar, som utförts för Göteborgs vattenledningsvärk, återfinnes i vattenledningsvärksstyrelsens årsberättelse.

En järnvägsskena, vara inträffat rälsbrott, höll:

kol	0,53 %
kisel.....	0,18 »
mangan	1,08 »
fosfor	0,103 »

Tre prov förzinkad (»galvaniserad») järntråd visade ojämn förzinkning; järnet blottades lätt, eller förzinkningen var ofullständig.

Ett »sekunda» tenn höll blott 10,7 % tenn samt 88,5 % bly.

Ett prov lödtenn, som skulle ha innehållit 40 % tenn, höll endast 28,5 %.

Svavelprov med 87,23 % svavel, 5,04 % vatten, 1,29 % aska.

Svavelnatrium med 57,8 % svavelnatrium i st. f. garanterade 62 %.

Saltlake (köttlake) var kopparhaltig.

Glaubersalt plägar garanteras hålla minst 95 à 96 % natriumsulfat. Fler-talet undersökta prov ha icke hållit denna garanti. Åtta prov höllo resp. 80,0, 82,0, 86,8, 87,2, 92,3, 92,5, 92,5 och 93,0 % natriumsulfat.

Kaliumnitrat med 11,3 % klornatrium.

Analys av ett prov kalisalpeter, som visade, att den till stor del utgjordes av kaliumklorat, föranledde hälsovårdsnämndens ingripande. Se ovan!

I st. f. att hålla minst 35 % värksam klor innehöllo två prov klorkalk endast 25,9 och 30,4 %.

Tre prov zinkoxid (zinkvitt) höllo blott 23,8, 44,8 och 75 % zinkoxid. Ett prov zinkoxid bestod av svavelzink och bariumsulfat (= litopon).

»Ren» tannin var i hög grad oren.

Kateku höll endast 19 % garvämnen.

Använd gasreningsmassa är en vara, som bör noga kontrolleras. Många prov hava insänts för undersökning. Deras svavelhalter ha växlat mellan 12,0 och 75,2 %.

Stenkolstjära med 31,7 % fritt kol gav dåligt utbyte vid destillation.

Hos två stora trämassepartier var undervikten icke mindre än 21 och 23 %. Detta på grund av dels låga balvikter, dels mycket för höga vattenhalter.

Två »fyllda» såpor med 36,6 och 38,0 % fettsyra kali.

Två fat, som skulle vara fyllda med fettsyror för såpfabrikation, innehöllo utom en ringa mängd fettsyror en mättad vattenlösning av glaubersalt.

Bomolja med 73,3 % mineralolja. Två andra »bomoljor» voro blandningar av mineralolja och bomullsfröolja.

En rovolja befanns vara oduglig som lysolja. Den var blåst (oxiderad).

Fem prov cylinderolja innehöllo 0,02, 0,07, 0,22, 0,49 och 0,78 % asfalt.

Prov från »oljekällan» i Ryk, Tanums socken, Bohuslän, varom mycket skrevs i tidningarna under sommaren 1915, visade sig vara en vanlig maskinolja (blandning av mineralolja och fet olja).

En linoljfernissa innehöll minst 10 % för mycket harts. Fem prov linoljfernissa med normala egentliga vikter visade sig genom följande bestämningar vara förfalskade:

	1	2	3	4	5
försåpningstal	115	123	134	154	164
flampunkt i öppen degel ...	+ 95° C	+ 60° C	+ 50° C	+ 85° C	+ 70° C

Alla tal för låga.

Terpentinolja utgjordes av ett surrogat, innehöll ingen verklig terpentinolja. Fem foderkakor höllo låga halter av äggviteämnen + fett, nämligen:

	Bomullsfrökaka	Jordnötkaka			
		1	2	3	4
äggviteämnen...	36,9 %	31,3 %	31,3 %	32,0 %	29,1 %
fett.....	11,3 »	6,1 »	8,8 »	9,5 »	15,8 »

Fem prov risfodermjöl höllo höga askhalter: 14,1, 14,7, 15,2, 15,3 och 15,8 % aska.

Tre prov bomullsfröskal med 7,9, 11,6 och 18,9 % sand.

Kakaoskal med 16,9 % aska.

36 prov rotfrukter hava undersökts på halt av torrsbstans med följande resultat, beräknat i %:

	Kålrot 6 prov	Rova 9 prov	Foderbeta 21 prov ¹⁾
medeltal	15,53	12,08	13,33
högst	15,87	13,83	17,03
lägst	15,07	10,87	10,77

I två prov svavelsyrad ammoniak ingick 22,9 och 23,4 % ammoniak, då ammoniakhalten var garanterad 24,3 %.

I hög grad underhaltiga voro tre benmjölsprov:

	1	2	3
fosforsyra	0,9 %	8,26 %	9,22 %
kväve	0,6 »	2,07 »	2,16 »

¹⁾ Antagligen fins det bland dessa prov några av fodersockerbeta.

På arsenik hava 831 prov undersökts med följande resultat:

Analysmetod..	Schneides-Fresenii-Babos		Mörners tiacet-metod				Andra varor
	Arsenikspegel		Varor upptagna i giftstadgans § 28		Färger, ej använda, undersökta på 5 g		
	Ogenomskinlig	Genomskinlig eller ingen					
Arsenikhalt ...	minst 0,05 mg	mindre än 0,05 mg	minst 0,2 mg	mindre än 0,2 mg	minst 0,2 mg	mindre än 0,2 mg	
Antal prov ...	100	693	4	13	4	14	3

Ett parti agaragar, som skulle exporteras, uppgavs vara fiskblåsor, men måste stanna inom landet, då agaragar var exportförbjudet.

Tvåne hårmedel voro blyhaltiga.

I ett prov hundinälvor påvisades stryknin.

Andra ärenden.

Apoteken. Visitation av stadens apotek verkställdes av förste stadsläkaren med biträde av andre stadsläkaren eller sundhetsinspektören följande dagar nämligen: under november månad Korpen den 19, Delfinen den 22, Vasen den 23, Ejdern den 25, Biet den 26, Lejonet den 29 samt Svanen den 30, under december månad Nordstjärnan den 1, Hjorten den 2 och Hvalen den 17.

Apoteket Enhörningen har under året tagit sina nya lokaler, liggande i huset n:o 11 vid Vestra Hamngatan, i besittning efter av förste stadsläkaren den 22 februari gjord avsyning.

De övriga apoteken, Kronan och Dufvan, inspekterades den 10 och 11 juni av medicinalstyrelsens inspektionsförrättare.

Förslaget till ny mjölkstadga. Sedan det i föregående årsberättelse omnämnda förslaget till ny mjölkstadga, som av hälsovårdsnämnden inlämnats till stadsfullmäktige den 1 oktober 1913, av fullmäktige överlämnats för granskning till den s. k. livsmedelberedningen, återlämnades det av denna beredning med nästan enhälligt tillstyrkande, och den avvikande meningen endast gällande en detaljfråga, till stadsfullmäktige den 10 juli 1914. Förslaget blev dock icke föremål för behandling förr än den 7 januari 1915, och blev därvid av fullmäktige avslaget, varvid efter votering särskilt avgjordes, att avslaget icke endast skulle gälla »för närvarande». Något nytt initiativ i denna fråga torde därför icke vara att vänta från hälsovårdsnämnden.

Avloppsledning i Lundby. På sammanträde den 8 september beslutade hälsovårdsnämnden att ingå till gat- och vägförvaltningen med hemställen om vissa arbeten för provisoriskt ordnande av avloppsförhållandena i Lundby i enlighet med förslag avgivet av förste stadsläkaren så lydande:

De av stadsfullmäktige och av Lundby förra sockens kommunalfullmäktige år 1903 utsedda delegerade i en gemensam kommitté för uppgörande av förslag till stadsplan för de områden av Lundby, för vilken en sådan stadsplan ansågs erforderlig, liksom även plan för dessa områdens dränering, avlämnade i december 1906 ett betänkande jämte förslag till stadsplan. I fråga om dräneringen af samma område yttrade kommittén, att då denna helt naturligt vore beroende av den stadsplan, som kunde komma att fastställas, kommittén icke ansett sig böra vidtaga några åtgärder för dränering, så länge icke stadsplan blivit av stadsfullmäktige prövad.

Det uppgjorda förslaget till stadsplan blev emellertid av stadsfullmäktige i januari 1907 remitterat till drätselkammaren för yttrande, efter hörande av byggnadsnämnden och övriga styrelser, dem ärendet anginge. 1912 den 23 april avlämnade drätselkammaren det begärda yttrandet i ärendet, dock över ett under tiden av stadsingeniörskontoret utarbetat nytt förslag, och blev detta av fullmäktige preliminärt godkänt den 25 maj samma år, varvid samtidigt drätselkammaren fick i uppdrag att avhandla med vederbörande jordägare om avtal, innefattande förbindelse för desse att vidkännas kostnaderna för stadsplanens genomförande samt för gatornas förseende med ledningar för vatten, avlopp och belysning.

Undertecknad hade emellertid i maj 1907 på grund av det otillfredsställande tillstånd, i vilket afloppsförhållandena vid stadens övertagande av Lundby funno sig i det införlivade samhället, föreslagit, att särskilt inom tre områden omedelbar rättelse borde vidtagas, nämligen inom området öster och söder om Ceresgatan, inom Brämaregårdsområdet och inom Klockaregårdsområdet. Sedan gatu- och vägförvaltningen yttrat sig över denna framställning och byggnadschefen därvid förutom för de tre föreslagna områdena förordat ännu en provisorisk avloppsledning samt 2:ne ledningar för spolning med älvvatten av de stora avloppsdikena i Lundby, beslöto stadsfullmäktige i enlighet härmed i juni 1907, att för en beräknad kostnad av 18,000 kr. dessa åtgärder ofördröjligen skulle vidtagas.

Hälsovårdsnämnden fick emellertid, då ingenting i saken åtgjordes, i skrivelse den 3 juni 1908 påkalla magistratens hjälp för att få detta stadsfullmäktiges beslut genomfört.

I skrivelse den 7 april 1909 ingick hälsovårdsnämnden vidare till gatu- och vägförvaltningen med hemställan, att inom Färjenäsområdet avloppsledningar måtte nedläggas, med anledning varav förvaltningen ingick med utredning och förslag till stadsfullmäktige, som den 4 juni s. å. beslöto uppdraga åt densamma, att ofördröjligen för en beräknad kostnad av 6,500 kr. låta utföra sådan avloppsledning.

Den 3 augusti 1910 ingick hälsovårdsnämnden ytterligare till gatu- och vägförvaltningen med begäran om åtgärders vidtagande för omläggning av ett öppet avlopp i Brämaregården till slutet sådant.

Vidare hemställde några fastighetsägare genom enskild motionär hos stadsfullmäktige i september 1911 om avloppsledning likaledes inom Brämregårdsområdet, och beslöto stadsfullmäktige efter erhållen utredning en provisorisk sådan avloppsledning för en kostnad av 2,400 kr.

I januari 1912 framförde slutligen enskild motionär ett förslag om avlopp genom Regulugatan och Herkulesgatan till Kvillebäckskanalen, vilket förslag efter gatu- och vägförvaltningens utredning gav anledning till beslut i november 1912 om dels en ledning från Lundby gamla kyrka till Sannegårdshamnen och dels en ledning i Regulus- och Kapellagatorna till Lundby kloakpump, allt för en beräknad kostnad av 36,000 kr.

Oaktat sålunda stadsplan ännu icke är fastställd i Lundby, ha dock avsevärda delar var för sig genom vid upprepade tillfällen fattade beslut blivit på kommunens bekostnad dränerade. Till dessa avloppsledningar ha sedan ett stort antal enskilda ledningar kunnat föras, varjämte, då icke sådan huvudledning kunnat uppnås av enskilda fastighetsägare, på den grund att annan enskild ägares mark legat hindrande i vägen eller av annan anledning, dessa i stort antal fall av hälsovårdsnämnden ålagts att genom sedimenteringsbassänger rena spillvattnet från respektive fastigheter.

Allt detta är dock endast mer eller mindre provisoriska anordningar, som framtvings för att avhjälpa de svåraste olägenheterna inom stadsdelen.

Slutgiltig och sammanhängande plan för dräneringen föreligger ännu icke liksom icke heller någon stadsplan finnes fastställd.

Av de provisoriska anordningarna är det emellertid 2:ne, som fungera otillfredsställande. I första hand gäller detta de 1907 beslutade anordningarna för spolning av vissa avloppsledningar med älvvatten. Jag har ingen anledning förmoda att icke denna spolning av gatu- och vägförvaltning fullgöres på bästa möjliga sätt, men då de stora naturliga avloppsdikena naturligtvis icke kunna renspolas, utan i dessa en mängd fasta ämnen avsätta sig, som hinna undergå förruttelse, blir resultatet av spolningen föga tillfredsställande. Åtminstone de centralare delarna av detta spolade system d. v. s. det stora diket efter Lundby Hamngata bör sålunda ändras till slutet rörsystem med släta ytor, för att kunna helt renspolas.

En annan anordning, likaledes provisorisk, som behöver omordnas, är den för tömningen av dammen för pumpverket, dit spillvattnet från ett stort område samlas. Denna tömning utföres nu på det sätt, att spillvattnet utpumpas i den s. k. T-kanalen, som ju bildar en långt utskjutande smal hamnbassäng, vars vatten på så sätt starkt förorenas, varjämte vid själva utpumpningen av spillvattnet från bassängen till kanalen en stark lukt sprides till omgivande trakt. Om ej allt för stora tekniska svårigheter förhindra, bör därför dels denna damm täckas eller igenläggas dels utpumpningen av spillvattnet ske genom sluten ledning till lämpligt ställe i djup fåra av älven.

Jag får därför föreslå att hos gatu- och vägförvaltningen hemställan måtte göras att utreda och till stadsfullmäktige ingå närmast med förslag till omläggning av det öppna diket vid Lundby Hamngata till slutan ledning i samma gata samt omläggning af Lundby kloakpumpverk med därifrån förande ledning.

Sedan numera de huvudsakliga avloppsledningarne inom staden söder om älven äro antingen helt utförda eller såsom för Majorna och yttre Gamlestaden åtminstone förslagsvis utarbetade och framlagda, står synes mig Lundby i tur att få slutgiltig plan för sina avloppsförhållanden. Även om stadsplan ännu icke är fastställd, vore det dock i hög grad önskvärt om planen för stadsdelens dränering redan nu i sina huvuddrag kunde bestämmas, för att så skyndsamt som möjligt sedan kunna till sina delar utföras allt efter som behovet påkallar sådant, då stadsplan väl hunnit bli fastställd.

Vatten till Färjenäs. Med anledning av en till drätselkammaren gjord framställning från Färjenäs kommunalförening angående framdragning av vattenledning till Färjenäs åberopade hälsovårdsnämnden, som fått ärendet till sig överlämnat, den 8 september följande av förste stadsläkaren avgivna promemoria.

På hemställan av undertecknad ingick hälsovårdsnämnden enligt beslut den 7 april 1909 till vattenverksstyrelsen med anhållan att åtgärder skyndsammast måtte vidtagas för anordnande och underhåll av offentliga vattenhämtningsställen i Lundby i huvudsaklig överensstämmelse med ett i skrivelse angivet förslag.

Med anledning härav blevo inom Lundby en hel del och särskilt inom Färjenäsområdet följande offentliga vattenhämtningsställen av staden iståndsatta eller inrättade och sedermera ställda under vattenverksstyrelsens tillsyn nämligen den s. k. Guldkällan, källan vid Furuborg, källan på vägen till Pölsebo och Pölsebokällan. Vid alla fyra blevo anordningar vidtagna för skyddande av källornas förorenande och de blevo alla försedda med pumpar utom den sistnämnda, den rikligt givande källan vid Pölsebo, där vattnet kommer i dagen under starkt tryck och således endast en tappningskran för vattnets upphämtning behövde anordnas.

Då emellertid de tre förstnämnda källorna vid torra och stark påfrestning pumpas läns, har allmänheten, enligt vad som meddelats mig av vattenverkschefen, icke avvaktat vattnets förnyade tillströmning till källorna, utan i stället vid upprepade tillfällen åstadkommit skadegörelse på dessa för att direkt åtkomma vattnet, vadan också oupphörligen reparationer å anläggningarne måst vidtagas.

Den bäst givande av källorna (den vid Pölsebo) ligger omkring 500 meter från de centrala delarne af Färjenäs och användes därför icke i större utsträckning, de övriga ligga däremot mera inom stadsdelen, men då de äro mindre givande, blir stadsdelen därför också, ehuruval det utom dessa källor finnes ett antal enskilda källor, stundom otillräckligt försedd med vatten.

Hälsovårdsnämnden har därför all anledning understödja att detta behöf fylles, helst genom anläggning av vattenledning, och får jag därför föreslå att nämnden ville tillstyrka drätselkammaren, att åtgärder måtte vidtagas så fort ske kan, för ökande av vattentillgången inom Färjenäs, därvid särskilt bör beaktas, att om central vattenledning inom närmaste tiden icke lämpligen kan anordnas, ökad vattentillgång på annan väg måtte anskaffas.

Fattighusån och stadens kanaler. Under sommaren (från början av juni till slutet av september) var östra hamnkanalen avstängd, strax intill stora hamnkanalen, på grund av arbetet med nedläggning av ny avloppskulvert.

På särskild begäran gjordes därvid rensning av Fattighusån. Ur den av kommissarien förda journalen över kanalernas, särskilt den stora hamnkanalens, tillstånd under denna tid framgår, att gasbildningen i vattnet var betydligt starkare än under vanliga förhållanden. Så anges exempelvis under ¹⁶/₇. »Vattentytan (i stora hamnkanalen utanför Gumperts hörn) var tätt besatt med blåsor, av vilka somliga voro vidsträckta och bubblade upp den ena efter den andra på samma ställe under relativt lång tid, så att det nästan påmint om kokande vatten». Liknande uttalanden återkomma oupphörligen. Även anmärktes att lukt från vattnet vid olika tillfällen iakttagits särskilt under mitten av augusti samt mitten av september månader. Dålig lukt har förut aldrig iakttagits från stora hamnkanalen. Av de gjorda undersökningarne framgår med all önskvärd tydlighet, att vattnet i stora hamnkanalen visade en påfallande försämring under den tid, tillflödet från älven genom östra hamnkanalen var avstängt. Den härmed gjorda erfarenheten är att noggrannt hålla i minne, då fråga om östra hamnkanalens fyllande skall avgöras.

Från Mölndalsån har under året inga nämnvärda klagomål försporis. I början av sommaren konstaterades vid ett tillfälle att avfallet från Papyrusfabriken i Mölndal i ökad mängd tillfördes ån, varav olägenheter kunde påvisas ända ned i fattighusån.

Avgifter för W. C. Hälsovårdsnämnden beslöt den 10 december att ingå till stadsfullmäktige med förslag om borttagande av licensavgiften för W. C.-anläggningar i överensstämmelse med följande av förste stadsläkaren gjorda framställning så lydande:

Stadsfullmäktige beslöto den 2 juni 1910 att omlägga avloppsledningarne här i staden för vinnande av bättre dränering av de lågt belägna stadsdelarne och för möjliggörande därmed av vattenklosetters allmänna införande.

För gäldande av en stor del (600,000 kr.) av kostnaderna för detta arbete funno stadsfullmäktige därvid lämpligt lägga en avgift av 100 kr. på varje nyinrättad vattenklosett med avlopp till de nya ledningarne eller till pumpverket å Gullbergsvass.

Då denna avgift emellertid utgör ett avsevärt hinder för W.-C.-systemets allmänna utbredning särskilt inom de fattigare stadsdelarne och sålunda direkt

motverkar den hygieniska vinst, som avsågs med dessa klosetters införande, får jag föreslå att hälsovårdsnämnden ville ingå till stadsfullmäktige med begäran att denna avgift måtte borttagas, om ej förr så åtminstone, då den beräknade inkomsten uppnåtts. Med oktober månads utgång detta år ha på denna väg influtit 409,300 kr. enligt meddelande från byggnadschefen.

Bestämmelserna för vissa delar av stadsområdet (Bagaregården, Lödöse, Rambergsstaden, Kungsladugård, Änggårds- och Lorensbergsområdena m. fl.) lägga numera hinder i vägen för inrättande av fristående avträdesbyggnad på gårdarne, varigenom klosettanläggningen tvingas in i fastigheten. Det är då i hygieniskt avseende betänkligt, om av kostnadshänsyn torvströklosett anlägges istället för vattenklosett, och är det därför nödvändigt att på allt sätt underlätta införandet af W.-C.-anläggningar.

Stadsfullmäktige ha sedermera genom beslut av den 16 mars 1916 avslagit den gjorda framställningen.

Föreskrifter för W. C.-anläggningar. Sundhetsinspektören gjorde den 30 juli följande framställning.

I utslag av den 26 september 1913 har Kungl. Maj:t visat sig likställa W. C.-inrättning med avträde, i det att för en anläggning av det förstnämnda slaget dispens beviljats från hälsovårdsstadgans § 17 mom. 3 i vad den avser förbud mot inrättandet av avträde under markens yta. Kungl. Maj:t har i åsyftade fall uppställt vissa villkor för dispensens beviljande, nämligen att matkällaren avskildes genom uppsättning av en vägg och att klosettrummen oljemålades till tak och väggar. I övrigt skulle vattenklosetterna anordnas i enlighet med in-givna ritningar.

Det synes mig alltså synnerligen tvivelaktigt, om en kommun utan Kungl. Maj:ts hörande äger rättighet att bevilja tillstånd till W.-C.-inrättning uti källaren. Så har emellertid i rätt stor utsträckning skett i Göteborg och annorstädes.

Av många skäl vore nog bäst, om W. C.-inrättning ej förlades till källaren. Men då å andra sidan kommunen bör i största möjliga utsträckning främja de på annat sätt hårt beskattade vattenklosetterna, måste jämväl sakens ekonomiska sida beaktas. Otivelaktigt kunna en del utgifter sparas, om ledningarne för klosetter ej behöva uppdragas genom flera våningar och ett eljest mindervärdigt källarutrymme kommer till användning.

Trots detta böra vattenklosetter förläggas till källaren endast i undantagsfall och där vederbörande myndighet prövar så skäligt, med aktgivande på, huruvida andra ej lämpligare utrymmen finnas disponibla, exempelvis i botten-våningen.

Där emellertid vid nybygge eller ombyggnad tvingande skäl finnas för vattenklosetters förläggande till källaren, böra bl. a. följande bestämmelser bliva normerande:

- 1) att klosettrummet förses med direkt dager från gata eller gård; såvida icke avsevärda svårigheter härför möta;
- 2) att genom lämplig placering, väggar, dörrar etc. osund luft hindras att intränga uti matkällaren;
- 3) att klosettrummet, som skall till tak och väggar oljemålas samt förses med elektriskt ljus, effektivt ventileras genom över yttertakets ledande kanal;
- 4) att nedgången till klosettrummet ävensom till detsamma eventuellt ledande källargång, som ej får vara lång och svårframkomlig, göras fullt snygga till väggar, golv och tak samt på ändamålsenligt sätt förses med elektriskt ljus;
- 5) att sitsventilation anordnas.

Till denna framställning avgav förste stadsläkaren september 1915 följande Promemoria:

Genom Kungl. Maj:ts resolution ^{26/9} 1913 är tydligt, att Kungl. Maj:t likställt W. C.-anläggning med vanlig klosett och därför endast på särskild ansökan givit tillstånd på vissa villkor till avvikelser från Hälsovärdsstadgans § 17 mom. 3 och funnit godt medgiva att W. C. i bestämt fall anlagts under angränsande marks yta.

Vissa samhällen ha också från Kungl. Maj:t erhållit sådant tillstånd dock med ett större antal uppställda villkor, från enstaka av vilka endast undantagsvis beviljats befrielse. I det af Kungl. Maj:ts kommitté för Hälsovärdsstadgans omarbetning avgivna, i dagarne offentliggjorda betänkandet uppges å sid. 82 att även Göteborg erhållit sådant Kungl. medgivande, vilket dock är mig obekant.

I samma betänkande erinras om att Svenska kommunaltekniska föreningen hos Kungl. Maj:t gjort framställning om lättnad i de av Kungl. Maj:t uppställda villkoren för klosettanläggning samt att dessa lättnader måtte gälla för hela riket. Denna ansökan avstyrktes i huvudsak av Medicinalstyrelsen efter inhämtande av yttranden från landets förste provinsialläkare och Hälsovärdsnämder och i det avgivna nyss berörda betänkandet vidhålls att såsom allmän regel avträden, som ligga lägre än omgivande marks yta, ej böra få anläggas inomhus. Kommittén anser dock att lättnader i detta avseende bör kunna beredas, men då endast efter ansökan hos Hälsovärdsnämnden, som i varje fall då har att bedöma ärendet med ledning av vissa av Medicinalstyrelsen uppställda allmänna föreskrifter. Kommittén anser visserligen att nu angivna bestämmelser endast skola gälla för avträden, som icke anordnas såsom W. C., för vilka senare lättnader anses böra beviljas. W. C.-anläggning bör dock, framhålles det i betänkandet, granskas av Hälsovärdsnämnden innan tillstånd till dess inrättande beviljas.

Ett önskemål är därvid, enligt kommitténs mening angiven sid. 81 i betänkandet, att inomhusavträde har tillgång till direkt dager, men det framhålles,

att genom fordran i detta avseende, med sålunda klosetters förläggande till yttervägg, sämre betingelser för tillfredsställande ventilation uppstår, och att om val mellan dessa 2 fordringar (direkt dager och god ventilation), om ej båda kunna tillfredsställas, företräde bör lämnas åt att god ventilation erhålles.

Häraf framgår, att något allmänt tillstånd att släppa efter fordran på direkt belysning icke bör givas, utan att sådant endast måtte medgivas i händelse, att det icke kan i det särskilda fallet uppnås. Att åstadkomma både direkt belysning och samtidigt god ventilation har lyckats utmärkt i andra länder, där man dock visserligen kommit längre än här och anser att klosettrummet icke får, såsom d:r Klas Sondén i Svenska kommunaltekniska föreningens handlingar n:o 6, 1915 anser lämpligt, utgöra »snart sagt vilken skrubben som helst», en eftergift som närmast synes avsedd till lättnad ur byggnadsteknisk synpunkt. Jag ansluter mig däremot gärna till samma författares i samma handlingar sid. 22 gjorda uttalande, att i denna fråga »om någonsin endast det bästa är godt nog», vilket uttryck han faller i sammanhang med uppställande af fordran om att särskilt sitsventilation bör anordnas å W. C.-anläggning.

Då nu i alla händelser ett förslag föreligger från särskild kommitté att Hälsovårdsnämnden skall äga rätt att bevilja tillstånd till anläggande av avträde under omgivande marks yta på särskilda av Medicinalstyrelsen utarbetade villkor, kan jag, innan detta förslag slutbehandlats av vederbörande myndigheter, icke anse det vara nödigt att ingå till Kungl. Maj:t med begäran om tillstånd att få en licens, som säges redan lära ha tagits utan tillstånd härstädes, men jag får å andra sidan framhålla att de villkor, på vilka W. C.-anläggning i källare bör få avgöras, skola vara så stränga att de icke kunna förutsättas bli lindrigare än de, som sedermera enligt nya förordningar eventuellt bli gällande. Jag ansluter mig därför till de af d:r Göthlin föreslagna villkoren.

Hälsovårdsnämnden beslöt den 8 september att i skrivelse till byggnadsnämnden anmäla, att ovan angivna fordringar böra uppställas såsom villkor för medgivande av tillstånd till vattenklosettanläggningar i källare.

Central tvättanstalt för stadens sjukvårdsinrättningar. Hälsovårdsnämnden beslöt den 3 november att ingå till stadsfullmäktige med hemställan om åtgärder för inrättande av central tvättanstalt i enlighet med framställning av förste stadsläkaren så lydande:

Vid en centralisering skulle på flera områden särskilt rörande sjukhusens ekonomi en sammanslagning av de olika sjukhusens angelägenheter kunna äga rum.

Nyttan av en sådan sammanslagning torde icke ifråga om någon av dessa vara så påtaglig och oomtvistlig som ifråga om tvätten.

På var och en av stadens 8 sjukvårdsinrättningar finnes nu mer eller mindre vidlyftiga maskinella tvättinrättningar med var och en sin föreståndarinna och

personal, sina stora lokaler och sina driftanordningar. Vidare måste å varje sjukhus stora utrymmen avsättas för tvättens ytterligare behandling, för dess lagning och förvaring. Det är påtagligt att detta är i hög grad oekonomiskt, till ej oväsentlig grad även av den anledning, att genom denna uppdelning en genomförd kontroll över tvätten och dess handhavande icke kan uppnås.

Alla sjukvårdsinrättningarnes tvätt bör därför lämpligen förläggas till en central tvättanstalt, förlagd å plats vald med hänsyn till läget av stadens på olika håll förlagda sjukvårdsanstalter, från vilka den samlas och till vilka den efter tvättningen åter distribueras.

Tiden för upptagande av denna fråga torde nu vara inne, dels därför att fråga om nyanläggning av ett sjukhus föreligger (det på Lundby föreslagna) dels också därför att flera sjukvårdsinrättningar och bland dessa särskilt allmänna och Sahlgrenska sjukhuset klaga över otillräckliga utrymmen inom så väl själva tvättinrättningen som ock lokaler för tvättens efterskötsel.

Då särskilt på det sistnämnda sjukhuset, efter vad som för mig påvisats, köket behöver utvidgas och denna utvidgning med fördel bör kunna göras med hjälp av det utrymme, som skulle vinnas från nuvarande tvättinrättning, vars lokaler även böra kunna utnyttjas för andra sjukhusets ändamål, utgör detta ett stöd för att tidpunkten är lämplig för att denna angelägenhet tages under behandling.

Vid en till Köpenhamn nyligen företagen studieresa var av särskilt intresse att se de åtgärder, som i nu berörda avseende där vidtagits, vilket på det kraftigaste styrkte min åsikt om lämpligheten av att snarast möjligt denna fråga bör ordnas. I Köpenhamn ansågos de besparingar, som man därstädes skulle vinna genom en centralisering av tvätten, komma att uppgå till c:a 150,000 kr. om året.

Med stöd av föregående utredning får jag föreslå att Hälsovårdsnämnden ville ingå till stadsfullmäktige med förslag, att åtgärder måtte vidtagas för upprättande av central tvättanstalt för stadens sjukvårdsinrättningars tvätt.

Desinfektionsanordningar i hamnen. I skrivelse den 30 januari gjorde förste stadsläkaren följande framställning:

I Kungl. kungörelsen 9 december 1898 angående förekommande av smittosamma husdjurssjukdomars införande i riket finnas i §§ 16, 17 och 18 de villkor angivna, på vilka ull, hår, oberedda hudar m. m. få införas.

De anordningar, som härvid äro nödiga, äro för härvarande hamns behov mycket otillfredsställande.

Tvättning med desinfektionsmedel, uppbränning av förpackningsmaterial o. d., som enligt angivna paragrafer föreskrivas, få ske å öppen plats inom hamnområdet. De desinfektioner, som på varuägarnes bekostnad skola verkställas, bruka dessa på särskild begäran få utförda å stadens epidemisjukhus.

I Kungl. kungörelsen 6 augusti 1908 angående införsel av varor från land, som förklarats smittat av mul- och klövsjuka, givas likaledes bestämmelsen såsom villkor för införsel av vissa varor. Härvid förutsättes anordningar, utan vilka de påbudna åtgärderna endast med svårighet kunna utföras. Så särskilt ifråga om desinfektioner av säckar, i vilka foderämnen från det smittade landet hitföres. Äro partierna av måttlig storlek, brukar epidemisjukhuset tillmötesgå varuemottagaren med desinfektion, men detta medför flera avsevärda olägenheter. Dels skall nämligen därvid det misstänkta godset, vanligen tomsäckar, transporteras in genom staden, dels utgöra de stora desinfektioner, som kunna komma i fråga, ett fullständigt hinder för sjukhusets och stadens eget behov av desinfektioner. Så gjordes för några månader sedan genom medicinalstyrelsen en förfrågan om, på vad sätt ett parti av 40,000 tomsäckar skulle kunna tillfredsställande desinfekteras. Som detta icke kunde låta sig göra på epidemisjukhuset, och då det vore synnerligen olämpligt att genom fördelning av desinfektionsarbetet å olika sjukvårdsanstalter exempelvis Sahlgrenska sjukhuset, Källtorp och andra föra detta material till skilda delar av staden, förmedlade under tecknad en ansökan till karantänsanstalten på Kängö, att där få de behöfliga desinfektionerna utförda. Detta låter sig nog göra, men härvid tillkommer dock utom den egentliga desinfektionskostnaden den stora kostnaden för transport av säckarne till och från anstalten, uppgående till åtminstone 50 kr. pr pråm.

Kungl. kungörelsen 17 december 1914 ger ytterligare föreskrifter, särskilt om behandlingen av dessa från med mul- och klövsjuka smittade länder införda tomsäckar.

I medicinalstyrelsens kungörelse den 20 november 1908 angående in- och utförsel av kreatur, desinfektion av ull m. m. finnas slutligen föreskrifter om sättet för verkställande av desinfektion.

Med den alltjämt ökade sjötrafiken på olika länder, där särskilt mul- och klövsjukan är rådande, växer härvarande hamns behov av anordningar för fyllande av de krav, som i det föregående angivna författningar förutsätta, och då epidemisjukhusets desinfektionsanstalt på grund av de fordringar, som från sjukhuset och från staden i övrigt ställas på densamma, icke längre kan tillgodose hamns behov, i all synnerhet sedan dessa väsentligen ökats, får jag föreslå att hälsovårdsnämnden ville ingå till hamnstyrelsen med anmälan härom.

För hamns behov vore det synnerligen önskvärt, att en desinfektionsanstalt anlades på centralt ställe inom själva hamnområdet, då man härigenom undslapp behovet av längre transporter inom bebodda stadsdelar, och då man där kunde göra anordningar för uppbränningar och tvättningar, för vilka procedurer nu inga anstalter äro vidtagna, utan som, såsom jag i det föregående påpekat, får göras i det fria.

På min anmodan har den av Kungl. Maj:ts befallningshavande förordnade kontrollanten över de åtgärder, som skola vidtagas för hindrande av smittosamma husdjursjukdomars införande i riket genom härvarande hamn, sökt efter lämplig lokal för desinfektionsanstalt och får jag lämna följande utdrag av hans till mig härom ställda skrivelse.

»Med herr doktors hänvisning har jag i sällskap med en av våra större importörer sökt efter en lokal nere vid hamnen, som kunde lämpa sig för inrättande av en desinfektionsugn, och finnes en dylik lokal i elektricitetsverkets byggnad på undra botten med inkörspport från kajen. Nämda lokal står numera för detta verks framtida behov och skulle enligt upplysning mycket väl kunna avvaras de närmaste åren. Då dessutom vattenånga för desinfektion där ständigt står till förfogande, torde det icke bliva allt för kostbart att där placera en dylik desinfektionsugn. Jag tror att anordningen skulle bereda vår handel mycket stora fördelar.»

Med anledning härav ingick hälsovårdsnämnden till hamnstyrelsen med anmälan, att epidemisjukhusets desinfektionsanstalt på grund av de ökade krav, som ställdes på densamma, icke längre kunde tillgodose hamnens behov av desinfektion. Den 14 april inkom svarsskrivelse från hamnstyrelsen med vitsordande av önskvärdheten av att en tidsenlig desinfektionsanstalt inrättades här i staden, i främsta rummet för desinfektionsåtgärder, som åsyftades i hälsovårdsnämndens skrivelse, varjämte det syntes hamnstyrelsen skäligt, att hälsovårdsnämnden ville vidtaga åtgärder för inrättande av en sådan anstalt ävensom för omhändertagande av anstaltens förvaltning.

Hälsovårdsnämnden för sin del översände den 2 juni såväl förste stadsläkarens framställning i ärendet som hamnstyrelsens yttrande till stadsfullmäktige med anhållande om vidtagande av de i förberörda framställning avsedda åtgärder.

Stadsfullmäktige beslöt slutligen den 7 oktober att uppdraga åt en särskild beredning av 5 personer att uppgöra och till fullmäktige inkomma med förslag till förbättrade anordningar här i staden för desinfektion av varor.

Sjukhus i Lundby. Hälsovårdsnämnden beslöt den 7 april att ingå till stadsfullmäktige med anhållan om vidtagande av åtgärder snarast möjligt för anordnande av ett sjukhus i Lundby i enlighet med följande av förste stadsläkaren gjorda framställning.

Frågan om centralisering av vår sjukvård, som genom motion i stadsfullmäktige väcktes i mars 1910 här, ehuru redan då behovet av dess snara lösning framhölls, ännu icke lyckats komma längre än förbi den första beslutande myndigheten. Sjukvårdsärenden, som redan för flera år sedan borde ha kunnat hinna bringas under behandling av den tänkta centralstyrelsen, ha därför fått

anstå en oskäligt lång tid. Till sådana ärenden räknar jag särskilt frågan om platsutrymmet på våra sjukhus, vilket oaktat det livliga sjukhusbyggande, som här pågått sedan 20 år tillbaka, icke motsvarar behovet. Från nästan alla våra sjukvårdsinrättningar har också under senaste tiden vid skilda tillfällen framhållits nödvändigheten av utvidgningar. Detta är förhållandet med såväl Sahlgrenska sjukhuset som ock särskilt med Epidemisjukhuset, Barnsjukhuset, Källtorp, Barnbördshuset, Holtermanska sjukhuset. Den blivande styrelsen för den centrala sjukvården skulle därför genast komma att mötas av stora uppgifter enbart på detta område av sin verksamhet. Under tiden kommer med all säkerhet möjligheterna att tillfredsställande tillgodose behovet av sjukvårdsplatser att bli ytterst otillräckliga. Det är därför ej tillrådligt att vänta på den blivande centralstyrelsens inrättande, utan finner jag mig i stället föranlåten att redan nu framlägga en plan för utvecklingen av våra sjukhus, med förslag att åtgärder omedelbart måtte vidtagas för byggande av ett allmänt sjukhus för mötande av det mäst trängande behovet av sjukplatser.

Då såsom redan framhållits, från de flesta av våra sjukvårdsinrättningar krav på utvidgningar mer eller mindre officiellt föreligga, har jag sökt bilda mig en föreställning om huruvida detta platsbehof kan vara beroende på ett absolut taget för litet antal platser eller därpå att sjukhusen tagas i bruk i större utsträckning än nödigt av fall, som icke direkt behöva sjukhusvård, utan skulle kunna skötas i hemmen. Nedanstående tablå visar antalet sjukplatser, över vilka staden disponerar, uppdelade i allmänna platser, under vilka jag hänfört de medicinska och kirurgiska sjukhusen och avdelningarne och i specialplatser till vilka alla övriga sjukhusen och avdelningarne föras.

Sjukplatser Mars 1915		Allm. sjukavd.	Specialavd.
<i>Sahlgrenska sjukhuset</i>			
med. avdelningen	186	186	
kirurgiska »	204	204	
ögon- »	16		16
öron- »	16		16
konvalsc. »	40	40	
tbc. »	55		55
<i>Epidem. sjukhuset</i>	264		264
<i>Barnsjukhuset</i>			
i staden	145		145
Amundön	40	185	40
<i>Källtorp</i>	190		190
<i>Stampen</i>	46		46

Sjukplatser mars 1915		Allm. sjukavd.	Specialavd.
<i>Majornas sjukhus</i>	26	26	
<i>Barnbördshuset</i>	95		95
<i>Holtermanska sjukhuset</i> ...	99		99
<i>Upptagn. sinnessjuke</i> ...	75		75
<i>Hemmet för obotliga</i>	80	80	
<i>Gibraltar</i>			
allm. sjukafdeln.	326	326	
sinnessjukavdeln.	395		395
tbc. avdeln.	145	866	145
<i>Haralds Minne</i>	12		12
<i>Styrsö (sommar 142)</i>			
vinter 70	70		70
	2,525	862	1,663

För Göteborg med innevånareantal av 181,000 personer finnas sålunda 862 allmänna sjukplatser och därjämte 1,663 platser för speciella sjukdomar. Detta gör 13,9 sjukplatser på 1,000 innevånare och därav 4,7 allmänna sjukplatser pr mille innevånare. För att bedöma, huruvida detta bör anses vara ett tillräckligt antal platser, kan man jämföra dessa siffror dels med uppställda normalsiffror och dels med vad som finnes inom andra samhällen, där förhållandena och behoven kunna anses jämförliga.

Normalsiffror enligt tyska beräkningar finnas återgivna bl. a. i samlingsverket *Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaft, avd. Das öffentliche Gesundheitswesen von Rapmund, Leipzig 1914 sid. 601*, där för stad behovet allmänna sjukplatser beräknas till 4—6 pr 1,000 innevånare, utgörande detta den senast tillgängliga siffran i detta avseende.

Till denna medeltalssiffra står Göteborgssiffran 4,7 ju nära det lägre gränsvärdet. Att göra en exakt jämförelse med utländska siffror är emellertid mycket svårt, då förhållandena i många avseenden äro skiljaktiga. Jag tror mig emellertid kunna våga säga, att Sverige i allmänhet anses ha ett relativt stort antal sjukplatser i förhållande till sin folkmängdssiffra och att därför siffran 4,7 är en låg siffra.

Gör jag åter en jämförelse mellan Göteborg och svenska förhållanden och därvid väljer Stockholm, som härtill är lämpligast, finner jag att antalet allmänna sjukplatser i Stockholm uppgår till 2,758 och hela sjukplatsantalet till 6,252. Beräknat pr 1,000 innevånare (Stockholm 382,100) ger detta 7,2 p. m. allmänna platser och 16,3 p. m. sammanlagda sjukplatser mot Göteborgssiffrorna 4,7 och 13,9 p. m. Härtill kan visserligen invändas att till Stockholm samlas ett rätt betydande antal sjukdomsfall från främmande kommuner, som söka vård

vid de stora klinikerna. Detta är ju sant och ehuruval även å härvarande avdelningar på liknande sätt ett visst antal personer, tillhörande främmande kommuner, få läkarehjäl, för 1914 uppgick deras antal på Sahlgrenska sjukhuset till 1,061 med 22,168 underhållsdagar, bör nog detta förhållande ge anledning till en viss revision av siffrorna, innan de äro fullt jämförliga. Det största antalet fall av främlingar, som söka vård i Stockholm, torde dock sannolikt vara att söka på specialavdelningarne, och i fråga om dessa ställa sig siffrorna för de 2 städerna ej så illa för Göteborg som i fråga om allmänna avdelningarne. Det synes sålunda vara uppenbart, att Göteborg är betydligt sämre ställt än Stockholm i fråga om antalet sjukplatser på allmänna sjukhus.

I fråga om de olika sjukhusens behov av utvidgning, sådana de synas mig föreligga, vill jag här framlägga min uppfattning med uttryckligt framhållande av att mer eller mindre berättigade invändningar naturligtvis kunna göras mot de framställda sjukhusplanerna.

Hvad då först beträffar Sahlgrenska sjukhuset torde detta sjukhus icke böra undergå någon vidare nämnvärd utökning. Lämpligheten eller den sjukhustekniska möjligheten för en sådan utvidgning har jag icke anledning att här gå in på, då en eventuell utvidgning på grund av markutrymmets otillräcklighet ej kan bli annat än obetydlig och därför icke torde ha något avgörande inflytande på sjukplatsfrågorna i övrigt. För ett sjukhus i allmän planläggning motsvarande det nuvarande Sahlgrenska och efter stadens successiva tillväxande även motsvarande detsamma i storlek, bör mark avsättas ute på Källtorpsmarkerna. Före denna anläggning bör dock den stadsdel, som för närvarande är sämst lottad i sjukplatsavseende, nämligen Lundby, erhålla ett allmänt sjukhus. Avståndet till nuvarande Sahlgrenska liksom till ett blivande allmänt sjukhus vid Källtorp är från Lundbyområdet så avsevärt, att jag anser att denna stadsdel bör ha sin särskilda sjukvårdsinrättning. De närmare motiv, varför denna stadsdel före någon annan bör komma i fråga, skall jag längre fram anföra. Sedan ett sådant sjukhus emellertid trätt i verksamhet och man fått erfarenhet om, huruvida de västra stadsdelarne eller de östra vuxit fram snabbast, bör antingen ett nytt sjukhus i Majorna anordnas, då det nuvarande saknar utvidgningsmöjligheter och i stället med fördel torde kunna användas för fattigvårdens behov, eller ock det allmänna sjukhuset vid Källtorp upprättas.

Epidemisjukhusets vidare utbyggnad i någon nämnvärd grad på dess nuvarande område möter avsevärda svårigheter, då området är skäligen begränsat och den oländiga terrängen lägger stora hinder i vägen för utvidgning. Då därjämte barnbördshuset för sina nödvändiga utvidgningar med paviljong för elever m. m. saknar utrymme på eget område, torde den enda utvägen bli att låta en del av epidemisjukhusets mark övertagas för barnbördshusets behov och i sammanhang härmed vidtaga åtgärder för epidemisjukhusets successiva förflyttning,

även det ut till Källtorpsmarkerna, där så småningom en stor sjukhuscentral, motsvarande den nu på Änggårdssområdet befintliga, sålunda skulle uppväxa. Tillsvidare skulle möjligen vissa delar av epidemisjukhuset stanna kvar på nuvarande området med vårdplatser för tyfoidfieberfallen och i all synnerhet för personer lidande av mässling eller kikhosta, vilka sjukdomar tyfoidfiebern i allmänhet icke och de övriga 2:ne sjukdomarne i regel icke vårdas å epidemisjukhus, men för vilkas vårdande å särskilt sjukhus ett starkt behov är förefintligt. Det nya epidemisjukhuset vid Källtorp skulle i så fall avses i första hand särskilt för scarlatina och difteri, barnförlamning, epidemisk hjärnhinneinflammation, smittkoppor m. fl. sjukdomar.

Barnsjukhuset och Källtorps tbc-sjukhus ha utvidgningsmöjligheter på egna områden, där deras redan nu föreliggande behov av utvidgningar kunna tillfredsställas.

Holtermanska sjukhuset står också under utvidgningsplaner. Huruvida en mindre utökning av dess sjuksängsantal kan vidtagas på nuvarande område efter en eventuell möjlig jämkning av stadsplanen för närliggande område är naturligtvis att taga under överbäggande, men i alla händelser torde denna utvidgning icke bli tillräcklig annat än för det mera påträngande behovet. Längre fram synes detta sjukhus lämpligen bära ingå såsom paviljonger, naturligtvis med särskild överläkare, i ett allmänt sjukhus och då hälst det allmänna sjukhuset vid Källtorp, där redan från början en sådan anläggning kan planeras. Härigenom betages Holtermanska sjukhuset den karaktär av specialsjukhus, som nu delvis utgör ett hinder för dess användande, åtminstone för vissa samhällsklasser.

Efter denna allmänna skissering av en tänkt utveckling av sjukhusen, vill jag närmare ange planen för den enligt min mening mest behöfliga sjukvårdsanstalten, nämligen den i Lundby.

Såväl till Sahlgrenska sjukhuset som ett blivande allmänt sjukhus vid Källtorp är avståndet från Lundby och transportförhållandena därifrån med bro eller färja rätt hindrande.

Då stadsdelen dessutom omfattar en folkmängd av nära 16,000 personer, en folkmängdssiffra som säkert är att förvänta rätt hastigt kommer att ökas, bör storleken av ett sjukhus därstädes beräknas för åtminstone 75 sängar. Enligt uppgift från Sahlgrenska sjukhuset vårdades under år 1914 därstädes 295 patienter från Lundby församling med sammanlagt 9,055 underhållsdagar. Detta svarar visserligen icke mot mer än ungefär 26 sängplatser, men jag tror icke man behöver betvivla att sjukhuset icke kommer att kunna beläggas, även om dess storlek att börja med upprättas för 75 sängar. Ett sjukhus på denna plats måste ha överläkare, som ock vara försett med underläkare, den senare boende på platsen. För ett mindre sjukhus än på 75 sängar skulle detta bli en dyrbar

utrustning. Sjukhuset har emellertid också att påräkna en avsevärd poliklinik, särskilt för utvärtes sjukdomar och olycksfall, dels från hamnen och dels i all synnerhet från de många på Lundbysidan liggande fabriker och verkstäderna. För transport av de sjuka till sjukhuset bör en sjuktransportvagn lämpligen vara stationerad på Lundbysidan, kanske helst vid själva sjukhuset. Lämplig plats för sjukhuset finnes bl. a. på området sydväst om Lundby kyrka.

Med hänvisning till denna utredning får jag därför föreslå att hälsovårdsnämnden ville ingå till stadsfullmäktige med förslag om att åtgärder med det snaraste måtte vidtagas för anordnande av ett sjukhus inom Lundby.

Stadsfullmäktige beslöto med anledning härav den 27 maj att tillsätta en beredning av 7 personer för ärendets utredning.

Sjuktransportväsendet. Den 1 februari gjorde förste stadsläkaren till hälsovårdsnämnden följande framställning.

Frågan om sjuktransportväsendets ordnande har under de sista åren vid upprepade tillfällen behandlats av hälsovårdsnämnden. I utredningar, bifogade nämndens protokoll 1913 § 181 och 1914 § 221, till vilka jag närmare hänvisar, har jag haft tillfälle framlägga de skäl, med stöd av vilka hälsovårdsnämnden vid båda tillfällena beslutat att för tillfället ej vidtaga ändring av våra dåvarande transportanordningar utan låta detta ske i samband med förbrukning av det nuvarande materialet, som med relativt stora kostnader nyligen dels satts i godt stånd och dels nyanskaffats.

Av historiken i denna fråga framgår, att vagnarne anskaffats av Sahlgrenska sjukhusets styrelse och att hälsovårdsnämnden vid sitt genom stadsfullmäktigebeslut föranledda övertagande av vagnarna den 1 juni 1908 omedelbart gick i författning om möjligheten av deras ersättande med bilar. Vid den undersökning, som med anledning härav utfördes, visade sig dock att biltekniken då ännu stod på så outvecklat stadium, att dessa tunga bilar icke skulle förmå taga de branta backar, som här i staden på flere ställen förefinnas, särskilt i Masthuggsbergen, utan skulle på dessa ställen den sjuka få transporteras med bår ned till den väntande transportbilen. Då ett sådant tillvägagångssätt naturligtvis icke kunde godtagas, måste nämnden i stället omedelbart anskaffa en ny transportvagn och togs denna av samma modell, som de 2 förutvarande, mot vilka inga åmärkningar framstälts, men som på grund av bristande underhåll behövde, den ene efter den andre, genomgå en omsorgsfull reovering. Sedan medel till en ny vagn erhållits, anskaffades en sådan i början av år 1909 och under samma år reoverades den ene av de förut befintliga vagnarne, då tillfälle blev berett att underkasta även den andra vagnen en liknande reparation, slutförd i juli 1910, vid vilken tidpunkt alltså 3 i godt skick befintliga vagnar förefunnos. Tämligen snart därefter och sedermera februari 1913 och juni 1914 inkom brandchefen med förslag att utbyta vagnarne med bilar, närmast av den

anledning, som han ock år 1913 i en tidningsintervju särskilt framhöll, nämligen att blivande brandchaufförerna på detta sätt skulle erhålla den behöfliga vanan att i skarp fart köra på starkt trafikerade gator, eller såsom han i sin inläga 1914 säger, för att härigenom slitning av brandkårens fordon för brandchaufförernas övningskörning icke skulle behöva äga rum i så stor utsträckning. Då ju dessa motiv icke kunde vara avgörande för hälsovårdsnämnden och då vagnarne, som nyligen satts i stånd, fortfarande voro i godt skick samt då jag slutligen genom samtal med d. v. överläkaren vid kirurgiska avdelningen övertygat mig om att för sjukbehandlingen det icke var behov av ökad transporthastighet, har hälsovårdsnämnden icke funnit sig föranlåten att föreslå utbyte av transportmedel, som skulle innebära kasserandet av de 3 nuvarande vagnarne och deras ersättande med bilar för en beräknad kostnad av 45,000: — kronor, om 3 bilar skulle anses behöfliga, eller 30,000: — kronor, om man kunde nöja sig med 2.

Sedermera har emellertid nuvarande överläkaren vid kirurgiska avdelningen av Sahlgrenska sjukhuset gjort ett offentligt uttalande, som gör att jag anser mig skyldig att åter taga upp denna fråga. Han har i en av de dagliga tidningarne av 26 januari d. å. såsom omdöme om sjuktransportväsendet uttalat, att vagnarnes beskaffenhet vore under all kritik. Då vagnarne för närvarande äro väl underhållna är det sålunda mot den av sjukhusstyrelsen anskaffade typen på vagnar, (de uppgivas också vara tränga och i övrigt olämpliga för sitt ändamål), som denna kritik vänder sig. I samma uttalande meddelas också att vid transport av sjuka till sjukhuset i flere fall varje sekund vore dyrbar. Efter dessa uttalanden från för sina yttrande ansvarigt håll, anser jag det vara nödigt att de nuvarande vagnarne kasseras och att i stället anskaffas sjuktransportbilar.

Jag får därför föreslå att hälsovårdsnämnden ville ingå till stadsfullmäktige med begäran om ett anslag av 30,000: — kronor för anskaffande tillsvidare av 2 sjuktransportbilar samt ett anslag av 8,860: — kronor för dessas drift, fördelade enligt från sakkunnigt håll lämnade uppgifter på följande sätt:

gummiringar, benzin o. d. kostnader	Kr. 4,000: —
reparationer, assuranser o. d.	» 1,500: —
avlönning av 2 chaufförer efter 140: — kronor	
i månaden för var av dem	» 3,360: —

Från detta anslag till driftkostnaderna avgå för året förut beviljade kr. 4,259: —; vadan sålunda en årlig merakostnad av 4,601: — kr. uppstår.

Med anledning av denna framställning beslöt hälsovårdsnämnden den 3 februari att i skrivelse till stadens sjukhus och större privatkliniker anhålla om yttrande, huruvida och i vad avseende olägenheter yppat sig vid sjuktransporterna såsom de hittills ombesörjts genom sjuktransportvagnarne.

Svar härpå inkom från 18 sjukhus och privatpolikliniker och i intet av dessa utdömdes de nuvarande transportvagnarne, vilka av ingen ansågs böra slopas.

Svårigheterna att skaffa transportmedel, som icke förorsakar olägenheter för en del sjuka, framgår klart av ett par av dessa uttalanden. Så yttrar t. ex. dr. Barthold Carlsson bl. a. För att få en mera skonsam transport använder jag mig mycket, särskilt vid bukhinneinflammationer, av egen dragbår med velocipedhjul och båren vilande i hästkoskyddarfjädrar eller ock av dem, som finnas hos gamla bärarlaget. Dock ha icke få känsliga eller svårt sjuka patienter klagat mycket över detta, det skonsammaste av våra sjuktransportmedel. En fullt stöt- och smärtfri transport torde vara omöjlig att åstadkomma på våra ojämna gator. Huruvida en fortkörande bil skulle ens göra den bättre än en hästvagn med väl upphängd bår, torde vara ovisst.

Prof. Dahlgren yttrar. Provåkning i en Stockholms transportautomobil (Scania-Vabis), som uppgavs vara fullt modern, har övertygat mig om att icke heller detta åkdon är tillfredsställande för transport av sjuka, som äro känsliga för stötar (bukhinneinflammationer, benbrott etc.) på dåliga vägar sådana som Per Dubbgatan och andra makadamiserade gator i Göteborg.

Styrelserna för de två största sjukhusen ansågo att de erfarenheter, som man kunde få del av efter det nuvarande världskrigets slut, borde inhämtas, innan nyanskaffning av transportmaterial beslöts.

Hälsovårdsnämnden beslöt också på sammanträde den 5 maj att uttala, att den väl fann den av förste stadsläkaren föreslagna omläggningen av sjuktransportväsendet genom sjuktransportvagnarnes ersättande av automobiler önskvärd, men att låta med vidare åtgärd i ärendet bero i avvaktan på erfarenheter i ifrågakomna avseende från det pågående världskriget, ävensom på de uppslag i avseende å sjuktransportväsendet, vartill den hos stadsfullmäktige väckta motionen om inrättandet av en s. k. räddningskår kunde giva anledning.

Såsom *besiktningsman för fartyg* från ort smittad av *pest eller kolera* har förste stadsläkaren under året undersökt 110 fartyg i enlighet med gällande förordningar. Största antalet förekom i januari med 22, för de övriga månaderna var medeltalet 8. Åtskilliga av dessa fartyg voro underkastade dagliga inspektioner i enlighet med gällande lag.

Bland sjukdomar av större intresse anträffades därvid följande: 3 fall av beri-beri bland den kinesiska besättningen ombord på ett fartyg med rislast från Moulmein, 1 fall av malaria från Savannah, 1 fall av malariakakexi från Mexico, 7 fall av syfilis, 7 fall av ulcus molle, 9 fall av gonorrhoe, 1 fall av scabies, 1 fall av hudmjältbrand ådragen genom insektsstick i Buenos Ayres hamn. Vidare har anträffats flere fall av tyfoid, på grund av vilken sjukdom exempelvis 3 av besättningen på ett fartyg fick läggas kvar å sjukhus i Portishead, England, och ytterligare en anträffades vid besiktningen härstädes. Av övriga sjukdomar må antecknas ischias, bronchit, orchit, phlebit, abscessus pharyngis, 1 sinnessjuk, benbrott, fingerskador, revbensfraktur, 1 armbågsluxation, 1 appendicit.

En åkomma, som kan vålla mycken oro, är hårda ljumskkörtlar, som stundom anträffas hos eldare såsom yrkessjukdom, ådragen genom kolskyffelns stöd mot ljumskan. Dessa körtelsvullnader kunna naturligtvis ge anledning till förblandning med pestbuboner.

Bland saker av intresse ur anteckningsliggaren kan här vidare anföras. Under sommaren 1914 gick en mindre pestepidemi i New Orleans med c:a 30 sjukdomsfall och 3 dödsfall. Staden förklarades snart fri, men undersökning av råttpest fortgick oavbrutet och i en bill of health från hösten 1915 angives, att för den sista undersökningsterminen, omfattande 2 veckor med sista dagen 18 september, 4,358 rättor undersökts, varvid pest anträffats i 2 fall och att under samma tid ett fall av pest bland människor uppträdde. Vid besök i New Orleans hamn fick under hela året fartyg ej ligga på närmare avstånd från kaj än 8 fot, alla trossar måste vara försedda med råttskydd, ingen landförbindelse fick äga rum nattetid och ständig vakt hålles efter kajerna för kontrollerande av påbudens efterlevnad.

Besiktning av minderåriga arbetare. På förordnande av Konungens Befallningshavande har förste stadsläkaren under året verkställt läkareundersökning å minderåriga arbetare i fabriksverksamhet inom Göteborg och ha därvid 1,327 gossar och 1,201 flickor blivit undersökta. I 5 fall ha förbud för fortsatt arbete lämnats och i 90 fall ha villkor för arbetets bedrivande föreskrivits, därav i 41 fall på grund av allmän klenhet och bristande kroppsutveckling.

Bland andra ärenden, som under året varit föremål för hälsovårdsnämndens eller förste stadsläkarens verksamhet märkas:

förslaget till *ny hälsovårdsstadga* utarbetat av en kungl. kommitté. Se § 208 och 322 av nämndens protokoll;

Svenska Nationalföreningens mot tuberkulos begäran att få hålla *dispensärkurs*, se § 328;

tillstånd att få lossa *sopor* i järnvägsvagn inom stadsområdet, se § 6 och 289;

frågan om *nya begravningsplatser*, se § 345.

frågan om *nämndens lokaler*, se § 18, 205, 258 och 285;

väckt förslag om upprättande av en *räddningskår*, se § 102;

sanitära olägenheter i *rakstugor*, se § 127;

buller från fabriker, se § 192, 288 och 335;

intyg av *pensionssökande*, se § 133 och 187;

Hellströmska och *Björkbomska donationsfonderna*, se § 54, 70, 142 och 340;

anslag till *sommarsanatoriet* vid Sandarne, se § 97, 155, 169 och 277;

vårdanstalt för alkoholister, se § 186;

sanitära förhållningsregler för gårdar, se § 219;

godkännande av *kommunala barnmorskor*, se § 316.

Svårigheterna att skaffa transportmedel, som icke förorsakar olägenheter för en del sjuka, framgår klart av ett par av dessa uttalanden. Så yttrar t. ex. d:r Barthold Carlsson bl. a. För att få en mera skonsam transport använder jag mig mycket, särskilt vid bukhinneinflammationer, av egen dragbår med velocipedhjul och båren vilande i hästskoskyddarfjädrar eller ock av dem, som finnas hos gamla bärarlaget. Dock ha icke få känsliga eller svårt sjuka patienter klagat mycket över detta, det skonsammaste av våra sjuktransportmedel. En fullt stöt- och smärtfri transport torde vara omöjlig att åstadkomma på våra ojämna gator. Huruvida en fortkörande bil skulle ens göra den bättre än en hästvagn med väl upphängd bår, torde vara ovisst.

Prof. Dahlgren yttrar. Provåkning i en Stockholms transportautomobil (Scania-Vabis), som uppgavs vara fullt modern, har övertygat mig om att icke heller detta åkdon är tillfredsställande för transport av sjuka, som äro känsliga för stötar (bukhinneinflammationer, benbrott etc.) på dåliga vägar sådana som Per Dubbgatan och andra makadamiserade gator i Göteborg.

Styrelserna för de två största sjukhusen ansågo att de erfarenheter, som man kunde få del av efter det nuvarande världskrigets slut, borde inhämtas, innan nyanskaffning av transportmaterial beslöts.

Hälsovårdsnämnden beslöt också på sammanträde den 5 maj att uttala, att den väl fann den av förste stadsläkaren föreslagna omläggningen av sjuktransportväsendet genom sjuktransportvagnarnes ersättande av automobiler önskvärd, men att låta med vidare åtgärd i ärendet bero i avvaktan på erfarenheter i ifrågakomna avseende från det pågående världskriget, ävensom på de uppslag i avseende å sjuktransportväsendet, vartill den hos stadsfullmäktige väckta motionen om inrättandet av en s. k. räddningskår kunde giva anledning.

Såsom *besiktningsman för fartyg* från ort smittad av *pest eller kolera* har förste stadsläkaren under året undersökt 110 fartyg i enlighet med gällande förordningar. Största antalet förekom i januari med 22, för de övriga månaderna var medeltalet 8. Åtskilliga av dessa fartyg voro underkastade dagliga inspektioner i enlighet med gällande lag.

Bland sjukdomar av större intresse anträffades därvid följande: 3 fall av beri-beri bland den kinesiska besättningen ombord på ett fartyg med rislast från Moulmein, 1 fall av malaria från Savannah, 1 fall av malariakakexi från Mexico, 7 fall av syfilis, 7 fall av ulcus molle, 9 fall av gonorrhoe, 1 fall av scabies, 1 fall av hudmjältbrand ådragen genom insektsstick i Buenos Ayres hamn. Vidare har anträffats flere fall av tyfoid, på grund av vilken sjukdom exempelvis 3 av besättningen på ett fartyg fick läggas kvar å sjukhus i Portishead, England, och ytterligare en anträffades vid besiktningen härstädes. Av övriga sjukdomar må antecknas ischias, bronchit, orchit, phlebit, abscessus pharyngis, 1 sinnessjuk, benbrott, fingerskador, revbensfraktur, 1 armbågsluxation, 1 appendicit.

En åkomma, som kan vålla mycken oro, är hårda ljumskkörtlar, som stundom anträffas hos äldre såsom yrkessjukdom, ådragen genom kolskyffelns stöd mot ljumskan. Dessa körtelsvullnader kunna naturligtvis ge anledning till förblandning med pestbuboner.

Bland saker av intresse ur anteckningsliggaren kan här vidare anföras. Under sommaren 1914 gick en mindre pestepidemi i New Orleans med c:a 30 sjukdomsfall och 3 dödsfall. Staden förklarades snart fri, men undersökning av råttpest fortgick oavbrutet och i en bill of health från hösten 1915 angives, att för den sista undersökningsterminen, omfattande 2 veckor med sista dagen 18 september, 4,358 rättor undersökts, varvid pest anträffats i 2 fall och att under samma tid ett fall av pest bland människor uppträdde. Vid besök i New Orleans hamn fick under hela året fartyg ej ligga på närmare avstånd från kaj än 8 fot, alla trossar måste vara försedda med råtttskydd, ingen landförbindelse fick äga rum nattetid och ständig vakt hålles efter kajerna för kontrollerande av påbudens efterlevnad.

Besiktning av minderåriga arbetare. På förordnande av Konungens Befallningshavande har förste stadsläkaren under året verkställt läkareundersökning å minderåriga arbetare i fabriksverksamhet inom Göteborg och ha därvid 1,327 gossar och 1,201 flickor blivit undersökta. I 5 fall ha förbud för fortsatt arbete lämnats och i 90 fall ha villkor för arbetets bedrivande föreskrivits, därav i 41 fall på grund av allmän klenhet och bristande kroppsutveckling.

Bland andra ärenden, som under året varit föremål för hälsovårdsnämndens eller förste stadsläkarens verksamhet märkas:

förslaget till *ny hälsovårdsstadga* utarbetat av en kungl. kommitté. Se § 208 och 322 av nämndens protokoll;

Svenska Nationalföreningens mot tuberkulos begäran att få hålla *dispensärkurs*, se § 328;

tillstånd att få lossa *sopor* i järnvägsvagn inom stadsområdet, se § 6 och 289;

frågan om *nya begravningsplatser*, se § 345.

frågan om *nämndens lokaler*, se § 18, 205, 258 och 285;

väckt förslag om upprättande av en *räddningskår*, se § 102;

sanitära olägenheter i *rakstugor*, se § 127;

buller från fabriker, se § 192, 288 och 335;

intyg av *pensionssökande*, se § 133 och 187;

Hellströmska och *Björkbomska donationsfonderna*, se § 54, 70, 142 och 340;

anslag till *sommarsanatoriet* vid Sandarne, se § 97, 155, 169 och 277;

vårdanstalt för alkoholister, se § 186;

sanitära förhållningsregler för gårdar, se § 219;

godkännande av *kommunala barnmorskor*, se § 316.

III. Sjukvården.

Sjukvården ombesörjdes vid årets slut av 86 läkare.

Över den av stadens 11 distriktsläkare utövade sjukvården redogöres i tab. 14 och 15. Antalet behandlade sjukdomsfall uppgick till 14,737.

För sjukbesök nattetid (kl. 10 e. m.—kl. 7 f. m.) i medellösa hem utbetaltes 1,918: 85 kronor.

För fri medicin åt medellösa har nämnden utbetalt 14,868: 52 kronor. Föregående års kostnad uppgick till 14,640: 27 kronor.

Nämnden har dessutom i ersättning för ortopediska bandager, bräckband, glasögon, för Finsenbehandling o. d. utbetalt för medellösas räkning 1,898: 90 kronor och till fria bad 170: 25 kronor. Statsbidrag för behandling av medellösa lupuspatienter har för staden utgått med 1,856: 50 kronor.

Antalet praktiserande barnmorskor, tandläkare och fältskärer utgjorde 107, 35 och 2.

Ersättning till barnmorskor för förlossningar hos medellösa har utgått med 2,447: — kronor mot 2,335: — kronor föregående år.

Å *Epidemisjukhuset* (överläkare d:r Hj. Wennerberg) ha under året vårdats 3,014 patienter, av vilka under året intagits 2,830.

Sjukdomarne ha fördelats enligt följande tabell:

	Kvarliggande från		Intagna under		Summa vårdade		Avförda år 1915				Kvarliggande till 1916	
	1914		1915		1915		friska		döda		1916	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Nervfeber	2	10	33	20	35	30	29	28	6	2	—	—
Skarlakansfeber	27	27	308	328	335	355	277	302	6	5	52	48
Difteri	60	57	723	863	783	920	685	799	40	50	58	71
Strypsjuka (utan difteri)	—	—	18	12	18	12	18	12	—	—	—	—
Angina	—	—	133	179	133	179	133	176	—	—	—	3
Epid. hjärnhinneinflam....	—	—	41	14	41	14	27	5	14	9	—	—
Annan sjukdom	1	—	83	75	84	75	72	67	12	8	—	—
Summa	90	94	1,339	1,491	1,429	1,585	1,241	1,389	78	74	110	122

Frånräknas de till 1916 kvarliggande, äro mortalitetssiffrorna:

för samtliga sjukdomar.....	2,782 vårdade, 152 döda	= 5,46 %
» nervfeber	65 » 8 »	= 12,30 %
» skarlakansfeber	590 » 11 »	= 1,86 %
» difteri	1,574 » 90 »	= 5,72 %

för croup (utan difteri).....	30	vårdade	—	döda	=	0,00 %
» angina	309	»	—	»	=	0,00 %
» hjärnhinneinflammation	55	»	23	»	=	41,82 %
» annan sjukdom	159	»	20	»	=	12,58 %

Av difteripatienterna hava 61 haft croupsymptom: av dessa ha 16 eller 26,23 % avlidit. För de rena svalgdifterierna är mortaliteten alltså 4,89 %.

Samtliga patienter med croupsymptom utgjorde 91 med 16 dödsfall = 17,58 %.

Å 38 av dessa ha ej operativt ingrepp behöft utföras; å övriga 53 har operation företagits, varav i 29 fall enbart intubation, i 5 fall enbart tracheotomi, samt i 19 fall både intubation och tracheotomi. Av de enbart intuberade avledö 6 eller 20,69 %, av de enbart tracheotomiserade 5 eller 100 % samt av dem på vilka båda operationerna utförts 7 eller 36,85 %. Totalmortaliteten för de operativa ingreppen var alltså 33,96 %.

Sjukhusets ekonomiska ställning framgår av följande tablå:

Inkomster:

Från Göteborgs Hälsovårdsnämnd	Kr. 209,589: 09
» betalande patienter	» 17,363: —
» diverse inkomster	» 4,286: 85
	<u>Kronor 231,238: 94</u>

Utgifter:

Inventariers underhåll.....	Kr. 4,685: 73
Nyinköpta inventarier	» 24,514: 10
Byggnaders underhåll	» 16,238: 24
Parken och vägars underhåll	» 1,321: 73
Ångpannor, ångmaskiners och rörledningars underhåll	» 813: 49
Avlöningar	» 37,596: 53
Mathållning	» 69,764: 04
Kostpenningar	» 984: —
Uppvärmning	» 26,120: 50
Belysning	» 5,883: 22
Tvätt, (tvätterskornas mat och lön)	» 5,710: 08
Vattenförbrukning	» 2,121: 65
Medikamenter	» 2,031: 80
Antidifteriserum	» 11,341: 24
Forselkostnader	» 4,446: 20
Diverse förbrukningsartiklar för sjukvården	» 5,481: 60
Skriv- och tryckkostnader	» 681: 89
Renhållning	» 4,268: 78

Telefon	»	1,236: 67
Diverse biträden	»	3,720: 11
Diverse utgifter	»	1,629: 59
Assurans	»	647: 75
		<u>Kronor 231,238: 94</u>

Om man från utgiftssumman Kr. 231,238: 94 avräknar:

Inventariets konto	Kr. 24,514: 10
Byggnaders underhåll	» 16,238: 24
Parken och vägars underhåll	» 1,321: 73
Ångpannor, ångmaskin och rörledningars underhåll	» 813: 49
Diverse utgifter	» 1,629: 59
	<u>44,517: 15</u>
återstår såsom utgifter för den egentliga sjukvården	<u>Kronor 186,721: 79</u>

Kostnaden för varje underhållsdag	Kr. 2: 73,40
» » » inskriven person	» 60: 56,49
» » » under året upptagen säng	» 997: 97,85
Medikamentskostnaden för hvarje sjuk	» 0: 67,41
» » » pr dag » » »	» 0: 03,00
Utspisningskostn. » » »	» 0: 65,77
» » » personalen	» 1: 00,00
Medeltalet för varje dag å sjukhuset inskrivne	187,10
» » » » å » » » vårdade	184,96
» » » » å » » » för observation	0,09
» » » » å » » » intagne anhöriga	2,05
Underhållsdagarnas antal har uppgått till	68,295
därav för icke betalande	61,936
» » » betalande å enskilt rum	2,707
» » » » å allmänt »	<u>3,652 68,295</u>
Medeltalet underhållsdagar för varje vårdad sjuk	22,48
» » » » » på observation intagen	3
» » » » » anhörig	10,84

Vid *stadens polikliniker* i förra Sahlgrenska sjukhuset har läkarehjälp lämnats åt följande antal sjuke:

på avdelningen för kvinnosjukdomar (d:r Neuman)	317 besök
» » » » ögonsjukdomar (d:r Kullberg) 323 pat.	1,955
» » » » öronsjukdomar (d:r Knutsson) 260 pat.	638
» » » » tandsjukdomar (tandläkare Benzow)	1,063
» » » » sjukgymnastik (dir. Binnie Larsson) 55 pat.	2,156

I lokalen vid Församlingshyddan (distriktsläkare E. S. Ahlström) ha för invärtes åkommor 1,747 besök och för utvärtes 20,418 besök gjorts. 1,515 tandextraktioner har därjämte verkställts.

IV. Befolkning och dödlighet.

Tabellerna 7 och 8, som äro sammanställda efter pastorsämbetenas uppgifter, utvisa antalet födda för varje månad och församling, samt tab. 9 befolkningens rörlighet inom varje församling, likaledes efter prästerskapets uppgifter.

Den kyrkoskrivna befolkningens mängd uppgick den 1 januari 1915 till 181,513 och den 31 december samma år till 186,560.

Antalet levande födde var 4,189 och dödsfallens antal enligt dessa uppgifter 2,561. Nativitetsöverskottet, som sålunda utgjorde 1,628, uppgick föregående år till 1,834. Antalet födde ha under åren 1912—14 utgjort 4,269, 4,262 och 4,339.

Överskottet inflyttade över utflyttade uppgick till 3,419 mot 1,727 i medeltal för de 3 föregående åren. Största inflyttningen har ägt rum till Vasa och Gamlestadens församlingar. I Masthugget har utflyttningen överskridit inflyttningen.

Antalet levande födde på 1,000 innevånare utgjorde 23,1.

Den av förste stadsläkaren förda dödsstatistiken omfattar dels de härstädes kyrkoskrivna, som dött inom staden, och utgjorde dessas antal 2,343 d. v. s. 12,9 pro mille, dels jämte dessa de här kyrkoskrivna, som under mer tillfällig vistelse och lidande av kronisk sjukdom dött å annan ort med tillägg av främlingar, som dött i akut sjukdom under vistelse i staden, dock ej hitförda för vård å sjukhus. Denna dödssiffra uppgår till 2,392 svarande mot 13,2 pro mille.

De inom staden avlidna fördela sig pro mille innevånare på de olika stadsdelarne enligt följande sammanställning:

15:de roten	7,7
13:de och 14:de rotarne	9,8
Masthuggsbergen	10,5
Sydstaden	10,8
Masthugget	10,8
Lundby	10,8
Stampen och Gullbergsvass	11,0
Olskroken m. m.	12,2
Landala (utom fattighusen).....	12,5

Nordstaden	12,6
Haga	12,9
Annedal	14,5
Majorna	14,5
Fattighusen	160,5

V. Väderlek.

De meteorologiska förhållandena framgå av tab. 11 meddelad av meteorologiska centralanstalten i Stockholm. Årets medeltemperatur var $+ 6,3^{\circ}$ med absolut maximum i juni $+ 27,0^{\circ}$ och absolut minimum i december $- 20,0^{\circ}$. Medeltemperaturen för år 1914 var $+ 8,6^{\circ}$ och för åren 1859—1915 $+ 7,5^{\circ}$. Nederbörden uppgick till 597,2 mm. mot 637 mm. för år 1914 och 778,6 i medeltal för åren 1860—1910. Största nederbörden föll i juli med 140,2 mm. den minsta oktober med 10,4 mm.

VI. Smittosjukdomar och dödsorsaker.

Smittosjukdomarnes förekomst framgår av tabellerna 12—15.

Fall av smittkoppor, difteri, skarlakansfeber, tyfoidfieber, barnförlamning och epidemisk hjärnhinneinflammation skola författningsenligt anmälas av varje praktiserande läkare. Övriga här nedan behandlade sjukdomar anmälas endast av distriktsläkarna ur deras klientel.

Av *vattenkoppor* anmäldes 176 fall.

Av *mässling* ha endast 44 fall anmälts, sporadiskt förekommande under hela året. Intet dödsfall i denna sjukdom har inträffat.

Intet fall av *smittkoppor* har förekommit.

Difterien har under året haft stor utbredning i det ej mindre än 1,480 fall anmälts. Epidemien var mest utbredd under oktober månad, då 299 fall förekommo. På årets föregående månader kommo i medeltal omkring 80 fall och endast juni samt juli visade avsevärt lägre siffror med resp. 43 och 33. Efter oktober visade epidemien tecken till minskning, i det att under månaderna november och december 241 och 240 fall inträffade. Dödsfallens antal uppgick till 84 av vilka 6 mellan $\frac{1}{2}$ år och 1 år, 69 mellan 1—10 år, 6 mellan 10—15 år samt 3 över 15 år.

Skarlakansfebern har likaledes haft en stor utbredning. Även denna sjukdom visar största antalet fall i oktober, då 106 anmäldes. Kurvan följer difterikurvan rätt troget och visar sålunda också uttalad sänkning under sommar-månaderna. Antalet dödsfall uppgick till 10, alla mellan 1 och 10 år.

Den *epidemiska hjärnhinneinflammationen* uppträdde med 45 fall, av vilka 28 under vårmånaderna, 10 under sommaren och övriga 7 under vintern. Antalet dödsfall uppgick till ej mindre än 24, sålunda över 54 %. Dödsfallen träffade alla åldrar, de flesta barn under 1 år i vilken ålder 7 avled.

7 fall av *barnförlamning* förekommo med 1 dödsfall. 4 av fallen uppträdde i oktober, 2 i augusti samt 1 i november.

Tyfoïdfebern visade liksom föregående år en relativt låg siffra, 62 fall, av vilka 14 under januari och 11 under november, utgör årsfrekvensen. Dödsfallens antal 9.

Ett fall av *hudmjältbrand* ådragen i Buenos Ayres anträffades i hamnen.

TABELLER

TILL

HÄLSOVÅRDSNÄMDENS ÅRSBERÄTTELSE

1915

TABELLER

III

HALSOTVARDSTYNDENS

ARSBERYTTELSE

1812

Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1915.

Arbetets art:	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa
<i>Besiktning av:</i>													
Avträden.....	2,353	2,764	3,521	3,958	4,152	2,991	3,883	6,790	3,600	3,467	3,794	2,785	44,058
Gårdar.....	2,353	2,764	3,521	3,958	4,152	2,991	3,883	6,790	3,600	3,467	3,794	2,785	44,058
Avloppstrummor och diken.....	1,288	1,716	2,490	2,768	2,992	1,867	2,436	4,310	2,180	2,298	2,403	1,730	28,478
Stall.....	112	131	155	194	174	143	172	184	162	123	144	103	1,797
Svinhus.....	5	19	21	64	17	36	35	35	20	11	6	7	276
Fåhus.....	11	33	34	46	25	38	25	30	17	9	9	8	285
Avstjälpningsplatser.....	42	50	60	39	32	40	27	25	21	29	24	19	408
Lump-, ben- och hudupplag.....	51	49	74	39	57	61	63	52	53	60	67	56	682
Bostäder.....	29	73	46	64	20	389	42	57	73	344	173	285	1,595
Källare.....	466	476	687	770	466	417	658	572	708	507	569	426	6,722
Nybyggda hus.....	29	28	36	42	33	47	59	65	69	45	44	36	533
Bagerier.....	132	171	270	160	189	147	190	191	187	205	216	139	2,197
Charkuterier och korvfabriker.....	352	323	509	452	459	443	424	419	488	556	559	522	5,506
Slakterier i angränsande kommuner.....	—	—	—	2	—	1	1	1	3	1	—	—	9
Spisningslokaler.....	112	160	178	193	168	190	202	132	186	146	162	130	1,959
Salubodar och upplag av födoämnen.....	3,598	3,467	4,470	4,138	4,055	3,528	3,753	3,879	4,273	4,222	4,903	3,784	48,070
Saluhallar.....	337	332	390	359	341	334	367	352	387	392	400	300	4,311
Salutorg.....	300	293	332	331	316	276	324	287	328	318	333	331	3,769
Kustens fiskbrygga.....	6	5	4	3	7	4	5	5	5	3	4	1	52
Järnvägsstationer.....	22	23	25	22	76	46	10	10	13	15	11	13	286
Fartyg med matvaror.....	16	15	43	29	27	46	38	43	26	26	7	27	343
Fartyg, övriga.....	2	4	24	—	62	—	—	—	38	—	—	—	138
Auktionsgods.....	14	35	38	18	15	15	26	15	49	25	37	21	308
Skolor.....	—	—	—	—	9	30	—	—	4	23	13	—	79
Rakstugor.....	—	—	19	—	32	92	1	—	—	8	8	20	180
<i>Övriga arbeten:</i>													
Anhållande och oskadliggörande av födoämnen.....	—	2	3	9	9	6	14	10	11	4	3	3	74
Inköp och hämtning av prov till undersökning.....	851	943	1,095	1,153	2,390	1,822	1,008	1,039	1,186	1,038	875	841	14,241
Skrivning.....	167	148	151	172	158	145	147	135	204	194	202	168	1,991
Anmälan till Nämnden och allm. polisen.....	2	2	3	2	14	2	1	2	9	2	1	1	41
Desinfektioner.....	240	276	153	225	198	170	121	200	259	427	384	328	2,981
Besök i sjukas hem.....	405	489	315	373	305	297	209	330	466	605	572	522	4,888
Vittnat inför rätta i hälsovårdsärenden.....	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Kallat till inställelse inför Nämnden.....	1	1	3	—	7	5	1	1	3	3	1	1	27
Biträde åt Nämndens vaccinatorer.....	—	—	—	—	19	21	10	7	36	22	4	—	119
Tillsyn över minderåriga i arbetet.....	—	46	118	84	—	78	29	—	136	—	50	4	545
Utfört diverse arbeten.....	328	260	344	386	345	348	307	341	401	376	361	361	4,158
Summa Summarum	13,644	15,098	19,134	2,054	21,321	17,066	18,471	26,309	19,201	18,971	20,133	15,765	225,167

Tab. 2. Renhållningsanordningarna i Göteborg 1915.

Stadsdel	Antal egendomar			Latrinuppsamling								
	där renhållningen hämtar	där bonde hämtar	där entreprenör hämtar	Kistan				Blandning				
				Vattenklosetter	flytbar	ej flytbar	Spänner	Grop	med kalk	med torvfjord	med aska	utan
Nordstaden	184	6	46	9	215	—	13	—	159	73	—	—
Sydstaden	321	29	105	58	328	—	67	—	130	256	—	—
Masthugget m. m.	110	14	84	—	165	—	34	—	—	178	—	—
Haga	214	25	92	6	328	—	1	—	19	315	—	—
Annedal	186	1	61	17	257	1	—	—	244	—	—	—
Landala	77	103	33	56	152	—	21	—	1	172	10	—
13:de och 14:de rotarna	261	27	101	148	231	—	8	—	74	165	—	—
15:de roten	103	55	49	34	145	2	7	—	1	150	—	—
Stampen och Gullbergsvass	86	44	43	—	128	1	36	—	1	161	—	—
Olskroken m. m.	99	183	74	31	229	3	72	—	13	276	54	—
Masthuggsbergen	173	6	47	—	177	—	40	—	—	224	—	—
Majorna	694	221	241	20	793	3	294	2	68	753	20	13
Lundby	188	567	16	—	276	55	338	69	14	512	2	176
Summa	2,696	1,281	992	379	3,424	65	931	71	724	3,235	86	189

samt stall, fähus och svinstia i varje stadsdel.

Uppsamling av sopor eller stallspillning					Begagnade			Underjordiskt avlopp			Vattenledning å gård	Urinkur å gård	Kompostupplag å tomt
i baljor på plan	blott i köken	i ej flyttbara kärl	i vagn	i latrinkistan	stall	fähus	svinhus	från gård	från stall och dylikt	från sop-plan			
225	—	19	4	—	15	—	—	236	16	236	237	265	—
267	—	19	1	—	19	—	—	453	18	464	438	418	—
160	—	53	—	—	55	—	—	208	55	172	206	—	—
333	—	5	—	—	24	—	—	334	11	333	343	339	—
258	—	6	—	—	6	2	2	270	4	269	269	252	3
153	64	—	—	—	5	1	11	214	4	157	215	157	1
308	9	—	—	—	—	—	—	388	—	369	381	353	—
188	—	1	—	—	27	6	—	198	26	182	190	174	2
130	—	40	—	—	44	—	—	151	39	120	143	107	10
269	5	25	4	—	49	44	46	256	15	221	265	216	102
224	—	4	—	—	4	—	—	201	1	148	193	158	—
1,052	1	44	11	1	65	16	42	910	26	771	954	721	58
431	—	42	—	1	109	96	98	395	9	178	263	223	218
3,998	79	258	20	2	422	165	199	4,214	224	3,560	4,097	3,383	394

Tab. 3. Oskadliggjorda

Varuslag	Antal beslag												
	Under året	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
Färskt kött och organ av storbo- skap...	17	—	—	—	1	3	7	—	2	2	2	—	—
» » » » häst ...	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
» » » » kalv ...	5	—	—	—	1	1	2	—	1	—	—	—	—
» » » » får.....	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
» » » » svin ...	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
Salt eller rökt kött	7	—	1	1	1	—	2	1	1	—	—	—	—
Korv eller andra av kött beredda matvaror	16	—	—	—	3	2	3	—	4	1	—	1	2
Fisk	3	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—
Andra födoämnen	4	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Summa	56	—	2	2	6	6	16	1	10	5	3	2	3

födoämnen år 1915.

Kg.	Ställe, där varorna anträffats					Kassations- orsak		Anmärkningar
	Torg, station	Upplagsmagasin	Charkuteri- verkstad	Handelslokal	Fartyg	Förskämning	Andra orsaker	
187	—	1	7	9	—	17	—	1 parti organ ej vägt.
—	—	1	—	—	—	1	—	1 » » » »
95	1	1	3	—	—	5	—	
1	—	—	—	1	—	1	—	
9	—	1	—	1	—	2	—	
544	—	2	1	2	2	7	—	
159	—	—	5	11	—	13	3	
675	3	—	—	—	—	3	—	
247	1	1	—	2	—	4	—	Ej vägda: 1 parti sjökräftor, 1 parti ägg.
1,917	5	7	16	26	2	53	3	

Tab. 4. Bagerier, kött- och

Stadsdel	Bagerier			Charkuteriverkstäder		
	ovan jord	i källarvåning	Summa	ovan jord	i källarvåning	Summa
Nordstaden	8	—	8	1	—	1
Sydstaden	22	8	30	—	2	2
Masthugget m. m.	15	15	30	7	1	8
Haga.....	7	3	10	4	—	4
Annedal m. m.	16	8	24	5	2	7
Landala m. m.	4	—	4	2	—	2
13:de och 14:de rotarne	10	15	25	1	—	1
15:de roten	4	3	7	1	1	2
Stampen	3	—	3	2	—	2
Gullbergsvass	1	—	1	—	—	—
Olskroken m. m.....	7	6	13	10	1	11
Masthuggsbergen.....	2	6	8	2	—	2
Majorna	16	7	23	7	1	8
Lundby.....	10	2	12	4	—	4
Summa	125	73	198	46	8	54

mjölklokaler vid slutet av år 1915.

Köttbuliker			Mjölklokaler								
			Läge			Drivas i samband med			Lagerlokal	Mejeri	Tappningslokal
ovan jord	i källarvåning	Summa	ovan jord	i källarvåning	Summa	specierfärfär	ostfärfär	huvudsakligen brödfärfär			
4	—	4	18	2	20	1	1	1	3	1	—
118	4	122	22	10	32	—	1	—	1	—	3
20	4	24	39	14	53	5	—	—	—	2	—
29	—	29	31	3	34	7	—	1	—	—	—
14	—	14	36	6	42	10	1	—	—	—	—
5	—	5	14	4	18	—	—	—	—	—	—
6	3	9	15	11	26	3	—	—	—	—	—
6	1	7	8	6	14	1	—	—	—	—	—
3	—	3	7	2	9	—	—	—	—	—	—
3	—	3	3	—	3	—	—	—	—	—	—
11	1	12	32	6	38	4	—	—	—	—	—
5	1	6	24	3	27	—	—	—	—	—	—
14	1	15	38	6	44	2	—	—	—	—	—
5	1	6	34	3	37	25	—	—	—	—	—
243	16	259	321	76	397	58	3	2	4	3	3

Tab. 6. Översikt av födda i Göteborg år 1915, med fördelning på månader.

	Levande födda					Dödfödda					Summa födda	Därav ut. äkt.
	inom äktenskapet		utom äktenskapet		tillsam- mans	inom äktenskapet		utom äktenskapet		tillsam- mans		
	m.	kv.	m.	kv.		m.	kv.	m.	kv.			
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.		
Januari	137	164	27	44	372	4	4	2	1	11	383	74
Februari	155	120	36	42	353	4	5	1	1	11	364	80
Mars	139	151	36	36	362	6	1	6	2	15	377	80
April	122	132	37	36	327	—	2	2	—	4	331	75
Maj	145	139	32	37	353	3	2	4	—	9	362	73
Juni	151	134	40	41	366	1	2	—	1	4	370	82
Juli	150	130	27	28	335	6	1	1	2	10	345	58
Augusti	150	136	22	34	342	4	2	1	1	8	350	58
September	140	146	24	29	339	1	3	3	2	9	348	58
Oktober	131	127	28	29	315	5	4	3	1	13	328	61
November	150	118	28	32	328	2	3	1	2	8	336	63
December	173	145	35	44	397	2	1	1	1	5	402	81
Hela året	1,743	1,642	372	432	4,189	38	30	25	14	107	4,296	843

Tab. 7. Översikt av födda i Göteborg år 1915, med fördelning på församlingar.

	Levande födda					Dödfödda					Summa födda	Därav ut. äkt.
	inom äktenskapet		utom äktenskapet		tillsam- mans	inom äktenskapet		utom äktenskapet		tillsam- mans		
	m.	kv.	m.	kv.		m.	kv.	m.	kv.			
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.		
Domkyrkan	90	109	54	39	292	2	5	3	1	11	303	97
Vasa	231	244	47	56	578	4	4	2	1	11	589	106
Kristine	93	89	23	32	237	6	2	1	1	10	247	57
Haga	108	85	20	33	246	—	1	3	1	5	251	58
Annedal	184	144	41	53	422	2	2	3	2	9	431	99
Masthugget	147	130	32	43	352	4	—	—	1	5	357	75
Oskar Fredrik	286	254	60	60	660	8	1	6	3	18	678	129
Karl Johan	201	204	33	32	470	5	2	2	1	10	480	68
Gamlestaden	218	200	33	45	496	5	7	2	2	16	512	82
Lundby	177	173	28	38	416	2	6	3	1	12	428	70
Garnison	6	7	—	1	14	—	—	—	—	—	14	1
Tyska	2	3	1	—	6	—	—	—	—	—	6	1
Summa	1,743	1,642	372	432	4,189	38	30	25	14	107	4,296	843

Tab. 8. Befolkningens rörlighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1915.

	Folkmängd 31/12 1914	Ingångna äktenskap	Levande födda		Döda	Överskott av			Folkmängd 31/12 1915
			alla	därav utom äktensk.		levande födda + och döda -	Inflyttade + och utflyttade -		
Domkyrkan.....	15,762	168	292	97	194	+ 98	- 30	15,830	
Vasa	28,440	236	578	106	456	+ 122	+ 1,370	29,932	
Kristine	11,788	106	237	57	171	+ 66	+ 217	12,071	
Haga	13,791	126	246	58	217	+ 29	+ 56	13,876	
Annedal	17,228	155	422	99	236	+ 186	+ 236	17,650	
Masthugget	13,344	111	352	75	205	+ 147	- 159	13,332	
Oskar Fredrik	27,202	230	660	129	336	+ 324	+ 341	27,867	
Karl Johan.....	20,215	148	470	68	314	+ 156	+ 365	20,736	
Gamlestaden	16,351	117	496	82	235	+ 261	+ 706	17,318	
Lundby	15,667	90	416	70	183	+ 233	+ 322	16,222	
Garnison.....	956	2	14	1	4	+ 10	-	966	
Tyska	769	5	6	1	10	- 4	- 5	760	
Summá	181,513	1,494	4,189	843	2,561	1,628	3,419	186,560	

Tab. 10. Dödligheten inom Göteborg år 1915 för olika stadsdelar bland mantalsskrivna befolkningen.

Stadsdel		Antal innevånare	Antal döda	Döda pr mille
1	Nordstaden	5,332	67	12.6
2	Sydstaden	10,758	116	10.8
3	Masthugget	18,273	197	10.8
4	Haga	13,650	176	12.9
5	Annedal	9,639	139	14.5
6	Landala (utom fattighusen)	9,366	118	12.5
7	13:de och 14:de rotarna	15,021	147	9.8
8	15:de roten	7,514	58	7.7
9	Stampen och Gullbergsvass	6,446	71	11.0
10	Olskroken m. m.	16,570	202	12.2
11	Masthuggsbergen	28,453	300	10.5
12	Majorna	22,549	328	14.5
13	Lundby	15,839	172	10.8
14	Fattighusen	1,570	252	160.5
Summa		180,980	2,343	12.9

Tab. 11. Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1915.

År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	Septemb.	Oktober	November	December	
Temperatur C. 1915, absolut maximum	+27.0	+ 4.0	+ 7.0	+ 8.0	+15.5	+22.5	+27.0	+26.0	+24.0	+20.5	+12.5	+ 9.0	+ 4.6
» » » » minimum	-20.0	-12.5	-13.5	-10.0	- 3.0	+ 1.0	+ 7.0	+10.5	+ 6.0	+ 1.0	- 6.0	-10.0	-20.0
» » » medeltal	+ 6.3	- 2.1	+ 0.3	- 0.4	+ 5.7	+10.0	+14.3	+15.2	+15.8	+12.2	+ 5.6	+ 2.0	- 2.7
» medeltal åren 1859—1915	+ 7.5	- 0.5	- 0.5	+ 1.1	+ 5.5	+10.6	+15.2	+16.8	+15.9	+12.7	+ 8.0	+ 3.7	+ 0.6
Nederbörd 1915, millimeter ..... Summa	597.2	58.2	41.5	18.5	18.9	40.0	15.7	140.2	31.1	36.9	10.4	81.7	104.1
» medeltal millimeter åren 1860—1910	778.6	66.3	50.8	52.7	41.3	50.1	54.9	71.8	94.6	80.1	80.6	66.0	69.1
Relativ fuktighet 1915, medeltal %	75	86	87	78	70	54	57	75	75	73	78	83	85
Barometern i millimeter 1915	756.2	749.2	754.4	755.4	757.6	759.7	759.1	753.4	756.0	757.8	766.1	754.1	751.7

Tab. 14. Sammandrag över sjukligheten i Göteborg

1		2	3
Sjukdomar		Under 2 år	Från 2 till 7 år
1	Vattenkoppor. <i>Varicellæ</i>	45	97
2	Mässling. <i>Morbilli</i>	3	11
3	Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	8	138
4	Rash. <i>Roseola febrilis</i>	15	53
5	Nervfeber. <i>Typhus abdominalis</i>	1	5
6	Pässjuka. <i>Parotitis</i>	19	72
7	Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	41	109
8	Kikhosta. <i>Pertussis</i>	204	310
9	Difteri. <i>Diphtheria</i>	32	316
10	Strypsjuka. <i>Croup</i>	12	19
11	Ros. <i>Erysipelas</i>	5	5
12	<i>Ulcus venereum simplex</i>	—	—
13	Dröppel. <i>Gonorrhoea</i>	1	—
14	Epidemisk hjärnhinneinflammation. <i>Meningitis cerebro-spinalis epidemica</i>	6	7
15	Barnförlämning. <i>Poliomyelitis anterior acuta</i>	—	2
16	<i>Alcoholismus acutus</i>	—	—
17	<i>Syphilis</i>	—	—
18	Fyllerigalenskap. <i>Delirium tremens</i>	—	—
19	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. <i>Endo- et Pericarditis</i>	—	3
20	Luftstrupskatarr. <i>Laryngitis catarrhalis</i>	11	22
21	Lungkatarr. <i>Bronchitis</i>	1,132	1,060
22	Lunginflammation. <i>Pneumonia</i>	107	92
23	Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	2	7
24	Halsfluss. <i>Angina tonsillar</i>	47	317
25	Akut magkatarr. <i>Gastritis acuta</i>	42	33
26	Akut tarmkatarr. <i>Enteritis et colitis</i>	699	368
27	Blindtarmsinflammation. <i>Typhlitis, Perityphlitis</i>	1	3
28	Bukhinneinflammation. <i>Peritonitis</i>	—	3
29	Blåskatarr. <i>Cystitis</i>	1	12
30	Njurinflammation. <i>Nephritis</i>	—	16
31	Muskelreumatism. <i>Rheumatismus muscularis</i>	—	3
32	Reumatisk feber. <i>Rheumatismus articularis</i>	1	9
33	<i>Erythema multiforme</i>	—	1
34	Knölros. <i>Erythema nodosum</i>	—	14
35	Skabb. <i>Scabies</i>	—	—
36	Nässelutslag. <i>Urticaria</i>	7	17
37	Bältros. <i>Herpes Zoster</i>	1	2
38	Förgiftningssjukdom. <i>Intoxicatio</i>	—	2
39	Gulsot. <i>Icterus catarrhalis</i>	1	5
Summa		2,444	3,133

år 1915, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarna.

4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Från 7 till 15 år	Från 15 till 60 år	Över 60 år	Summa	Staden inom Vallgraven samt Pustervik	Iskäde och Iskäde rotarna	Haga, Annedal och Landala	Majorna och Masthugget väster om Linnégatan	Gamlestaden, Stampen, Iskäde roten m. m.	Lundby	Okänd bostad
25	9	—	176	5	6	19	124	9	13	—
17	13	—	44	1	4	7	11	1	19	1
125	16	—	287	7	8	63	135	12	62	—
54	36	—	158	8	11	49	83	3	4	—
10	25	4	45	—	1	13	19	1	11	—
77	32	1	201	15	4	56	92	18	16	—
167	1,190	164	1,671	107	98	358	726	250	131	1
43	5	2	564	34	12	145	227	55	91	—
311	63	—	722	—	—	—	—	—	—	—
1	—	—	32	4	—	8	14	2	4	—
7	83	14	114	5	2	21	59	10	15	2
—	1	1	2	—	—	—	2	—	—	—
—	31	—	32	4	—	4	12	4	2	6
—	10	—	27	1	—	8	12	1	5	—
—	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—
—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	2
—	6	—	6	1	—	1	2	—	—	—
—	23	1	24	5	2	4	12	1	—	—
5	10	—	18	2	—	3	11	1	1	—
24	139	5	201	18	21	55	84	12	9	2
531	1,551	402	4,676	281	143	977	2,007	571	689	8
38	117	32	386	21	12	109	173	28	42	1
28	88	5	130	9	4	40	60	14	2	1
374	741	9	1,488	93	121	374	645	131	117	7
39	225	18	357	51	24	88	124	40	29	1
83	563	80	1,793	144	42	376	781	277	171	2
21	105	4	134	3	7	29	63	11	21	—
—	10	2	15	—	—	5	6	1	3	—
—	57	21	93	4	6	15	47	10	11	—
17	70	6	109	12	3	31	49	7	6	1
13	615	89	720	59	46	191	341	51	29	3
46	207	9	272	15	8	83	126	13	26	1
6	8	—	15	2	1	1	6	1	4	—
22	27	—	63	1	—	19	26	12	5	—
1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—
10	36	1	71	4	6	14	30	7	10	—
7	37	14	61	5	2	15	23	5	11	—
—	—	—	2	—	—	—	1	1	—	—
8	10	—	24	2	—	6	15	—	1	—
2,116	6,160	884	14,737	948	599	3,340	6,459	1,629	1,722	40

Tab. 15. Gångse sjukdomar i Göteborg år 1915.

		Januari	Februari
1	Vattenkoppor. <i>Varicellæ</i>	23	11
2	Mässling. <i>Morbilli</i>	—	1
3	Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	5	7
4	Rash. <i>Roseola febrilis</i>	—	3
5	Nervfeber. <i>Typhus abdominalis</i>	9	2
6	Påssjuka. <i>Parotitis</i>	3	1
7	Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	855	267
8	Kikhosta. <i>Pertussis</i>	96	77
9	Difteri. <i>Diphtheria</i>	41	41
10	Strypsjuka. <i>Croup</i>	2	2
11	Ros. <i>Erysipelas</i>	12	13
12	<i>Ulcus venereum simplex</i>	—	1
13	Dröppel. <i>Gonorrhoea</i>	5	3
14	Epidemisk hjärnhinneinflammation. <i>Meningitis cerebro-spinalis epidemica</i>	2	3
15	Barnförlamning. <i>Poliomyelitis anterior acuta</i>	—	—
16	<i>Alcoholismus acutus</i>	—	—
17	<i>Syphilis</i>	1	1
18	Fyllerigalenskap. <i>Delirium tremens</i>	—	2
19	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. <i>Endo- et Pericarditis</i>	3	—
20	Luftstrupskatarr. <i>Laryngitis catarrhalis</i>	23	27
21	Lungkatarr. <i>Bronchitis</i>	533	514
22	Lunginflammation. <i>Pneumonia</i>	40	43
23	Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	11	9
24	Halsfluss. <i>Angina tonsillaris</i>	108	111
25	Akut magkatarr. <i>Gastritis acuta</i>	30	36
26	Akut tarmkatarr. <i>Enteritis et colitis</i>	118	129
27	Blindtarmsinflammation. <i>Typhlitis, Perityphlitis</i>	9	6
28	Bukhinneinflammation. <i>Peritonitis</i>	3	5
29	Blåskatarr. <i>Cystitis</i>	13	9
30	Njurinflammation. <i>Nephritis</i>	9	25
31	Muskelreumatism. <i>Rheumatismus muscularis</i>	77	74
32	Reumatisk feber. <i>Rheumatismus articularis</i>	24	24
33	<i>Erythema multiforme</i>	1	2
34	Knölros. <i>Erythema nodosum</i>	4	4
35	Skabb. <i>Scabies</i>	1	—
36	Nässelutslag. <i>Urticaria</i>	6	3
37	Bältros. <i>Herpes Zoster</i>	4	2
38	Förgiftningssjukdom. <i>Intoxicatio</i>	1	—
39	Gulsot. <i>Icterus catarrhalis</i>	3	1
	Summa	2,075	1,459

ördelade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarna.

Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Alla
3	10	18	12	4	7	36	26	12	14	176
5	4	10	3	1	3	1	1	4	11	44
25	26	14	12	13	20	41	52	46	26	287
12	31	51	45	10	3	1	2	—	—	158
4	4	1	2	3	3	3	6	6	2	45
2	2	7	11	1	3	2	7	41	121	201
162	84	15	4	—	2	22	80	92	88	1,671
85	42	32	22	25	43	26	33	37	46	564
46	34	33	22	17	50	80	137	110	111	722
5	3	1	1	—	—	5	7	2	4	32
12	5	7	19	5	2	13	9	11	6	114
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2
1	2	5	—	3	3	3	2	3	2	32
4	8	6	1	—	1	1	—	1	—	27
—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
1	—	—	1	—	1	—	—	—	1	6
—	—	1	5	3	1	6	—	2	4	24
4	—	2	3	1	1	—	—	2	2	18
39	31	18	8	3	4	14	15	12	7	201
641	552	390	327	132	208	438	359	299	283	4,676
55	52	37	41	21	9	27	18	21	22	386
14	7	12	21	9	10	12	12	8	5	130
129	99	93	120	77	70	114	186	197	184	1,488
27	29	28	25	17	26	41	36	30	32	357
138	134	130	181	118	174	233	156	137	145	1,793
15	7	12	13	7	17	11	10	14	13	134
2	1	1	—	2	—	—	1	—	—	15
9	8	5	11	6	9	7	4	8	4	93
7	7	9	9	6	8	9	6	10	4	109
108	59	54	73	42	45	42	57	46	43	720
31	26	25	33	18	23	20	12	18	18	272
1	1	3	1	—	—	1	2	3	—	15
8	3	8	12	3	4	4	3	7	3	63
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
7	8	4	3	5	7	11	7	5	5	71
5	2	9	3	4	6	7	10	5	4	61
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
1	3	1	—	—	—	2	4	4	5	24
1,608	1,284	1,043	1,045	556	763	1,235	1,261	1,193	1,215	14,737

Tab. 16. Dödsorsakerna år 1915 bland i Göteborg kyrkoskrivbo

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0-6		6-12		1-5		5-10		10-15	
	mån.	mån.	år	år	år	år	år	år	år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
I. Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda.										
3. Missbildning. <i>Monstrum</i>	5	3	—	1	—	—	—	—	—	—
4. Medfödd svaghet. Bristande lungutvidgning. <i>Debitas congenita. Atelectasis pulmonum</i>	54	47	1	—	—	—	—	—	—	—
5. Andra sjukdomar hos nyfödda. <i>Alii morbi neonatorum</i>	12	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	71	55	1	1	—	—	—	—	—	—
II. Ålderdomssjukdomar.										
6. Ålderdomsavtyning. <i>Marasmus senilis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Havandeskaps- och förlossningssjukdomar.										
10. Barnsängsfeber. <i>Septichæmia puerperalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Andra havandeskaps- och förlossningssjukdomar. <i>Alii morbi e graviditate et partu</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Infektions- och andra parasitära sjukdomar.										
12. Varfeber. <i>Septichæmia. Pyoseptichæmia</i>	4	3	2	—	1	—	2	—	—	—
13. Ros. <i>Erysipelas</i>	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—
16. Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	—	—	—	—	4	3	2	1	—	—
17. Difteri. <i>Diphtheria</i>	—	—	1	5	15	19	15	20	4	2
Transport	7	5	3	5	20	22	19	21	4	2

kriv inom och utom staden avlidna (efter ålder och kön).

År	Levnadsålder										Summa			Dödsorsakernas benämning		
	15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön		Kvinn- kön	Båda
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
																<i>Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda.</i>
												5	4	9	Missbildning.	
												55	47	102	Medfödd svaghet. Bristande lungutvidgning.	
												12	5	17	Andra sjukdomar hos nyfödda.	
												72	56	128		
																<i>Ålderdomssjukdomar.</i>
							47	38	22	62		39	100	139	Ålderdomsavtyning.	
							17	38	22	62		39	100	139		
																<i>Havandeskaps- och förloss- ningssjukdomar.</i>
				1		1							2	2	Barnsängsfeber.	
				1									1	1	Andra havandeskaps- och för- lossningssjukdomar.	
				2		1							3	3		
																<i>Infektions- och andra para- sitära sjukdomar.</i>
	3		5	2	3	1	3	1				23	7	30	Varfeber.	
				1	4	1	2	4		1		9	9	18	Ros.	
												6	4	10	Skarlakansfeber.	
	1			1				1				36	48	84	Difteri.	
	4		5	4	7	2	5	6		1		74	68	142		

Levnadsålder											Summa			Dödsorsakernas benämning
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder	Man- kön	Kvinn- kön	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.				
4	—	5	4	7	2	5	6	—	1	—	74	68	142	Transport.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	20	35	Kikhosta.
—	—	2	—	—	—	5	6	1	7	—	11	13	24	Influensa
1	1	4	1	—	1	—	—	—	—	—	5	4	9	Nervfeber.
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Paratyfus.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Barnförlamning.
—	1	6	1	3	1	—	1	—	—	—	15	9	24	Epid. hjärnhinneinflammation.
22	31	99	108	25	38	17	24	1	1	—	182	224	406	Tuberkulos: a) Lungsot.
2	3	7	5	1	1	1	2	—	—	—	34	43	77	b) Annan tuberkulos.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	9	10	Syfilis. a) Ärvd syfilis.
—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	2	2	b) Förvärvad syfilis.
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	Andra parasitära sjukdomar.
29	36	123	119	37	45	28	40	2	9	—	339	393	732	
<i>Blodbildande organens och blodets sjukdomar.</i>														
1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	4	2	6	Leukemi.
—	1	—	—	3	2	—	3	—	—	—	3	6	9	Perniciös anemi.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	Blödningsjukdomar.
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Andra blodsjukdomar.
1	1	2	—	4	3	—	3	—	—	—	9	9	18	
<i>Kroniska förgiftningssjukdomar.</i>														
—	—	3	—	2	2	1	—	—	—	—	6	2	8	Kronisk alkoholsjukdom.
—	—	3	—	2	2	1	—	—	—	—	6	2	8	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
VII. Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.										
46. Gikt. <i>Arthritis urica</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
47. Sockersjuka. <i>Diabetes mellitus</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1
51. Andra ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar. <i>Alice cachezie</i>	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	2	—	—	—	—	—	—	1	1	1
VIII. Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar.										
52. Hjärnblödning. Hjärnuppmjukning. <i>Hæmorrhagia cerebri et meningum. Emollitio cerebri</i>	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—
53. Hjärnböld. Akut varig hjärnhinneinflammation. <i>Abscessus cerebri. Meningitis purulenta acuta</i>	—	1	—	—	1	1	—	—	1	—
54. Ryggmärgstvinsot. <i>Tabes dorsalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55. Fallandesot. <i>Epilepsia</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
56. Öroninflammation. <i>Otitis</i>	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
57. Andra nervsystemets sjukdomar. <i>Alii systematis nervosi morbi</i>	1	—	—	—	1	2	—	—	—	—
Summa	5	3	—	—	1	4	1	—	1	1
IX. Sinnessjukdomar.										
58. Slöhet med förlamning. <i>Dementia paralytica</i> ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59. Andra sinnessjukdomar. <i>Insania</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
X. Cirkulationsorganens sjukdomar.										
60. Hjärtäcksinflammation. <i>Pericarditis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
61. Akut hjärthinneinflammation. <i>Thromboendocarditis acuta</i>	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—
Transport	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—

levnadsålder						Summa			Dödsorsakernas benämning							
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder	Man- køn	Kvinn- køn	Båda			
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.		kv.						
													<i>Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.</i>			
1	1	5	2	4	6	6	1	9					—	1	1	Gikt. Sockersjuka.
													2	—	2	Andra ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.
1	1	5	2	4	6	6	10						19	21	40	
																<i>Nervsystemets och sinnes- organens sjukdomar.</i>
		1	1	10	2	20	25	3	10				37	39	76	Hjärnblödning. Hjärnuppjuk- ning.
													2	2	4	Hjärnböld. Akut, varig hjärn- hinneinflammation.
				1			1						1	1	2	Ryggmärgstvinsot.
		2	1										2	2	4	Fallandesot.
	1	1	3	1		1							4	6	10	Öroninflammation.
			1	3	2	3	4						8	9	17	Andra nervsystemets sjukdo- mar.
	1	4	6	15	4	24	30	3	10				54	59	113	
																<i>Sinnessjukdomar.</i>
		2		3		1							6	—	6	Slöhet med förflamning.
2	1	3	7	2	2	12	12	3	8				23	30	53	Andra sinnessjukdomar.
2	1	5	7	5	2	13	12	3	8				29	30	59	
																<i>Cirkulationsorganens sjukdomar.</i>
						1		1					—	2	2	Hjärtäcksinflammation.
	1	1	2	1	1								3	6	9	Akut hjärthinneinflammation.
	1	1	2	1	2			1					3	8	11	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidnas									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—
62. Kronisk hjärtsjukdom. <i>Endocarditis chronica. Vitium organicum cordis. Myocarditis chronica. Cardiosclerosis</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	5
63. Kronisk blodkärlssjukdom. <i>Arteriosclerosis. Aneurysma</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64. Blodpropp. <i>Thrombosis. Embolia</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
65. Andra cirkulationsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum circulationis morbi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	1	—	1	2	—	5
XI. Andningsorganens sjukdomar.										
66. Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	1	—	—	—	1	—	—	1	—	—
67. Akut luftrörsinflammation. <i>Bronchitis acuta</i>	17	14	6	2	6	2	—	—	—	—
68. Kronisk luftrörsinflammation. <i>Bronchitis chronica</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
69. Akut lunginflammation. <i>Pneumonia acuta</i>	5	3	2	4	8	9	1	1	2	—
70. Lungbrand. <i>Gangræna pulmonum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
71. Andra andningsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum respirationis morbi</i>	8	7	10	6	10	6	—	—	—	—
Summa	31	24	18	12	25	17	1	2	2	—
XII. Matmältningsorganens sjukdomar.										
72. Akut mag- och tarminflammation. <i>Gastroenteritis acuta</i>	12	6	2	4	3	4	—	1	—	—
73. Kronisk mag- och tarminflammation. <i>Gastroenteritis chronica</i>	—	5	—	—	—	—	—	1	—	—
74. Mag- och tarmsår. <i>Ulcus ventriculi et duodeni</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75. Tarmhinder. <i>Ileus</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
76. Tarmbräck. <i>Hernia intestinalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
77. Blindtarmsinflammation. <i>Appendicitis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Transport	12	11	2	4	3	4	1	1	2	—

levnadsålder											Summa			Dödsorsakernas benämning	
15-20 år		20-40 år		40-60 år		60-80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön	Kvinn- kön		Båda
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
	1	1	2	1	2		1					3	8	11	Transport
	2	16	11	14	20	44	39	4	12			79	89	168	Kronisk hjärtsjukdom.
			2	2	49	30	9	31				60	63	123	Kronisk blodkärslsjukdom.
		1	1	2	3	7	14	3	1			13	19	32	Blodpropp.
			1		1	2	10	1	1			3	13	16	Andra cirkulationsorganens sjukdomar.
	3	18	15	19	28	102	94	17	45			158	192	350	
															<i>Andningsorganens sjukdomar.</i>
						1						3	1	4	Lungsäcksinflammation.
		1	1		1	2	4	2	2			34	26	60	Akut luftrörsinflammation.
					2	5	6	1				6	8	14	Kronisk luftrörsinflammation.
1		5	11	11	6	16	26	2	6			53	66	119	Akut lunginflammation.
		1			1	2	1					3	2	5	Lungbrand.
		1		5	4	6	5	5	2			45	30	75	Andra andningsorganens sjukdomar.
1		8	12	16	14	32	42	10	10			144	133	277	
															<i>Matsmältningsorganens sjukdomar.</i>
		2	2	1	3	1	2		1			21	23	44	Akut mag- och tarminflammation.
						2	2					3	7	10	Kronisk mag- och tarminflammation.
1		1	2	3	3	2	3	1				8	8	16	Mag- och tarmsår.
1	1	1	1	1	1	2	1					6	4	10	Tarmhinder.
					2	3	4	1	3			4	9	13	Tarmbräck.
		2	1	1		1	1					5	2	7	Blindtarmsinflammation.
2	1	6	6	6	9	11	13	2	4			47	53	100	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidnas									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	12	11	2	4	3	4	1	1	2	—
78. Kronisk leverinflammation. <i>Hepatitis interstitialis chronica. Cirrhosis hepatis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
79. Gallsten. <i>Cholelithiasis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80. Andra matsmältningsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum digestionis morbi</i>	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Summa	12	11	3	4	3	4	1	1	2	—
XIII. Urinorganens sjukdomar.										
81. Akut njursjukdom. <i>Nephritis acuta</i>	4	1	—	—	—	1	1	—	—	—
82. Kroniskt njurlidande. <i>Nephritis chronica. Morbus Brightii</i>	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—
83. Inflammation i urinvägarna. <i>Cystopyelonephritis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
84. Njur- och blåsesten. <i>Lithiasis renis et vesicae</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	4	1	—	—	—	3	1	—	—	—
XIV. Könsorganens sjukdomar.										
87. Äggstocks- och äggledareinflammation. <i>Salpingo-oophoritis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
XV. Ledgångarnes och bensystemets sjukdomar.										
90. Beninflammation. Ledinflammation. <i>Osteomyelitis. Arthritis purulenta</i>	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
91. Engelska sjukan. <i>Rachitis</i>	1	—	—	1	3	1	—	—	—	—
Summa	1	—	—	1	4	1	—	—	—	—

levnadsålder												Summa			Dödsorsakernas benämning
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- køn	Kvinn- køn	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
2	1	6	6	6	9	11	13	2	4	—	—	47	53	100	Transport.
—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	Kronisk leverinflammation.
—	—	—	—	1	—	1	2	—	1	—	—	2	3	5	Gallsten.
—	—	—	—	—	3	4	2	—	—	—	—	5	5	10	Andra matsmältningsorganens sjukdomar.
2	1	6	6	10	12	16	17	2	5	—	—	57	61	118	
—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	6	3	9	<i>Urinorganens sjukdomar.</i> Akut njursjukdom.
1	—	8	3	18	13	13	21	—	2	—	—	40	41	81	Kroniskt njurlidande.
—	—	2	1	—	2	1	1	1	—	—	—	4	4	8	Inflammation i urinvägarna.
—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	3	3	Njur- och blåsesten.
1	—	10	4	18	15	15	26	1	2	—	—	50	51	101	
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	<i>Könsorganens sjukdomar.</i> Äggstocks- och äggledareinflammation.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Ledgångarnes och bensystemets sjukdomar.</i>
—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1	4	5	Beninflammation. Ledinflammation.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6	Engelska sjukan.
—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	5	6	11	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidnas									
	0-6 mån.		6-12 mån.		1-5 år		5-10 år		10-15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
XVI. Hudsjukdomar.										
94. Andra hudsjukdomar. <i>Alii systematis cutanei morbi</i>	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
XVII. Svulster.										
95. Kräfta. <i>Carcinoma:</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
a) Magkräfta. <i>Carcinoma ventriculi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) Tarmkräfta. » <i>intestini</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Bröstkörtelkräfta. » <i>mammæ</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
d) Livmoderkräfta. » <i>uteri</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e) Kräfta i andra organ. <i>Carcinoma organorum aliorum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
96. Sarkom. <i>Sarcoma</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
97. Svulster av andra slag. <i>Tumores alii</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
XVIII. Våldsam död.										
98. Olyckshändelse. <i>Casus mortiferi:</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Drunkning. <i>Submersio</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
3. Förbränning. <i>Combustio</i>	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—
7. Kvävning. <i>Suffocatio</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Kross- och brottskador. <i>Contusio. Laceratio. Fractura:</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) 1. Järnvägsskada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Automobilskada	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
3. Spårvägsskada	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
c) Maskinskada	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
d) Fall	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—
e) Andra kross- och brottskador	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Transport	1	—	—	—	5	5	3	—	1	—

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidnas											
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	1	—	—	—	5	5	3	—	1	—	—	—
9. Vulnus	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
10. Akut förgiftning. <i>Intoxicatio acuta:</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e) Frätande ämnen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
g) Andra ämnen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Andra olyckshändels.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
99. Själv mord. <i>Suicidium:</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hängning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dränkning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Skottsår	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kastat sig ut genom fönster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100. Mord. Dråp. <i>Homicidium</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	1	—	—	—	5	5	4	—	1	—	—	1
Summa	147	114	34	37	90	89	38	38	20	29	37	45
	261		71		179		76		49		82	

levnadsålder

Summa

20—40 år		40—60 år		60—80 år		Öfver 80 år		Okänd ålder		Man- køn	Kvinn- køn	Båda	Dödsorsakernas benämning
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
8	—	7	1	7	3	1	—	—	—	31	11	42	Transport.
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	2	9. Vulnus.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	10. Akut förgiftning.
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	e) Frätande ämnen.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	g) Andra ämnen.
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	11. Andra olyckshändelser.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Själv-mord.
3	—	4	—	1	—	—	—	—	—	8	—	8	Hängning.
—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	Dränkning.
4	—	3	—	—	—	—	—	—	—	7	—	7	Skottsår.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Kastat sig ut genom fönster.
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Mord. Dråp.
16	—	17	3	9	4	1	—	—	—	52	15	67	
<u>204 183</u>		<u>181 170</u>		<u>313 397</u>		<u>63 163</u>		— —		<u>1127</u>	<u>1265</u>	<u>2392</u>	
387		351		710		226				2392			

Tab. 17. Dödsorsakerna år 1915 bland i Göteborg kyrkoskrivna inom och

Dödsorsaker	Januari			Februari			Mars			April			Maj			Juni			Juli		
	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a
Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda	6	4	10	3	4	7	6	4	10	12	4	16	10	5	15	7	5	12	7	7	14
Ålderdomssjukdomar	3	22	25	2	6	8	5	8	13	7	8	15	5	14	19	4	6	10	4	3	7
Havandeskaps- o. förlossningssjukdomar	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Infektions- o. andra parasitära sjukdomar	35	47	82	23	26	49	33	45	78	36	40	76	36	29	65	30	40	70	15	25	40
Blodbildande organens och blodets sjukdomar	3	1	4	1	3	4	1	1	2	—	2	2	1	—	1	—	—	—	1	1	2
Kroniska förgiftningssjukdomar	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	2	3	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar ...	1	3	4	4	—	4	—	2	2	2	1	3	1	1	2	2	—	2	—	4	4
Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar	3	5	8	5	9	14	4	7	11	7	5	12	6	4	10	7	6	13	5	5	10
Sinnessjukdomar	1	4	5	1	2	3	4	2	6	2	1	3	3	2	5	3	5	8	2	1	3
Cirkulationsorganens sjukdomar	18	26	44	8	14	22	19	14	33	20	22	42	17	11	28	15	16	31	8	8	16
Andningsorganens sjukdomar	17	16	33	10	19	29	24	12	36	19	14	33	10	10	20	12	11	23	8	4	12
Matsmältningsorganens sjukdomar	3	3	6	8	9	17	—	7	7	3	4	7	3	3	6	2	7	9	6	1	7
Urinorganens sjukdomar	5	3	8	8	4	12	3	2	5	4	2	6	3	6	9	5	4	9	4	3	7
Könsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Ledgångarnes o. bensystemets sjukdomar	1	—	1	1	1	2	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hudsjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Svulster	8	20	28	6	14	20	4	11	15	6	11	17	7	11	18	13	14	27	6	11	17
Våldsam död: olyckshändelse	7	1	8	4	—	4	4	—	4	—	—	—	2	1	3	2	3	5	4	—	4
själv mord	3	1	4	2	—	2	1	—	1	—	—	—	2	1	3	2	—	2	2	—	2
mord och dråp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Summa	114	156	270	86	112	198	111	116	227	119	116	235	106	98	204	104	119	223	76	73	149

utom staden avlidna; (fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal).

Augusti	September		Oktober		November		December		Kvartal												Summa								
	1:sta		2:dra		3:dje		4:de		1:sta			2:dra			3:dje			4:de			m.	kv.	s:a						
m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a			
5	7	12	6	2	8	6	3	9	1	3	4	3	8	11	15	12	27	29	14	43	18	16	34	10	14	24	72	56	128
3	3	6	—	4	4	2	11	13	3	5	8	1	10	11	10	36	46	16	28	44	7	10	17	6	26	32	39	100	139
—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	3	3
25	18	43	22	35	57	20	28	48	26	28	54	38	32	70	91	118	209	102	109	211	62	78	140	84	88	172	339	393	732
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	1	2	5	5	10	1	2	3	1	1	2	2	1	3	9	9	18
—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	2	3	2	—	2	1	—	1	6	2	8
2	—	2	2	2	4	2	4	6	1	3	4	2	1	3	5	5	10	5	2	7	4	6	10	5	8	13	19	21	40
2	1	3	1	1	2	3	3	6	3	4	7	8	9	17	12	21	33	20	15	35	8	7	15	14	16	30	54	59	113
2	4	6	3	4	7	2	2	4	3	1	4	3	2	5	6	8	14	8	8	16	7	9	16	8	5	13	29	30	59
11	9	20	9	15	24	13	19	32	5	12	17	15	26	41	45	54	99	52	49	101	28	32	60	33	57	90	158	192	350
3	4	7	12	3	15	8	7	15	8	14	22	13	19	32	51	47	98	41	35	76	23	11	34	29	40	69	144	133	277
6	1	7	7	7	14	8	7	15	4	3	7	7	9	16	11	19	30	8	14	22	19	9	28	19	19	38	57	61	118
3	7	10	4	3	7	4	3	7	—	6	6	7	8	15	16	9	25	12	12	24	11	13	24	11	17	28	50	51	101
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1
—	—	—	1	1	2	1	1	2	—	—	—	—	2	2	3	2	5	—	—	—	1	1	2	1	3	4	5	6	11
—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	2	1	—	1	2	1	3
6	5	11	12	12	24	7	5	12	3	8	11	12	12	24	18	45	63	26	36	62	24	28	52	22	25	47	90	134	224
1	2	3	6	1	7	2	1	3	1	—	1	3	2	5	15	1	16	4	4	8	11	3	14	6	3	9	36	11	47
2	—	2	1	—	1	—	—	—	1	—	1	1	—	1	6	1	7	4	1	5	5	—	5	2	—	2	17	2	19
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1
71	62	133	86	90	176	79	95	174	60	87	147	115	141	256	311	384	695	329	333	662	233	225	458	254	323	577	1,127	1,265	2,392

Tab. 18. Dödsorsakerna år 1915 bland i Göteborg kyrkoskrivna, fördelade på stadsdelar.

	Nordstaden	Sydstaden	Masthuggel m. m.	Masthuggs- bergen	Majorna	Haga	13:de och 14:de rotarna	Landala	Annedal, Änggården	Slampen, Gullbergsvass	15:de roten	Olskroken m. m.	Landby	Fattighuset	Summa
Medfödd svaghet.....	3	3	11	17	16	6	3	8	6	3	2	14	8	1	101
Ålderdomsavtyning.....	7	6	8	24	18	15	7	5	10	4	1	5	2	23	135
Infektionssjukdomar	17	34	51	112	100	41	31	39	46	26	22	74	57	64	714
Blodbildande organens och blodets sjukdomar	—	—	3	4	5	—	—	1	—	—	1	3	—	—	17
Kroniska förgiftningssjukdomar	—	—	—	—	2	—	1	—	1	2	—	—	—	2	8
Ämnesomsättningssjukdomar	2	2	6	6	9	3	1	2	1	2	—	1	2	1	38
Hjärnblödning	1	5	9	5	7	6	6	6	5	2	3	3	6	10	74
Sinnessjukdomar.....	1	—	3	4	2	3	—	3	1	2	—	1	—	28	48
Cirkulationsorganens sjukdomar.....	10	10	28	29	38	33	27	13	19	6	3	18	18	37	289
Andningsorganens sjukdomar	4	11	15	26	27	15	11	10	7	5	7	20	19	15	192
Matsmältningsorganens sjukdomar	1	3	8	9	9	4	2	2	2	—	3	5	8	5	61
Urinorganens sjukdomar	6	7	6	9	12	4	9	4	8	2	4	7	1	9	88
Engelska sjukan	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	5
Kräfta (alla former)	3	11	18	20	25	17	24	8	14	5	4	16	16	19	200
Våldsam död: olyckshändelse	2	5	—	8	6	2	3	1	2	2	1	7	6	1	46
självmod	1	1	2	1	—	2	—	3	1	—	2	2	3	—	18
Övriga dödsorsaker	8	18	29	26	49	25	22	13	16	10	5	25	26	37	309
Summa	67	116	197	300	328	176	147	118	139	71	58	202	172	252	2,343

Tab. 19. Dödsorsakerna bland i Göteborg kyrkoskrivna, som år 1915 avlidit utom staden.

	De avlidnas levnadsålder														Summa										
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Mankön	Kvinnkön	Båda
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.					
Bildningsfel. Sjukdomar hos nyfödda	3	4	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	10
Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	8	—	—	—	2	12	14
Havandeskaps- och förlossningssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Infektionssjukdomar	1	2	—	1	3	1	—	—	2	1	2	1	16	13	2	—	2	—	—	—	—	—	28	19	47
Blodbildande organens o. blodets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	2	—	—	—	—	—	—	1	4	5
Nervsystemets o. sinnesorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	2	—	1	—	—	6	3	9
Sinnessjukdomar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	3	2	5	1	1	1	—	—	—	—	11	4	15
Cirkulationsorganens sjukdomar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	2	—	5	7	—	—	—	—	9	8	17
Andningsorganens sjukdomar	3	1	1	—	—	1	—	1	—	—	1	3	1	1	1	—	2	2	1	1	—	—	11	8	19
Matsmältningsorganens sjukdomar	1	1	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	6	2	8
Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	2	1	—	—	—	—	6	1	7
Ledgångarnes- och bensystemets sjukdomar	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	—	2	—	—	—	—	1	8	9
Våldsam död: olyckshändelse.....	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	2	—	10	2	5	—	—	1	—	—	—	—	18	4	22
själv mord	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
mord	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Ej uppgiven dödsorsak.....	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	4
Summa	8	10	4	1	6	5	1	1	4	1	6	2	38	22	26	10	16	20	3	10	—	—	112	82	194

Tab. 20. Dödsorsakerna år 1915 bland i Göteborg sig uppehållande främlingar.

	De avlidnas levnadsålder														Summa											
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Mankön	Kvinnkön	Båda	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.						
Bildningsfel. Sjukdomar hos nyfödda	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	4	
Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	1	3	—	—	—	—	2	8	10	
Infektionssjukdomar	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5	4	9	
Blodbildande organens och blodets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
Nervsystemets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1	3	
Cirkulationsorganens sjukdomar	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	2	4	6	
Andningsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	1	4	5	
Matsmältningsorganens sjukdomar	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	
Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1	2	1	1	—	—	—	—	2	6	8	
Våldsam död: olyckshändelse	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	
själv mord	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
Summa	2	5	—	2	1	1	—	1	—	1	1	1	1	6	2	4	4	5	9	2	6	—	—	21	32	53

Tab. 21. Jämförande översikt av antalet dödsfall i folksjukdomarna samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1906—1915.

	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	Medeltal för de 10 åren
Smittkoppor.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mässling	28	23	21	41	74	18	2	29	61	—	30
Skarlakansfeber.....	8	13	7	10	7	6	3	12	8	10	8
Fläcktyfus.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarmtyfus.....	13	8	30	13	9	9	8	26	5	9	13
Rödsot	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Epidemisk influensa	2	5	30	5	8	3	2	7	1	24	9
Epidemisk hjärnfeber.....	—	—	—	—	—	—	9	22	4	24	6
Kikhosta	28	20	52	28	39	20	41	23	23	35	31
Difteri och strypsjuka	24	29	36	35	53	47	46	30	43	84	43
Varfeber	20	15	13	16	18	21	17	19	18	30	19
Barnsängsfeber	2	—	3	2	3	2	—	5	3	2	2
Lungsot.....	439	367	377	363	397	323	367	358	365	406	376
Luftrörsinflammation, akut och kronisk.....	113	116	119	82	97	74	89	59	87	74	91
Lunginflammation.....	113	150	146	139	201	151	146	113	90	119	137
Inflammation i mage o. tarmar, akut o. kronisk	110	100	111	66	86	63	53	85	119	54	85

Tab. 22. Sammandrag av barn-

	Barnaföderskor				Födda barn							Missfall	Barnsängskvinnan var 3 veckor efter förlossningen				
	Antal	Giffla	Ogiffla	Änkor	Förstföderskor	Omföderskor	Antal	Gossar	Flickor	Levande födda	Dödfödda		Fallgångna	Ofullgångna	Frisk	Sänsliggående sjuk	Död
1913	3031	2694	319	18	675	2356	^a 2940	1543	1397	2871	69	2832	108	132	3011	18	2
1914	2994	2677	301	16	731	2263	^a 2949	1498	1451	2866	83	2805	144	82	2963	25	6
1915	2737	2587	135	15	616	2121	^a 2698	1355	1343	2618	80	2581	117	76	2721	14	2

^a Därav 41 tvillingbörder.

⁴ " 37

⁵ " 35 och 1 tvillingbörd.

n-
er
norskornas böcker för åren 1913—1915.

Vid förlossning använda operationer										Barnaföder- skor, förlösta och vårdade i barnmorskans eget hem (Regl. § 22 § 22 första stycket)	Barnaföder- skor, förlösta och vårdade å förlossnings- hem (Regl. § 22 andra och fem- te styckena)
Asterbördens ut- gående medelst andens införande i livmoder- utörd af		Vändning, verkställd af		Tång, anlagd af		Krok, anlagd af		Skarpa in- strument använda af			
Barn- morska	Läkare	Barn- morska	Läkare	Barn- morska	Läkare	Barn- morska	Läkare	Barn- morska	Läkare		
1	10	—	3	—	62	—	16	—	2	41	330
1	12	—	3	—	72	—	5	—	2	209	199
1	5	1	30	—	62	—	—	—	1	20	349

Tab. 23. Av bostadsinspektionen omhändertagna osunda bostäder åren 1911—1915.

Klagomålens natur	Antal behandlade lägenheter.							Resultatet av bostadsinspektionens verksamhet 1915.									
	Nyanmälda.					Kvar från 1914.	Summa behandlade lägenheter 1915.	Missförhållandena			Åtgärder				Ärendet		Ärendet överlämnat till annan myndighet.
	1911.	1912	1913.	1914	1915.			avhjälpta.	delvis avhjälpta.	ej avhjälpta.	vidtagna företrädesvis av		inga.	avfört	följande år.		
						ägaren.	hus-gästen.				hyres-gästen.	definit.				vidare.	tills.
Antal lägenheter.																	
Fukt, alla slag	96	108	116	83	62	17	79	64	11	4	61	14	4	71	3	5	—
Otillr. isolering el. bristfällig bostadsbeskaffenhet	—	65	58	32	29	8	37	30	4	3	32	2	3	31	2	4	—
Bristande skötsel	—	24	47	28	19	3	22	16	5	1	16	5	1	21	—	1	—
Nybyggnadsfukt	—	17	8	22	14	6	20	18	2	—	13	7	—	19	1	—	—
Hussvamp	—	2	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bristande dager	15	3	3	12	4	4	8	2	4	2	6	—	2	3	3	2	—
Bristfälliga eldstäder och rökkanaler	10	9	6	13	13	1	14	6	5	3	9	2	3	11	—	3	—
Bristfälliga ventilationsanordningar	18	5	7	17	73	—	73	69	—	4	69	—	4	70	—	3	—
Bristfälliga avloppsledningar	42	17	12	8	2	—	2	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—
Bristfälliga gas- och vattenledningar	1	—	6	3	1	1	2	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—
Bristfälliga eller otillräckliga avträden	4	3	3	2	6	—	6	6	—	—	6	—	—	6	—	—	—
Arsenikförekomst	1	9	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bofällighet	22	27	22	17	43	4	47	26	2	19	27	1	19	20	8	19	—
Bristande underhåll	50	29	54	30	224	10	234	145	21	68	164	2	68	153	4	77	—
Ohyra, råttor	11	4	5	11	4	1	5	4	1	—	4	1	—	4	1	—	—
Osnygghet	18	10	23	16	17	—	17	15	1	—	7	9	—	14	2	—	1
Smittofara	2	3	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stank, osund luft inom lägenheten	1	7	—	9	2	—	2	2	—	—	1	1	—	2	—	—	—
Överbefolkning	7	4	13	18	17	2	19	10	5	4	2	13	4	14	3	2	—
Olägenheter från omgivningen	26	25	26	24	36	2	38	35	2	1	28	9	1	36	1	1	—
Kyla	3	6	4	10	3	2	5	5	—	—	4	1	—	5	—	—	—
Hetta	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Buller	—	4	6	5	9	—	9	7	1	1	4	4	1	7	1	1	—
Os och inrökning	4	5	2	1	2	—	2	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—
Stank, osund luft	18	10	12	6	15	—	15	14	1	—	11	4	—	15	—	—	—
Reparation	1	—	1	1	7	—	7	7	—	—	7	—	—	7	—	—	—
Olagligt använda utrymmen	18	37	16	35	34	5	39	15	3	21	13	5	21	16	2	21	—
Olagliga portvaktsrum	—	1	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bostad i källare och å vind	14	13	11	16	17	3	20	7	2	11	7	2	11	9	—	11	—
Andra olagliga utrymmen	4	23	4	14	17	2	19	8	1	10	6	3	10	7	2	10	—
Andra slag av missförhållanden	9	10	4	11	7	1	8	6	—	2	4	2	2	8	—	—	—
Förfrågningar	24	32	11	17	24	—	24	—	—	—	—	—	—	24	—	—	—
Klagomålet obefogat	11	16	13	18	4	—	4	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—
Summa	386	358	346	346	582	48	621	409	55	128	405	59	128	460	27	133	1